

Capitolul VIII
REVOLUȚIA DEMOCRATICĂ DE LA 1848-1849
DIN TRANSILVANIA

Dr. Gelu Neamțu

1. Revoluția europeană și Transilvania
2. Alcătuirea programului revoluției democratice românești
3. Dezlănțuirea terorii împotriva românilor
4. Prima adunare națională de la Blaj (din Duminica Tomii - 30 aprilie 1848)
5. Anexarea părților de vest ale Transilvaniei la Ungaria
6. Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848
7. Dieta de la Cluj. Uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria
8. Cele două „deputațiuni” ale adunării de la Blaj - la Cluj și Viena (Innsbruck)
9. Intensificarea terorii împotriva românilor
10. Masacrul de la Mihalț
11. Desființarea iobăgiei
12. Alegerile de deputați
13. Drumul Banatului și al părților de vest
14. Comitetul permanent de la Sibiu
15. Rezistența românilor la recrutări
16. Represiunea de la Luna
17. A treia Adunare Națională de la Blaj (15 - 28 septembrie 1848)
18. Războiul civil
19. Atrocități maghiare împotriva românilor
20. Lupta pentru Dacoromânia
21. Pierderile umane și materiale ale românilor în timpul revoluției de la 1848 - 1849 din Transilvania
22. Concluzii

1. REVOLUȚIA EUROPEANĂ ȘI TRANSILVANIA

Augurii anului 1848 sunt faști pentru marile zguduiri naționale și sociale și total nefaști pentru regimurile absolutiste.

Insurecția de la Palermo din 12 ianuarie 1848, îndreptată împotriva regelui Ferdinand de Anjou, îl silea pe acesta să renunțe la regimul absolutist și să promită o constituție. Se inaugurasese astfel, acel principiu atât de modern al dominoului, căci mișcarea revoluționară se întinde rapid, ca un incendiu și asupra altor state italiene, suveranii acestora fiind constrânși și ei să acorde constituții. În Lombardia și Veneția situația se complică prin declanșarea luptei de eliberare de sub dominația austriacă, tinzând la formarea unui stat național unitar al tuturor italienilor.

La 22 februarie izbucnește revoluția la Paris, doborând regimul regelui Ludovic Filip de Orléans. Luptele au ținut până în 25 luând parte la ele și Nicolae Bălcescu alături de alți câțiva tineri români ce se aflau la studii acolo.

Victoria revoluției la Paris aprinde mișcarea revoluționară din statele germane, concomitent aproape, începând a se clătina și uriașul cu picioare de lut, imperiul habsburgic. La Praga, revoluția izbucnește în 11 martie 1848. La Viena, în 13 martie se prăbușește atât de temutul regim al lui Metternich, instaurându-se un regim constituțional. În fine, la 15 martie, revoluția erupe și la Pesta unde se lansează precipitat un manifest în același spirit al aspirațiilor de libertate prezent și în celelalte țări cuprinse de pârjol. În plus, programul revoluției ungare mai cuprinde și un punct ce exprima setea de expansiune teritorială a aristocrației ungare și care era formulat astfel: „Uniune cu Ardealul”.

Poftele de cucerire a Transilvaniei erau mai vechi și anihilau în fond preambulul manifestului care glăsuia: „Să fie pace, libertate și bună înțelegere”.

Transilvania avea autonomia ei bazată pe Diploma leopoldină (1691) și uniunea nu făcea altceva decât să încalce această autonomie. Ea era de altfel și o iscusită lovitură de forță prin care se prefigura salvarea clasei politice maghiare din Transilvania ce viețuia într-o mare coplesitoare de locuitori români, în majoritate iobagi.

Stăpânirea feudală maghiară asupra Transilvaniei se baza pe un sistem cu totul barbar, unic în Europa „Approbatæ et Compilatae” niște legi anacronice care despoiau complet pe români de orice drepturi politice, considerându-i doar simpli tolerați în propria lor țară. Aplicarea lor era garantată de faimoasa alianță a celor trei națiuni („Unio trium nationum”) în care intrau doar stările privilegiate ale ungarilor, secuilor și sașilor.

Cu o bogată experiență politică, feudalitatea maghiară, a intuit perfect că în cazul în care triumfă revoluția ce implica acordarea de largi drepturi democratice românilor, dominația ei națională în Transilvania se va prăbuși. O spune în cuvinte de o luciditate desăvârșită baronul Wesselenyi, care într-o scrisoare către Kossuth Lajos (din 16 august 1846) prevestea: „Dacă miile de nobili și-ar pierde averea, iar naționalitatea lor s-ar reduce, cea mai mare parte a milioanei care i-ar ocupa locul, nu va mai fi maghiară”¹. Odată cu izbucnirea revoluției din 1848 pentru maghiarii din Transilvania se pune acut problema găsirii unui mod de a

transfera asupra feudală asupra românilor spre o altă formă de dominație. Soluția pe care au găsit-o, deci, a fost aceea de a lichida autonomia Transilvaniei și prin mecanismul uniunii să o pună sub dominația Ungariei, menținându-și în acest fel privilegiile naționale și sociale.

În ultimă analiză nu se uneau două țări cu o populație de aceeași limbă ci, două țări dintre care una avea o majoritate copleșitoare de altă limbă. Semantic vorbind „unio” adică operațiunea de alăturare a celor două țări apare cu totul artificială, nemaivorbind de metodele care au fost aplicate în atingerea respectivului scop.

De acum, din martie 1848 și până la sfârșitul războiului civil în 1849 problema esențială de viață și de moarte pentru români devine lupta împotriva uniunii.

Veștile despre ceea ce se întâmpla în Europa erau aduse de modesta presă ardeleană, de comercianții călători și de scrisorile primite de diverși particulari. Știrile cu evenimentele de la Viena, Bratislava, Pesta, se răspândesc fulgerător, Transilvania intrând astfel în noua epocă a transformărilor. Practic, în câteva zile, acestea cuprind concomitent atât cercurile dominante, cât și mulțimile.

Starea de spirit provocată de neașteptatele știri este foarte diversă și se manifestă diferențiat în cadrul principalelor grupuri sociale. George Barițiu care află despre revoluție dintr-un ziar străin, declară că l-a udat cu lacrimi de bucurie: „Plânsul mă îneacă, pentru că în viața mea publică de jurnalist, lovită și cutreierată de atâtea valuri și prigoniri nemeritate, nu mai cunoscui altă bucurie”².

Impactul cu noile știri este de o intensitate diferită. Astfel, în comitatul Arad, de exemplu, la început poporul abia îndrăznește să creadă în „îmbunătățirea de care se aude”³. Dar deja în 11 aprilie, într-un raport către guvernatorul Teleki se arată că „În general se poate vedea pe fețele lor [ale iobagilor - n.ns. G.N.] că noile evenimente îi fac să nutrească în suflete mari speranțe”, adăugând: „nu se poate nega că românii, prezenți ca și altădată cu prilejul târgurilor, sunt mai veseli ca de obicei”⁴.

Speranța și veselia, sentimente tonice pentru poporul oprimat atâtea amar de vreme, cuprind mulțimile și spontan acestea se grupează în jurul intelectualilor: studenți (fii de iobagi), preoți ce împărțeau greutățile cu țăranii, tineri profesori și avocați, câțiva publiciști, proveniți și aceștia din lumea satului, singura forță socială capabilă în acel moment istoric să le călăuzească prin tumultul noilor evenimente având cultură și un ideal democratic incomparabil superior celui feudal.

Starea de spirit a nobilimii feudale din Transilvania se înscrie de pe acum în întreg spectrul negativ: de la neliniște la îngrijorare și apoi la frică. Comitele suprem al Târnavei, Haller Ignác, scria în acest sens guvernatorului Transilvaniei, Teleki József, că „... în afară de frica ce stăpânește nobilimea proprietară de moșii, nu raportează nimic neliniștitor”⁵.

Dar nobilimea conservatoare din Transilvania și-a dat perfect de bine seama că pentru a-și salva pozițiile sociale și dominația etnică, trebuia ca pe platforma naționalistă a uniunii să dea mâna cu fracțiunea koșutistă și să se accepte sacrificiul ștergerii iobăgiei.

Practic, dezideratul se realizează printr-un apel semnat de Bethlen János (cel bătrân) conducătorul partidei liberale a maghiarilor din Transilvania și a celei conservatoare, condusă de Jósika Lajos, care hotărăsc să lucreze pentru uniune⁶. Concomitent cu realizarea acestei

alianțe, de la Pesta, noul guvernator responsabil va dirija apoi fiecare mișcare a administrației maghiare din Transilvania în scopul înghițirii acesteia.

2. ALCĂTUIREA PROGRAMULUI REVOLUȚIEI DEMOCRATICE ROMÂNEȘTI

Primul glas românesc care se ridică în Transilvania respingând viguros uniunea a fost acela a lui Simion Bărnuțiu, care în seara zilei de 24 martie 1848, în Sibiu, dictează colegului său Ioan Pușcariu un manifest intitulat „Fraților români !”⁷ El era perfect conștient că de la rezolvarea problemei uniunii „atârână viața și moartea românilor”. Dar, continuă Bărnuțiu, despre această uniune, noi românii „nu vrem a vorbi” până națiunea română nu va fi repusă în drepturi. Și mai spunea: „Nația română nu va mai fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor, limba noastră trebuie să aibă cinstea cuviincioasă înaintea statului și a legilor care le-am apărât și le vom apăra cu sângele nostru. Naționalitatea noastră trebuie să se recunoască și să se asigure” așa încât, până românii nu vor fi reprezentați „cum să cade” în dietă, până atunci ei vor protesta împotriva oricărei uniri.

Acum se pronunță, și va reitera în celebrul său Discurs din 2/14 mai 1848, „Fără de naționalitate pentru noi și republica e numai un despotism afurisit”. Aceasta va trebui să fie politica românească, „nu ascultați de alte politici. Mai dăunăzi zicea ungarilor: „Învățați-ne limba apoi v-om da drepturi.” Auziți fraților la idei sucite ! Cine i-au împuterit pe ei ca să lege drepturile de limbă sau unire ? Nu le credeți, vreau a vă înșela”.

Așadar, se conturează punctele acestui prim program: 1) Recunoașterea românilor ca națiune politică 2) Convocarea unei adunări naționale proprii 3) Ștergerea iobăgiei 4) Nici un fel de tratative despre uniune până când românii nu vor fi reprezentați potrivit numărului lor în dietă, așa cum cer principiile democratice.

Iată cum la 2-3 zile de la data receptării știrilor privind evenimentele de la Pesta la Cluj și Sibiu hotărârea a fost aceea de respingere a uniunii, fapt ce dezmente aserțiunea potrivit căreia Viena ar fi impus românilor această atitudine, de parcă ei n-ar fi fost suficient de maturi pentru a raționa conform intereselor lor naționale.

Programul revoluției românești se va clarifica și se va consolida odată cu prima adunare de la Blaj din Duminica Tomii (30 aprilie), și apoi la aceea din 3/15 mai, când el se va cristaliza definitiv.

Dintr-o cuvântare a cancelistului Al. Papiu Ilarian la Târgu Mureș în 25 martie programul se configura astfel: 1) Se va șterge iobăgia fără nici o despăgubire nici din parte țaranului, nici din partea statului, deoarece „după dreptate, țaranii ar avea de a pretinde desdăunare de la aristocrații unguri pentru nedreptățile din secole” prin care le-au fost uzurpate drepturile omului 2) Se vor respecta și garanta toate naționalitățile și limbile din Transilvania 3) Se va realiza o egalitate deplină politică și civilă⁸.

Tot în 25 martie s-au întrunit pentru prima dată și românii din Brașov pentru a se consulta în ceea ce privește „afacerile lor naționale și politice”⁹. Între alte adunări ale

românilor în primăvara anului 1848 o menționăm și pe aceea de la Cluj din 27-28 martie 1848.

Adunări s-au mai ținut la Abrud, Câmpeni și Bistra. De proporții mai modeste și cu un program destul de confuz, acceptându-se uniunea cu unele condiții. Mai apar și alte câteva manifeste; unul dintre ele (din 3 aprilie) se presupune a fi al lui G. Barițiu¹⁰ în care se acceptă uniunea condiționând-o de o dietă provincială; să nu mai fie naționalități istorico-juridice decât „transilvani”; Transilvania să fie împărțită în cantoane (ca în Elveția) iar alegerile pentru dietă să fie generale „întocmai ca în America de Nord”¹¹.

Toate frământările românilor erau însă zadarnice.

3. DEZLĂNȚUIREA TERORII ÎMPOTRIVA ROMÂNILOR

Amenințările presei maghiare, amenințările nobililor și funcționarilor, manipularea opiniei publice maghiare împotriva firavei mișcări revoluționare românești, toate acestea nu erau altceva decât semne ale instituirii unei terori organizate.

Ofițerii români de la regimente voiau să vorbească românește; nu era voie, ei trebuiau să învețe să vorbească ungurește¹². Iobagii români vor să înceteze robota imediat; nu, ei trebuie să mai aștepte. Românii vor vrea să se înarmeze ca ungurii și ca sașii; nu, ei nu au voie, armele lor vor fi confiscate.

De fapt, dacă stai să citești rând pe rând, sutele de documente publicate și nepublicate se conturează cu tot mai multă precizie o situație cel puțin paradoxală. Chiar de la începutul evenimentelor lozincile de libertate, egalitate, fraternitate, sunt doar pentru fațadă; scopul principal acoperit de către acestea era acela de a apuca prin orice mijloace Transilvania pentru a o anexa. Fapt recunoscut chiar de către unul din cunoscuții oameni politici maghiari, Szász Károly care mărturisea: „ei sub masca democrației vânează interesele lor aristocratice”¹³.

În ultimă analiză autoritățile maghiare din Transilvania nu fac altceva decât să impună restricții, să urmărească, să întărească paza, să-și înarmeze oamenii, să aresteze, și încă din „zorii revoluției” să fie proclamată starea de asediu (statariul) în 25 aprilie, care până în iunie se generalizează în toată țara.

Românii simt și știu că ascuțișul legii este îndreptat în primul rând, și aproape în exclusivitate împotriva lor.

În 26 spre 27 aprilie 1848, puțin după miezul nopții, organele guberniale îl arestează pe avocatul clujean Florian Micaș, confiscându-i-se și 68 de scripte românești. Tot în aceeași noapte au fost arestați la Cluj și tinerii Ioan Darabant, Ștefan Molnar, Ioan Petrovici, Nicolae Șuluț și Ieremia Verza¹⁴.

Tinerii canceliști români de la Târgu Mureș erau urmăriți încă din 27 martie 1848¹⁵, denunțați fiind la guvernul ca „revoluționari și conspiratori”¹⁶. Pe Avram Iancu au vrut să-l izoleze de popor și sub vreun pretext oarecare, să-l ducă la Târgu Mureș sub ochii stăpânirii, căci de arestat nu putea fi vorba deoarece judeului nobiliar Bisztray József îi era frică¹⁷. În ceea ce privește înarmarea, baronul Wesselényi Miklós îl instruia pe contele Degenfeld Pál din Satu Mare să o prezinte țăranilor români drept „îndeplinire a unei obligații sau sarcini” pentru

ca nu cumva să le vină și lor gustul de a se înarma; de înarmat trebuia să se înarmeze doar „nobilimea și burghezia” maghiară¹⁸.

Strădaniile și eforturile de a se preveni orice mișcare revoluționară românească, fie socială, fie națională, pentru a menține intacte pozițiile politice și economice și în noua orânduire, duce acum, chiar de la începutul revoluției, la instaurarea terorii în Transilvania. Execuțiile militare a satelor iobăgești care nu mai voiau să presteze robota feudalilor maghiari erau deosebit de brutale. Ele aveau drept scop să-i împiedice pe români să se elibereze din iobăgie prin propriile forțe, pentru ca apoi eliberarea să o condiționeze de acceptarea uniunii.

În această situație socială și națională tensionată, statariul nu făcea decât să pună gaz peste foc. Peste tot pe unde putreziseră de mult sau dispăruseră spânzurătorile (furcile) ridicate în 1784, se înălțau acum altele noi în mijlocul satelor sau pe culmile din apropierea lor. Martor ocular al acestei măsuri, George Barițiu comenta: „Nu se poate descrie și doară nici a se crede gradul de rușine însoțită de mânie produs de acea măsură barbară la populațiunea rurală și mai vârtos la junime de a voi să înspire cu furci, teroare și spaimă”¹⁹.

4. PRIMA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA BLAJ (DIN DUMINICA TOMII - 30 APRILIE 1848)

Ideea convocării unei mari adunări cu rol de Congres național se naște mai întâi la Târgu Mureș și Blaj, însă necesitatea consfătuirii românilor figurează și în manifestul lui Bărnuțiu, precum și în scrisoarea profesorului August Treboniu Laurian din 17 aprilie 1848. Înainte de 12 aprilie, profesorul Aron Pumnul își prezintă proclamația sa prolixă și conciliantă, dar incitatoare de aprinse speranțe pentru românii ce erau pentru prima dată convocați a se sfătui asupra problemelor lor naționale.

A. Pumnul îl rugă pe Timotei Cipariu să-i tipărească proclamația, însă acesta nu putea face nici o mișcare fără aprobarea episcopului său, așa încât îl refuză, argumentându-i că o convocare la sfat a unei întregi națiuni era prerogativa autorităților²⁰. În consecință A. Pumnul o dă studenților săi care copiară textul în zeci de exemplare și îl răspândiră. T. Cipariu îi promisese totuși lui A. Pumnul că va convoca în această problemă consistoriul, ceea ce se va și întâmpla în 12 aprilie, cererea sa fiind urgent trimisă guvernului. În 16 aprilie sosi răspunsul guvernatorului care interzicea clar adunarea românilor. În principiu, susținea guvernatorul, nu era împotriva ca românii să-și înainteze cererea către dietă, totuși, se pronunță el: „Nu am văzut și nu văd nici acum necesitatea ca în acest scop să se țină adunări populare. Aceasta cu atât mai mult, cu cât întrunirea maselor neinstruite este întodeauna periculoasă și nici măcar conducătorii lor nu pot spune până când le vor putea stăpâni”²¹. Categorie, teama de români era atavică.

Interzicând oficial adunarea, guvernatorul îi cerea episcopului greco-catolic Ioan Lemeni să facă ce-i va sta în putință să împiedice ținerea oricărei alte adunări. Dându-și însă seama că interdicția va sosi la destinație prea târziu, declară că: „În ultimă instanță numai de nevoie aş putea s-o trec cu vederea”, dar el, episcopul, să facă tot posibilul să-i determine pe oameni fie să renunțe cu totul la această intenție, fie să se prezinte în număr cât mai mic.

Făcându-l direct răspunzător de tot ce se va întâmpla, îi cere să-l informeze pe larg cine a convocat adunarea, prin cine și cum s-a răspândit convocatorul, evident pentru a lua măsuri represive²².

Episcopul I. Lemeni se conformează și trimite imediat circulare tuturor protopopilor pentru a fi informați preoții și enoriașii că adunarea nu a fost aprobată, și deci este ilegală, așa încât oamenii să nu cumva să meargă la Blaj. Dar că guvernul a îngăduit totuși o adunare, la o dată ulterioară. De altfel, dregătorii comitatelor, potrivit dispozițiilor guvernului, au depus tot zelul pentru a-i împiedeca pe români să meargă la adunare, amenințându-i că vor fi împușcați sau spânzurați²³. S-a dezlănțuit o adevărată vânătoare după proclamația lui Pumnul. Se spiona dacă satele au ales delegați pentru Blaj și, dacă oamenii stăpânirii puteau pune mâna pe ei, îi întorceau cu forța din drum²⁴.

La 26 aprilie guvernatorul Teleki József ordonă arestarea avocatului Ioan Buteanu care era descris ca „inițiatorul și motorul principal al mișcării”.

Țăranii erau însă hotărâți a merge la Blaj deoarece sperau în ștergerea iobăgiei; sătenii din Feisa, de exemplu, au declarat că la Blaj nu vor trimite doar doi delegați, cum suna invitația, ci vor merge acolo cu tot satul. Hotărârea lor au avut curajul s-o repete și în fața solgăbirăului: „Noi, de ni-or frige, de ni-or fierbe, de-om ști că ni-om potopi cu toți acolo, tot om mere pe ziua pusă în Blaj, cu satu”²⁵.

Tinerii intelectuali în frunte cu Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian și Ioan Buteanu acționau de așa manieră încât adunarea de la Blaj să aibă neapărat loc ca întrunire premergătoare a celei din 3/15 Mai 1848, pentru care guvernul își dădu-se asentimentul cu gândul ascuns de a-i diviza pe români, căci în viziunea sa ortodoxii urmau să se întâlnească la Sibiu, iar greco-catolicii la Blaj luând parte exclusiv clerici.

Și în această problemă guvernul a întârziat, așa încât planul de „divide et impera” pe probleme confesionale, nu a mai reușit.

Neputând cu totul împiedeca venirea românilor la Blaj, guvernul a încercat să se asigure că va fi „ordine” acolo. Se numără doi comisari ai adunării, judele primar Fosztó și vicecomitele Miksa, care și sosiră la Blaj încă din 28 aprilie. La cererea guvernului făcută generalului Anton Puchner se aduce și o companie din regimentul Bianchi și un escadron de dragoni de Savoia care va fi cantonat în comuna Sâncel²⁶. Tot în preziua adunării se mai afla la Blaj și comitele suprem al comitatului Alba de Jos, baronul Bánffy Miklós.

În fine, în dimineața zilei de 30 aprilie, în piața Blajului, în jurul catedralei s-au adunat mulțimile și tinerii intelectuali români. Se aflau acolo cam 4.000 până la 6.000 de oameni.

Nu s-a constituit o adunare propriu zisă, ci, tinerii au vorbit poporului de la balustrada bisericii. Al. Papiu Ilarian pare a fi fost cel mai activ. Iată cum rezumă el cuvântările de acolo. I se reaminti poporului trecutul glorios al românilor, jugul de fier sub care a gemut atâta vreme cea mai numeroasă și mai veche națiune a țării; a sosit însă ora mântuirii, un spirit ceresc, spiritul libertății universale a deșteptat toate semințiile Europei. Acest spirit a ajuns și la noi chemându-ne la deșteptarea din somnul cel de moarte al servituții²⁷.

Când comisarii au vrut să citească decretul gubernial de dizolvare al adunării, nu au reușit, dar pe cât le-a stat în putință au îndemnat pe oameni să plece acasă căci vor reveni și

așa pe 3/15 mai, iar *iobăgia se va șterge numai odată cu uniunea Transilvaniei cu Ungaria*. În acest context se poate vedea, credem, cel mai clar caracterul de șantaj al uniunii. Deci: „subordonarea națională în schimbul libertății sociale, când cele două trebuie să fie două laturi ale libertății unice, inseparabile”²⁸.

Când auzi poporul despre uniune din gura dregătorilor, reacția sa a fost vehementă: „nu ne vindem țara, nu vrem să știm nimic despre unirea ce vreau să o facă domnii fără știrea românilor”, iar „iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia ori nu”²⁹.

Punctul culminant al primei adunări naționale a românilor a fost după-masă când s-a auzit că vine Simion Bărnuțiu. La sosirea conducătorului (căci acum mulțimile aveau un conducător), în strigăte de „vivat” și „să trăiască” își aruncară căciulile în aer. Unii mai însuflețiți se repeziră chiar să deshame caii de la căruță și să-l aducă în triumf. S. Bărnuțiu emoționat, se adresă poporului cu cuvintele: „Acum fraților nu este timpul să-i băgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem. Lăsați dară să tragă vitele că voi ați tras destul, și acum să fim oameni liberi”³⁰. Atitudinea ulterioară a lui Bărnuțiu a fost extrem de moderată deoarece adunarea fiind ținută și așa peste voia autorităților, nu dorea să compromită ținerea celeilalte adunări convocate pe 3/15 mai 1848.

Toate descrierile adunării sunt de acord cu faptul că românii s-au comportat civilizată și lucrările acesteia au decurs în liniște.

Scopul, din punct de vedere românesc, a fost atins: românii au făcut o repetiție generală pentru Adunarea din 3/15 mai 1848. Adunarea din Duminica Tomii a mai deschis orizontul poporului asupra stării sale, a reactivat conștiința națională, a câștigat încredere în forțele proprii și mai presus de toate a făcut cunoscuți de-acum conducătorii. Fără adunarea din Duminica Tomii n-ar fi putut avea loc adunarea din 3/15 mai ca adunare populară, ci doar ca întrunire a preoților.

Autoritățile, ca de exemplu comitele suprem Bánffy Miklós, văd în evenimentele de la Blaj ceva mai mult, adică faptul că mișcarea românească a dobândit „un sens antinațional” (adică antiunguresc)³¹.

Adunarea a mai hotărât redactarea unei petiții pentru eliberarea din închisoare a lui Florian Micaș, iar tinerilor li s-au eliberat adeverințe de bună purtare, deoarece altfel, riscău și ei să fie arestați. Teroarea, frica de arestări, domnea în toată țara.

5. ANEXAREA PĂRȚILOR DE VEST ALE TRANSILVANIEI LA UNGARIA

În planul țesut cu atâta grijă al uniunii, anexarea Părților de vest ale Transilvaniei la Ungaria a constituit primul pas. El fusese anunțat încă de dieta din 1846 și ar fi avut loc și dacă nu ar fi izbucnit revoluția având în vedere că tendințele expansioniste ale Ungariei deveneau tot mai pronunțate. Anexarea avea o importanță vitală pentru Ungaria și își propunea să atingă mai multe obiective.

Primul obiectiv era înghițirea în felii a Transilvaniei; al doilea obiectiv, prin anexare, iobăgia se desființa imediat și ca atare, iobagii din Transilvania aveau în față o vitrină atrăgătoare care i-ar fi tentat și pe ei să accepte uniunea chiar cu pierderea naționalității. Și în

fine, al treilea obiectiv, era acela de a slăbi în acest mod rezistența la uniune a românilor prin fărâmițarea mișcării lor naționale, ceea ce într-o oarecare măsură s-a și reușit.

Motivarea acestei acțiuni de rapt teritorial era una destul de vagă, prin aceea că la 1541 aceste teritorii au aparținut Ungariei. Or, se știa foarte bine că și în aceste teritorii majoritatea etnică era tot cea românească.

Marele dirigor al anexării a fost ministrul de interne al Ungariei Szemene Bertalan. El traduce în viață legea VI din 1848 a dietei din Pojon [Bratislava]. Articolul 14 al legii din 1848 prevedea de fapt executarea imediată a articolului 21 a legii dietei feudale din 1836, de a reanexa la Ungaria comitatele Crasna, Solnocul de Mijloc, Zărand, districtul Chioar și orașul Zaláu³².

S-a numit un comitet „regal” în vederea aplicării detaliilor anexării, membrii acestuia fiind Wesselényi Miklós președinte; Beöthy Ödön, vicepreședinte; Asztalos Pal și Somossy Ignat, membri; Bay Ferenc membru și notar. Ordinul de începere a lucrărilor a fost dat de palatinul Ștefan și ministrul de interne de la Pesta pe 23 aprilie 1848. Și deoarece anexarea trebuia făcută la nevoie și prin forță, Ministerul de interne al Ungariei obligă jurisdicțiile respective să „asigure prezența armatei dacă comitetul o cere”.

O „Rânduială” tipărită în grabă pe foi volante va fi răspândită în zonă începând cu data de 28 aprilie 1848. Se prevedea acolo încetarea slujbelor iobăgești și a dijmei pentru pământurile iobăgești. Sistemul legislativ urma a fi orientat după cel existent în Ungaria; actele, protocoalele și arhivele urmau a fi ținute numai în limba maghiară.

Wesselényi și Beöthy accelerează pe cât le stă în putință lucrările anexării temându-se mereu de tulburări. Spiritele erau agitate, scria Wesselényi ministrului de interne al Ungariei, se pot aștepta chiar și revolte. Este nevoie de forță armată. Solicită guvernului ungar intervenția pe lângă Comandamentul general din Transilvania pentru a da ordin armatei din Șimleu ca să stea la dispoziția sa. Cu alte cuvinte, deși gata de anexare la Ungaria, Transilvania să fie pregătită a sprijini cu trupe părțile vestice pentru a se desprinde din trupul său.

Datorită împrejurărilor „arzătoare” Wesselényi recunoaște că în executarea anexării „nu se poate opta pentru calea lungă a formalităților”³³.

Deci ne putem imagina foarte bine care a fost „procedeul” aplicat de el și aprobat de guvernul Ungariei care avea atâta nevoie de bogățiile Părților de vest și ale Transilvaniei.

Deși în general, anexarea gândită la Pesta și pusă în aplicare de oamenii ei s-a executat fără prea mari frământări, datorită „procedeului” expeditiv, a îmbinării vicleniei politice cu forța, actul administrativ în sine rămâne cu serioase lacune și suprapuneri de dispoziții date atât de guvernul Transilvaniei cât și de guvernul Ungariei.

În final această dramă tăcută a românilor „ungureni” a complicat și mai mult existența lor făcându-i și mai vulnerabili la maghiarizare. În ultimă analiză s-a putut vedea cu ochiul liber că anexarea a constituit încă un exemplu de ignorare completă a voinței românilor care erau în majoritate covârșitoare în aceste regiuni și care nu au fost consultați în nici un fel.

6. MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA BLAJ DIN 3/15 MAI 1848

În răstimpul de două săptămâni dintre Adunarea din Duminica Tomii și aceea programată pe 3/15 mai, viața politică a Transilvaniei a fost deosebit de tensionată.

Guvernatorul Teleki József cere mereu armată pentru a executa satele iobăgești ce nu mai voiau să presteze robotele și cât mai multă armată pentru a putea menține sub control adunarea de la Blaj.

În 5 mai, Teleki trimite o somație episcopilor Lemeni și Șaguna prin care îi admonesta pentru faptul că amândoi au convocat adunarea la Blaj, ceea ce îi dejucase planul de a se desfășura două adunări confesionale restrânse³⁴. Alte ordine primesc episcopii pe 7 mai în care aceștia erau somați să nu admită la adunare decât pe cei prevăzuți în convocator, adică, un protopop și unii bărbați „mai pricepuți” (știutori de carte) de protopopiat. Adunarea să n-o țină în aer liber ci numai în biserică, iar la cel mai mic semn de dezordine să dizolve imediat adunarea. Îngrijorarea sau chiar panica se simte și în cererea baronului Bánffy Miklós adresată guvernului de a mai numi un comisar al adunării (în afară de el) ceea ce s-a și întâmplat fiind numit Szabó Lajos. Cererea și-o motiva atrăgând atenția înaltului for că „liniștea patriei depinde de rezultatul adunării de la Blaj”³⁵.

Paralel cu eforturile guvernului și ale administrațiilor comitatense de a diminua numărul celor ce vor lua parte la adunarea de la Blaj și a-i contracara eventualele efecte, tinerii intelectuali români se străduiesc și ei ca adunarea să reușească, să impună revendicările, asigurând pe toată lumea că deși „cei mai asupriți și mai calomniați”, românii vor aduce totuși hotărâri drepte și mature³⁶.

În 8 mai sosiră la Sibiu canonicii T. Cipariu și Teodor Sereni, pentru a se sfătui cu consistoriul din Sibiu cu privire la programul adunării. Toți participanții la conferință căzură de acord cu proiectul lui S. Bărnuțiu: 1) Proclamarea națiunii române 2) Depunerea jurământului național 4) Protestul în contra uniunii.

Începând cu 8 mai 1848 miile de oameni încep să se reverse ca un fluviu molcom spre Blaj, la marea „dietă” românească. Autoritățile, ca și în cazul primei adunări de la Blaj încearcă pe cât le stă în putință să zăgăzuiască puhoaiile de români ce se îndreptau spre orașul-simbol pentru ei al desființării iobăgiei și al curmării asupririi naționale.

Strict supravegheați și controlați de către autoritățile maghiare era un grup de patrioți români din Moldova: C. Negri, Lascăr Rosetti, G. Sion, Nicolae Ionescu, Alecu Russo, Curius, Teodor Moldoveanu³⁷. Românii se îndreptau spre Blaj cu flamuri naționale (roșu, alb și albastru) îmbrăcați în straie albe de sărbătoare. Sunt prezente la Blaj toate regiunile Transilvaniei. Vin la adunare și dintre profesorii trecuți dincolo de munți: A. T. Laurian, N. Bălășescu, Florian Aaron, Constantin Romanu, Ian Axente, Vasile Maiorescu, Eliseu Armatu, toți, dar absolut toți, cu idei daco-române în suflete. Sâmbătă sosește Avram Iancu împreună cu Ioan Buteanu în fruntea miilor de moți.

Ajunul adunării, 2/14 mai 1848, cădea într-o duminică. Conferința pregătitoare se ține în catedrala Blajului. Piața din fața impunătoarei biserici geme de lume. Tribunii salutau poporul cu cuvintele: „Cristos a înviat! Libertatea a înviat!”

Catedrala era plină până la refuz - ortodocși și greco-catolici amestecați, uitând orice deosebiri profesionale.

După isprăvirea liturghiei, episcopii Ioan Lemeni greco-catolic și Andrei Șaguna ortodox, se declară frați, „fără fățarie” și-i îndeamnă pe credincioșii români să se considere cu toții la fel.

Conferința se deschise la ora 10 cu câteva cuvinte rostite de Vasile Rațiu, după care, așteptat, dorit și chemat, într-o furtună de aplauze Simion Bărnuțiu urcă pe „sugest”, și își începe discursul.

Celebrul discurs este bine echilibrat; structurat în trei părți distincte. În prima parte se expun relațiile din trecut între unguri și români; în a doua parte se analizează uniunea, iar în cea din urmă, Bărnuțiu răspunde la întrebarea ce să facă românii din Transilvania³⁸.

Întreg discursul său este un imn închinat LIBERTĂȚII ȘI DEMOCRAȚIEI văzute cu ochii unei modernități perene.

Rămân antologice cuvintele sale privind libertatea cuvântului și a presei: „Acum nu mai e cenzură: a pierit amica întunericii de înaintea razelor libertății și patroana despotismului s-a stins cu rușine din împărăție. De acum înainte nu va mai aștepta scriitorul cu lunile cu anii întregi după oarecâte foi...” Așa cum românii se bucură de schimbările produse, și ungurii, neatârători de la guvernul vienez, au propriul lor guvern și nimic nu-i mai împiedică să-și realizeze „ținta doririlor ungurești”, opera cea mare a „unguririi tuturor popoarelor”, evident, de sub coroana Sfântului Ștefan. Bărnuțiu arată răspicat că instrumentul acestei deznaționalizări în masă era uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

Câtă fierbere și câtă tulburare a produs uniunea în Transilvania, nici nu se poate spune, „o știu toți”. Uniunea are drept scop așadar, ca odată cu ștergerea privilegiilor „să stingă pe toate popoarele neungurești, ca să facă din toate numai una națiune, care să se numească *națiunea cea mare și tare ungurească*”.

În ceea ce privește „marele câștig” al uniunii, abolirea iobăgiei, Simion Bărnuțiu spunea „Ci eu cred că se va ridica și dacă nu se va uni, pentru că i-a venit timpul să cadă”. O forță nevăzută lucră pretutindeni împotriva despotismului și aceasta va surpa și pereții iobăgiei.

Concluzia privind Uniunea era tranșantă: „Pentru unguri e viață - moarte pentru români”. Soluția izbăvitoare pentru români nu putea fi decât să „proclame libertatea și independența națiunii române”. Înțelegând prin aceasta că românii nu se simt obligați decât de legile date de dieta țării în care vor fi și ei reprezentați „după dreptate și cuviință”, adică proporțional³⁹.

Discursul a exercitat o influență hotărâtoare asupra documentelor adunării și a făcut să amuțească gruparea prounionistă dintre români.

Despre sărbătoarea libertății, *Organul național* scria cu mândrie: „Ziua aceasta, de mii de oameni însetați de libertate ca ziua răscumpărării așteptată și de mulți temută, răsări”⁴⁰.

În 3/15 mai 1848, la 6 dimineața se săvârși liturghia de către episcopul Ioan Lemeni în catedrala Blajului. La ora 8 clopotul cel mare marcă începerea adunării. Marea piață din fața catedralei a devenit repede neîncăpătoare, așa încât conducătorii și mulțimea s-au mutat pe

câmpia largă din preajma Târnavei Mari, numită Râțul grecilor, care putea cuprinde pe cei 40.000 până la 60.000 câți veniseră la Adunarea Națională.

Cei doi episcopi Ioan Lemeni și Andrei Șaguna erau președinți ai adunării. Comisarii guberniali erau comitele suprem Bánffy Miklós și consilierul Szabó Lajos. Cei din urmă, au participat la deschiderea adunării după care s-au retras, revenind abia la închiderea ei.

Adunarea era marcată de numeroase steaguri românești (roșu, alb, albastru). Pe ele se aflau diverse inscripții: „*Virtutea Română Reînviată*”, „*Libertate și independență națională*”, „*Credință ne-nfrântă către națiune și tron*”, „*Nici-o uniune cu țara ungurească*”⁴¹.

Este de remarcat că alături de intelectualitatea românilor, alături de mulțimea țăranilor români au venit și ungurii și sașii de prin satele vecine pentru a se bucura, credeau ei, de ștergerea iobăgiei. O scenă deosebit de interesantă relatează Al. Papiu Ilarian privind pe acești săteni maghiari care în entuziasmul general se ofereau să se facă români. Tribunii le-au spus că „românii nu s-au adunat ca să facă români pe unguri, ci ca să-i scape pe toți din servitutea cu care au fost îngreunați până acum; așadară românii să fie români, ungurii să rămână unguri, și toți frați între sine”⁴². Incidentul a fost deosebit de semnificativ, spunând mai mult decât zeci de moțiuni și programe.

În mijlocul câmpiei unde se pusese tribuna se formă un cerc mare în jurul ei. În acest cerc se așezară fruntașii națiunii: preoțimea, nobilimea, intelectualii, invitații. La îndrumarea tribunilor se formară cărări ca razele unei stele între cetele de oameni, dând o anume frumusețe și măreție adunării. În locuri mai îndepărtate de tribuna centrală erau ridicate alte tribune de pe care tribunii poporului tălmăceau mulțimii lucrările adunării. Pe parcursul lucrărilor și până la sfârșitul adunării, poporul a menținut o ordine desăvârșită.

În afară de cei doi episcopi, ca președinți ai adunării, se aleg și doi vicepreședinți în persoana profesorului Simion Bărnuțiu și redactorul *Gazetei*, George Barițiu. Se mai aleg și 10 secretari.

Episcopul Andrei Șaguna rostește o scurtă rugăciune, după care Simion Bărnuțiu este poftit să urce la tribună. El va rosti voința și dorința întregii națiuni române din Transilvania:

I Adunarea se proclamă Adunare generală națională.

II Câmpul pe care se ține această primă adunare națională din Transilvania, se va numi pentru totdeauna „Câmpul Libertății”.

III Națiunea română se declară de-a pururea credincioasă înălțatului Împărat al Austriei și Marelui Principe al Transilvaniei [de remarcat aici nuanța că declarația de fidelitate nu este făcută „regelui Ungariei”].

IV Națiunea română se declară și se proclamă națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertății egale.

Toate punctele au fost supuse la vot și acceptate în unanimitate. Flamurile naționale fluturau iar miile de oameni strigau: „Vivat libera națiune română !”

Simion Bărnuțiu de pe tribună dă de știre că se depune jurământul. Toată adunarea ridică mâinile în sus după datină, rostind jurământul de credință față de împărat, Patrie și Națiune: „ca român - glăsuiește jurământul - voi susține totdeauna națiunea noastră română pe

calea dreaptă și legiuită, și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac și asupriri; nu voi lucra niciodată în contra drepturilor și intereselor națiunii române, ci voi ține și voi apăra legea și limba noastră română, precum și Libertatea, Egalitatea și Frățietatea; pe aceste principii voi respecta toate națiunile ardelene, poftind egală respectare de la dânsese, nu voi încerca să asupresc pe nimene, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimene; voi conlucra după putință la desființarea iobăgiei, la emanciparea industriei și a comerțului, la păzirea dreptății, la înaintarea binelui umanității, al națiunii române și al Patriei - Așa să-mi ajute Dumnezeu și să-mi dea mântuire sufletului meu. Amin”⁴³. Am dat textul Jurământului deoarece el este pilduitor și din punct de vedere moral - comparat cu jurământul celor trei națiuni (unguri, secui și sași) depus în 1437, acesta, al românilor este un jurământ al **toleranței** el nefiind îndreptat împotriva nimănui; celălalt, a fost un jurământ al **intoleranței** deoarece i-a înlăturat pe români de la orice drepturi.

Tot în această ședință se citi și o „petiție” pentru eliberarea avocatului Micaș din închisoare. Tonul deosebit de hotărât al acestei petiții era îndreptat și împotriva statariului și avertiza: „Adunarea își exprimă convingerea că procedeul guvernului regesc față de noi, [românii - n.ns.] întrebuițarea unor metode teroriste nu vor da rezultate nici în ce privește păstrarea liniștii”⁴⁴.

După încheierea ședinței, cele mai numeroase întrebări puse de popor tribunilor erau acele privitoare la **proclamarea libertății naționale**. Actul politic major era explicat poporului în sensul că de-acum **s-a născut o nouă națiune, cea a românilor** - care fusese moartă politiceste și acum a înviat. Al. Papiu Ilarian subliniază și el părerea generală că prin proclamarea românilor ca națiune „am pășit și noi în șirul națiunilor Europei”. Interesant și totodată cât se poate de edificator este că și împuterniciții guvernului care au luat parte la adunare au avut sentimentul real că au fost martorii momentului istoric al nașterii unei noi națiuni consemnând acest lucru în raportul lor prin expresia sugestivă de „fiitoarea națiune română”⁴⁵.

A doua zi, în 4/16 mai, marți dimineața, când episcopul Lemeni venea pe Câmpul Libertății pentru a-și ocupa locul de președinte, auzi mulțimea poporului prin mijlocul căruia trecea, strigând: „**să nu faceți unirea cu țara ungurească**; să nu ne vindem țara, măriia ta; nu vrem unirea cu țara ungurească !” revendicare pe care deși unionist, I. Lemeni trebui să o introducă în protocolul adunării, enunțând „că de unire astăzi nu poate fi vorba”⁴⁶.

După ce se citi protocolul adunării și se aprobă, luară cuvântul mai mulți, printre care G. Barițiu, S. Bărnuțiu și episcopul A. Șaguna. Ultimii doi recomandă poporului să fie în așteptarea desființării iobăgiei, însă între timp să-și împlinească totuși slujbele iobăgești către stăpânii feudali, la care poporul, reflectând clar nerăbdarea sa pusă îndelung la încercare de proprietari și de guvernii, rosti acel cunoscut: „bine ! numai să fie cât mai curând !” expresie ce vădea un sentiment deslușit de lehamite.

Vicarul din Șimleul Silvaniei, Șuluțiu, propuse apoi ca românii să se numească de aici înainte români și nu olah și Wlach ca până la acea dată.

În final, August Treboniu Laurian explică poporului cele 16 puncte. Pentru ca cititorul să-și facă singur o părere sperăm a fi cât se poate de instructiv a oferi o paralelă între cele 16

puncte, programul revoluției românilor din Transilvania și cele 12 puncte, programul revoluției din Ungaria:

Programul maghiar

1. Libertatea tiparului și desființarea cenzurii.
2. Minister [guvern - n.ns.] responsabil ungar.
3. Dietă anuală la Pesta.
4. Egalitatea politică și religioasă.
5. Garda națională, adică înarmarea poporului și depărtarea armatei străine; miliția să depună jurământ pe constituție.

Programul român

7. *Libertatea cuvântului*, tiparului; fără cenzură și *fără cauțiune*.
15. Constituție nouă pentru Transilvania întemeiată pe principiile dreptății, libertății, egalității și frățietății.
1. În fiecare an o adunare națională generală. Reprezentanții în dieta Transilvaniei, *proporțional* cu numărul românilor. Dregători români în administrație, justiție și armată. Limba română în tot ce o privește.
1. Națiunea română pretinde independența sa națională în înțeleș politic. 12. Dotarea clerului să se facă de către stat. 2. Biserica română fără distincție de confesiune să fie și să rămână liberă și independentă de oricare altă biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici. Restabilirea metropoliei române și sinod anual unde să se aleagă episcopii prin majoritatea voturilor, fără candidațiune.
10. Înarmarea poporului sau gardă națională. Miliția română să aibă ofițeri români. Grănicerii să intre în garda națională când se va înființa.

6. Purtarea sarcinilor publice de către toți locuitorii.

7. Desființarea iobăgiei.

8. Jirii, adică tribunale de cetățeni jurați.

9. Bancă națională ungară.

10. Desființarea cancelariei și a locotenenței.

11. Libertatea condamnaților politici.

12. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria.

14. Națiunea română pretinde purtarea comună a sarcinilor publice după starea și averea fiecăruia și ***ștergerea privilegiilor.***

3. Națiunea română, ajungând la conștiința drepturilor individuale omenești, cere fără întârziere desființarea iobăgiei ***fără nici o despăgubire*** din partea țăranilor iobagi. Și desființarea decimelor [zeciuielii]. 11. Comisie mixtă (români, maghiari și sași) care să cerceteze cauzele de încălcări a moșiilor, pădurilor, de ocupare a pământului comun și a sesiilor iobăgești.

9. Tribunale de jurați cu publicitate în care procesele să se facă verbal.

4. Libertate industrială și comercială cu ridicarea țeșurilor, a privilegiilor și a altor piedici și stavile în comerțul cu țările vecine. Desființarea vămilor. 5. Darea pusă pe vite să se șteargă. 6. Desființarea zeciuielii pentru proprietarii de mine.

8. Asigurarea libertății personale; nimeni să nu se poată aresta sub vreun pretext politic. ***Libertatea adunărilor.***

16. Națiunea română cere ca conlocuitoarele națiuni nicidecum să nu iee la dezbatere cauza uniunii cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi

națiune constituită și organizată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă, iar dincontră, dacă dieta Transilvaniei ar voi a se lăsa totuși la pertractarea acelei uniuni de noi fără noi, atunci națiunea română protestează cu solemnitate.

13. Națiunea română cere înființarea de școli la sate și orașe, a gimnaziilor, institute militare și tehnice, seminarii preoțești și o *Universitate* română.

Chiar după o lectură sumară a celor două programe oricine poate constata faptul că programul românesc este mai radical, mai revoluționar⁴⁷. În ceea ce privește punctul 12 și 16, este și aici evident cum primul denotă tendințele expansioniste ale Pestei pe când cel de al doilea are un caracter defensiv, cu o puternică motivație democratică: dorința majorității. Românii nu mai puteau fi ignorați deși cercurile politice maghiare se mai prefăceau încă a nu ști că în Transilvania aceștia ar putea controla situația în orice moment.

După acceptarea de către adunare a celor 16 puncte „cu aplauz universal”, A. T. Laurian fu luat pe sus și purtat în triumf printre popor ca dealtfel și S. Bărnăuțiu și G. Barițiu. S-a propus apoi să se aleagă două delegații (deputațiuni) care să meargă una la împărat, cealaltă la dieta din Cluj. Totodată trebuia ales și un comitet permanent la Sibiu cu care deputațiunile să mențină legătura.

La împărat plecau 30 de persoane în frunte cu A. Șaguna, iar la Cluj 100 de persoane conduse de episcopul I. Lemeni. La dietă se ducea numai *Declarația proclamării națiunii române*.

A treia zi a Adunării, 5/17 mai 1848 începe doar la 10 dimineața din cauza discuțiilor asupra protocolului și petițiilor. La ora 13³⁰ comisarii fură invitați la încheierea lucrărilor Adunării, acestora nerămânându-le decât să recunoască „buna și serioasa” comportare a poporului. Mai mulți oratori ținură cuvântările de încheiere.

În acordurile imnului bisericesc „*Mărire întru Cel de Sus*”, al unui imn popular (probabil „Deșteaptă-te române”) și între bubuiturile salvelor de artilerie, tocmai când începu ploaia, Marea Adunare Națională de la Blaj a luat sfârșit. Și după cum era îndătinat la români un așa de mare eveniment, nu se putea încheia fără să nu se încingă și un dans național plin de vitalitate cum a fost „călușarii”. Apoi o formațiune de 100 de tineri români încolonați defilă cu seriozitate militară prin fața generalului Schurter, prevestind parcă evoluția spre confruntare a evenimentelor.

7. DIETA DE LA CLUJ

UNIUNEA FORȚATĂ A TRANSILVANIEI CU UNGARIA

Deschiderea dietei Transilvaniei fusese fixată pe 29 mai 1848 la Cluj, citadela feudală a nobilimii și birocrăției maghiare.

Dieta dispunea de 310 deputați, dar dintre aceștia, nici măcar unul singur nu era chemat ca reprezentant al poporului român din Transilvania. Pe naționalități, dieta, se împărțea astfel: 161 unguri, 114 secui și 35 sași. Majoritatea lor erau numiți de rege: 198 regaliști și „aleși” 96. Numiți și aleși în același timp era un număr infim de 16 deputați. În fine, pentru a reflecta și mai exact stările de lucruri din Transilvania, mai precizăm că 245 de deputați erau nobili (aristocrați) și doar 65 cetățeni⁴⁸.

În țară teroare, în Cluj stare de asediu (statariu), în dietă feudali ruginiți încercând să se dea drept democrați, la comitate numai funcționari unguri aroganți; cine ar fi îndrăznit să se mai opună uniunii ?

Adunarea pregătitoare a dietei a avut loc în 28 mai la Cluj, dar a fost mai mult un marș triumfal. Bethelen János senior a condus adunarea; s-a înființat și un comitet pentru *desfășurarea mai rapidă a dietei*.

Se citesc „propozițiunile regești”, ceea ce azi am traduce cu ordinea de zi a dietei. Erau în limba latină: 1) Desemnarea unui cancelar în locul demisionarului Josika Samu 2) Alegerea de președinte la Curtea de apel 3) Consultarea serioasă asupra uniunii Transilvaniei cu Ungaria, cu respectarea legilor municipale și a altor raporturi legale 4) Serviciile urbariale să înceteze (însă cu despăgubirea foștilor proprietari feudali) 5) Purtarea comună a sarcinilor 6) Să se pună în discuție și starea poporului român care locuiește o mare parte a țării, cu privire atât la drepturile lor civile, cât și la cele religioase, care să se cuprindă într-o lege.

La acest punct, extrem de important pentru români, G. Barițiu semnalează existența unui act secret al cancelariei transilvane, care dădea instrucțiuni guvernului ca să dirijeze în așa fel lucrurile la dietă, încât din respectivul articol de lege „nu cumva să rezulte recunoașterea poporului român ca națiune politică indigenă”⁴⁹. Și în fine, propozițiunea 7) Să se redacteze și o lege de presă.

Nici nu se termină de citit lista cu cele 7 propozițiuni, că în pofida uzanțelor și sfidând autoritatea regală, Kemény Dionisie (Dénes) fu întrerupt de strigăte generale și de Wesselényi Miklós care „salvă” vezi drag Doamne „situația”, declarând că numai *din greșeală* nu s-a pus pe locul întâi uniunea. Ea a fost prevăzută de dieta trecută a Ungariei, așa încât „uniunea nu poate fi obiect îndelungat de dispută”⁵⁰. Se pune doar problema acceptării proiectului de lege, care nu se concepea să nu fie acceptat. Toate celelalte puncte, se mai spunea, sunt incluse în cel privitor la uniune, deci sunt inutil de discutat.

Vorbind despre uniune să nu omitem faptul că, în preajma deschiderii dietei, în Transilvania circulau manifeste ce conțineau un ultim avertisment al românilor „*Cătră frații unguri, săcui și sași*”⁵¹. Era glasul rațiunii. Însă așa cum s-a întâmplat de cele mai multe ori în istorie, glasul rațiunii a sunat în pustiu.

Simion Bărnuțiu care se găsea în spatele acestui manifest atenționa tranșant: „V-ați propus a contopi cu sila Ardealul cu Țara Ungurească, scriind încă și pe flamure: „uniune sau moarte !” Dar Ardealul nu stă numai din aristrocați, ci și din țărani, iar din punct de vedere național, mai sunt și români, care ei singuri sunt de două ori mai mulți decât ungurii, secuii și sașii la un loc; și atunci, fără învoirea lor „voiți voi, oarecâteva sute de aristrocați, această tomneală despre noi fără noi ? Aceasta vasăzică a asculta de legile minții sănătoase ?

Luați aminte, frați unguri și săcui, ce faceți, că aceasta e o faptă care trebuie să o cunoască toate națiunile Europei, și noi le-o vom face cunoscută, și văzând-o că e nedreaptă o vor reprobă și vor conlucra spre desființarea ei”. În zadar orice apel la înțelepciune.

Deschiderea dietei se face cu multă pompă nobiliară la Cluj în 29 mai 1848, de către generalul Puchner.

Kemény citește proiectul de uniune. Ia apoi cuvântul un deputat sas care cere documentul pentru consultare de către toți deputații etniei sale. Al. Bohățel ca deputat nobil (de Hațeg) și nu ca român, solicită totuși recunoașterea românilor ca națiune. Acceptarea acestei cereri, atrage și el atenția, „o pofteste așezarea inimilor”. Cele două intervenții fură respinse. În ședința de după-masă, ca regalist, episcopul Lemeni pofteste și el ștergerea articolelor înjosoare pentru români din Aprobate și Compilate. Răspunsul n-a constatat decât din vorbe goale, și în lait motivul „uniunea le cuprinde pe toate”. Condițiile puse de deputații sașilor brașoveni nu sunt înregistrate ca atare, ci numai ca dorințe; presiunile și atmosfera era atât de apăsătoare, terorizantă, cum au mărturisit sașii în documentele lor, încât și să fi vrut să se opună n-ar fi îndrăznit, deoarece și-ar fi pus viața în pericol.

După ce fură respinse și condițiile sașilor, „între fluturările pălăriilor, a năframelor și scuturarea săbiilor se pronunță uniunea”⁵². A doua ședință dietală, în 30 mai, se ținu sub președenția guvernatorului într-o sală supraaglomerată în care Wesselényi Miklós enunță uniunea. Simbolul uniunii (steagurile roșu-alb-verde) fuseseră scoase în stradă, unde guvernatorul enunță că uniunea s-a acceptat în unanimitate (făcându-se a nu ști că românii erau împotriva și majoritatea sașilor la fel). Kemény D. mai ținu o cuvântare înculpând pe sași, dar mai ales pe români care au „răsculat țara”. Deputatul sas Konrad Schmidt a avut curajul să ia apărarea românilor, răspunzând că „Mișcările românilor pentru libertate nu le socotește de răsculări”.

La cererea maghiarilor fanatizați de pe stradă, episcopul Lemeni (ca din partea românilor) și deputatul sas Schmidt (ca din parte sașilor), fură scoși afară în mijlocul mulțimii, li se puse câte un steag în mână și fură obligați să vorbească în favoarea uniunii.

După-masă se autentificară documentele și se hotărî expedierea lor urgentă prin curier la împărat, palatin și guvernul Ungariei.

În acordurile marșului lui Rákoczy, seara, fu iluminată întreaga cetate a Clujului.

În 31 mai, tot după-masă, se mai ținu o adunare a dietei care fixă condițiile de vot pentru noua dietă a Ungariei ce trebuiau să fie de așa natură încât românii să fie înlăturați de la posibilitatea de a fi aleși ca deputați.

Unirea Transilvaniei cu Ungaria urmărită cu atâta tenacitate de aristocrație și executată atât de fără scrupule a fost incontestabil un succes al naționalismului maghiar, dar imensele eforturi făcute erau demne de o cauză mai bună și mai dreaptă.

Că votarea uniunii a fost un act conjunctural și că însuși aceia ce o puseră la cale nu erau convinși de justetea ei, o mărturisesc încă la 20 mai 1848, 10 lideri ai nobilimii liberale din Transilvania: Weér Farkas, Zeyk József, Bethlen János senior, Bethlen János junior, Teleki Domokos, Bánffy János, Jósika Miklós, Pállfy János, Béldi Ferenc și Kemény Domokos. Iată textual ce declară aceștia într-un document destinat Consiliului de miniștri al Ungariei: „Noi suntem pe deplin convinși că uniunea Transilvaniei cu Ungaria ori se va înlăptui la această dietă ori niciodată. Cine știe când vor mai fi condițiile europene atât de favorabile ca acum ? Noi ne dăm seama că, dacă uniunea nu se va realiza cât se poate de repede, în scurt timp se va produce o asemenea dezvoltare a naționalității române, încât ea va împiedica la o dietă ulterioară uniunea”⁵³. Dacă stăm bine să ne gândim, actul disperat al uniunii, considerat de români drept un act de *trădare*⁵⁴ era făcut și din cauza fricii de adevărata democrație. Să vedem însă dacă din acest punct de vedere uniunea avea sau nu un suport democratic, și în ce proporție ? Pentru a lămuri această problemă dispunem de câteva mărturii importante, care, cu unele aproximații, sunt toate de acord că, în nici un caz nu poate fi vorba de vreun suport cât de cât larg al acestei acțiuni politice de supunere a Transilvaniei autonome unui alt stat. Iată ce spune în acest sens liderul nobilimii liberale Bethlen János într-o scrisoare către Déak Ferencz, ministrul de justiție al Ungariei: „8.000 din 10.000 de locuitori ai Transilvaniei sunt împotriva uniunii”⁵⁵.

Și o serie de conducători sași, aducând argumente împotriva precipitării nejustificate a uniunii, spuneau la 7 iunie 1848 într-un memoriu către împărat, că „numai 2/7 a populației Ardealului dorește uniunea menționată, iar celelalte 5/7 ale acesteia nu i se poate impune uniunea decât prin violențe regretabile”⁵⁶.

Faptul că o mare parte a maghiarilor și secuilor nu doreau uniunea este confirmată și de Al. Papiu Ilarian într-o scrisoare către un protopop, atunci când spune: „Între-aceia nici ungurii nu se înțeleg între sine, partea mare a poporului maghiar nu vrea uniunea, nici secuii, iar sașii cu adevăr nu”⁵⁷.

Nicăieri nu vom găsi însă o mostră mai edificatoare de sentimente antidemocratice față de românii din Transilvania, decât în scrisoarea lui Wesselényi Miklós către ministrul de interne al Ungariei, Szemene Bertalan expediată din Cluj la 13 iunie 1848 și informându-l despre un proiect de lege al lui Szász Károly (cu totul inacceptabil pentru el; 3 zile mai târziu se va și renunța la acesta) prin el s-ar fi recunoscut românii ca a patra națiune a Transilvaniei. Perspectiva îl cutremura literalmente: „Dacă și valahii vor exista ca națiune, prin situația lor, precum și în urma egalității de drepturi, vor ridica exigența firească ca peste tot unde sunt în majoritate, în administrație și în rezolvarea problemelor lor interne, ba chiar în orice corespondență oficială a lor, să folosească și ei limba valahă. Se știe însă că valahii sunt în toate comitatele Transilvaniei într-o majoritate covârșitoare. Prin urmare, dacă ei ar fi primiți de a patra națiune, prin aceasta, Transilvania, cu excepția secuimii și a unei părți mai mici a pământului săsesc, ar fi transformată efectiv, ca printr-o vrăjitorie, într-o țară valahă. Iar dacă

ar avea o asemenea situație Transilvania, ce s-ar putea face atunci cu cei din Maramureș și din Banat ?”⁵⁸

Însă nu numai că nu se putea vorbi de recunoșterea românilor ca a patra națiune, dar nici măcar numele de „român” nu putea fi recunoscut oficial, susținea același Wesselényi, în aceeași scrisoare: deoarece „denumirea de *daco-român* nu mai este un simplu nume, ci titlul și firma năzuințelor unei comunități politice. Drept consecință, admiterea și sancționarea ei prin lege, acceptarea acestei comunități și a curentului pe care îl reprezintă, ar însemna aproape a recunoaște națiunea unită a valahilor de aici cu cei din Valahia și Moldova”.

În fața acestor declarații ce valoare mai puteau avea principiile de libertate, egalitate și fraternitate, îmbrățișate cu atâta entuziasm de revoluția democratică a românilor din Transilvania ?

Punând adevărul istoric în drepturile sale, trebuie subliniat însă și faptul că, în antiteză cu cercurile politice maghiare, deputații sași au primit instrucțiuni clare pentru dietă, ca dacă românii vor cere acolo să fie ridicați la rang de națiune, ei, sașii, nu numai să nu se opună, ci, dimpotrivă, să-i „sprijine cu toate forțele”⁵⁹.

Înainte de a încheia acest capitol, trebuie foarte pe scurt să vedem și care au fost lozincile sub care s-a desfășurat proclamarea uniunii. Lozincile maghiare în favoarea uniunii au apărut încă la sfârșitul lunii martie 1848. Le întâlnește adesea chiar George Sion în peregrinările sale prin orașele și satele Transilvaniei; pomenește de inscripții ca „unio” sau „Eljen Kossuth”, „unio vagy halál”, dar și „uniune sau moarte” scris așa pentru a înțelege și românii. Tot el mai semnalează și lozinca „uniune sau furci” (adică spânzurători)⁶⁰.

Redactorul George Barițiu consemna și el că în 28 mai la Cluj, la Hanul Biazini (unde poposise) și unde erau adunați mai mulți maghiari de prin provincie, aceștia se găseau în mare fierbere, strigând mereu și amenințând cu cei 80.000 de secui înarmați care vor trece prin foc și sabie pe toți cei ce nu vor accepta uniunea. Acolo a văzut cu ochii săi steaguri pe care stătea scris „unio vagy halál” și „le az unio elleneivel” (Jos cu dușmanii uniunii !)⁶¹. Nu mai trebuie subliniat, credem, că aceste lozinci-amenințări intensificau și mai mult atmosfera de teroare sub care s-a declarat uniunea.

Condițiile deosebite de presiune erau remarcate și de sași; astfel, senatorul Johann Schwarz relata cum teama care se întemeia pe mai „multe fapte și semne ale unui terorism care se manifesta în multe feluri” a determinat Universitatea săsească să facă demersuri împotriva uniunii atât la împărat cât și la comisarul regesc al dietei⁶².

Conducătorii românilor, presa românească în general, au considerat, pe drept cuvânt, forțarea uniunii drept o violare a drepturilor omului. Este exact ceea ce spunea și în *Wiener Zeitung*: „Uniunea Transilvaniei proclamată împotriva tuturor drepturilor omului, nu este valabilă și astfel protestul națiunii române trebuie recunoscut ca îndreptățit de către tribunalul întregii lumi”⁶³. Iar *Gazeta de Transilvania* definea evenimentul pentru eternitate: „Va să zică uniunea cu Ungaria va rămâne înscrisă în istoria ce o vom lăsa fiilor noștri, o faptă a silei, a terorismului, a tiraniei !”⁶⁴ Iar prețul cu care Transilvania a fost pusă la „picioarele Ungariei” (după cum se exprima atât de plastic Wesselényi Miklós)⁶⁵ a fost baia de sânge provocată de războiul civil din Transilvania în toamna anului 1848.

În concluzie, credem că nimeni nu se mai poate îndoii de faptul că războiul civil, efectul direct al uniunii silnice, a constituit dovada cea mai eclatantă că forțarea acesteia a fost cea mai mare greșală a fruntașilor maghiari de la Cluj și Budapesta, aceasta cu atât mai mult cu cât, din partea unora dintre ei, s-au auzit și voci lucide care avertizau: „În Ardeal, două puteri au să hotărască asupra soartei uniunii: dieta și poporul român. Dieta nu reprezintă decât câteva sute de oameni - românimea înseamnă Ardealul întreg... Uniunea Ardealului cu Ungaria, fără consimțământul românilor, e un lucru, de care nici să nu ne apucăm”⁶⁶.

8. CELE DOUĂ „DEPUTAȚIUNI” ALE ADUNĂRII DE LA BLAJ - LA CLUJ ȘI VIENA (INNSBRUCK)

Cele două „deputațiuni” (delegații) au fost alese de Adunarea din 3/15 mai 1848 pentru a merge una la dieta din Cluj sub conducerea episcopului Ioan Lemeni și una la Viena la împărat; după ce împăratul părăsi capitala, delegația română îl va urma la Innsbruck, în frunte cu Andrei Șaguna.

Contemporanii nutreau mari speranțe în cele două deputațiuni privind recunoașterea drepturilor națiunii române. Delegația pentru Cluj era formată din peste 100 de membri dintre care mulți simpatizanți ai uniunii; ca de altfel și conducătorul acesteia, I. Lemeni, motiv pentru care s-a ajuns la mari neînțelegeri. Delegația și-a încălcat chiar și mandatul, redactând un memoriu împotriva sașilor, ceea ce, evident, a slăbit poziția românilor. La 29 mai delegația în frunte cu Lemeni are întâlniri mai mult protocolare cu guvernatorul Teleki, cu generalul Puchner și cu președintele dietei, baronul Kemény. Audiențele au fost tardive și ineficiente. Autoritățile maghiare erau ferm hotărâte să facă uniunea cu orice preț.

Cei mai mulți dintre membrii delegației părăsesc Clujul după numai câteva zile deoarece viața nu le mai era sigură, atmosfera devenise insuportabilă pentru români, riscând în fiecare moment să fie arestați.

I. Lemeni și câțiva aderenți ai săi rămân însă și chiar iau parte la lucrările dietei. Incontestabil, alegerea unui astfel de președinte șovăielnic în fruntea unei delegații naționale a fost o mare greșală.

Din păcate, din diverse motive, episcopul Andrei Șaguna, președintele celeilalte deputațiuni, pornește târziu spre Viena și apoi spre Innsbruck. Numărul delegaților către împărat a variat între 22 și 28 de persoane, dar printre acestea s-au aflat nume răsunătoare pentru români: Vasile Nopcea, Timotei Cipariu, Ioan Popasu, August Treboniu Laurian, Al. Sterca Șuluțiu, Ioan Bran și mulți alții. La Viena pe 25 sau 26 mai⁶⁷ se dă o conferință de presă la hotelul „Zum golden Lamm”, iar pe 27 mai⁶⁸ o delegație restrânsă pleacă din Viena spre Innsbruck unde ajunge în 30 mai. Cei patru, Cipariu, Popasu, Laurian și Bran se prezintă în audiență la 5 iunie. Nu primără nici un răspuns formal, ci numai vagi promisiuni.

Între timp, sosesc la Innsbruck președintele Consiliului de miniștri al Ungariei Bathány cu doi deputați ai dietei ardelenice care literalmente smulg împăratului sancționarea uniunii, amenințându-l direct că în caz contrar își pune tronul în pericol.

Răspunsul mult așteptat de români sosește în sfârșit la 11 iunie, dar antedat cu data de 7 iunie (în 10 sancționase doar uniunea). Actul e profund nemulțumitor pentru români și ipocrit pe deasupra. Prin uniune - se spune - români au primit de toate și pot fi de aici înainte fericiți ! Or situația, în viziunea delegației, era tocmai opusă.

Mai mulți delegați, în frunte - de data aceasta - cu episcopul A. Șaguna, se mai duc într-o audiență la împărat, cu un protest mai energic, permițându-și să-i atragă atenția împăratului cum că românii nu sunt mulțumiți cu rezoluția imperială din 11 iunie 1848. Rezolvarea problemei uniunii așa cum s-a făcut nu poate fi trainică fără consultarea națiunii române. Oare de aceea au așteptat românii atâtea secole pentru a fi jigniți chiar în zorii libertății ? „Oare ei singuri să fie o națiune nerecunoscută în mod legal în țara în care ei constituie majoritatea ?” Un răspuns negativ ar fi o mare nedreptate - spun semnatarii memoriului înaintat împăratului la audiență.

La 23 iunie, primiră răspunsul împăratului, de data aceasta mai detaliat și mai favorabil; că românii vor primi o lege ce le va asigura și garata naționalitatea. Școli naționale, nevoile bisericilor și școlilor românești vor fi acoperite din vistieria statului. Românii vor fi aplicați în administrația publică în proporție cu numărul lor și altele⁶⁹, ce lăsa să se întrevadă că uniunea era considerată fapt împlinit.

Cu aceasta cursa pentru uniune nu s-a încheiat, ci se va dovedi a fi fost doar o victorie temporară a cercurilor politice ungare, și aceasta nu a fost o victorie binemeritată, ci, după cum apreciază și istoricul S. Dragomir, a fost obținută numai pentru că românii din Transilvania nu erau destul de cunoscuți a reprezenta la acea dată un factor politic cu greutate, de care Curtea, cu toată slăbiciunea ei, să fi fost obligată a ține seama.

9. INTENSIFICAREA TERORII ÎMPOTRIVA ROMÂNILOR

Formularea acestui titlu de capitol este pur didactică. Cum am mai spus, teroarea pentru români începe din primele zile ale revoluției. Dacă am reprezenta-o pe un grafic, curba aceasta ar avea exclusiv o evoluție ascendentă. Ea este în creștere constantă, și uneori cu salturi spectaculare, cum s-a întâmplat după Adunarea din 3/15 mai, dar mai ales după ce s-a declarat uniunea în dieta feudală de la Cluj.

Nedreptățile, urmărirea, execuțiile, amenzi, bătăile și vărsările de sânge se tot acumulează din primăvară până-n toamnă, când, după adunarea a treia de la Blaj, atingându-se punctul critic, izbucnește cu furie și îndârjire războiul civil.

Așadar, după Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, se declanșează o adevărată vânătoare de români care au fost la Blaj; dar la Blaj au fost și țărani maghiari - avem mărturie că și ei au fost aruncați în închisoare⁷⁰. Se dezlănțuie apoi un val de execuții împotriva satelor în care iobagii nu mai voiau să presteze robotele. Cei bănuți a fi „instigați”, în deobște preoții erau imediat arestați. În comitatele Alba de Jos, Alba de Sus, în satele din jurul Blajului, în comitatele Turda și Cluj delegații satelor prezenți la Adunarea de la Blaj sunt urmăriți, prinși și pedepsiți cu amenzi, bătăi și închisoare⁷¹.

În numeroase sate se depune jurământul de la Blaj de către cei care au luat parte la Adunare, sub conducerea preotului din sat, cum de exemplu s-a întâmplat la Budiul de Câmpie, unde ca urmare, preotul a și fost arestat⁷².

Un divizion de secui a batjocorit pe mai mulți români ce au trecut doar pe lângă ei. Pe unul l-a împușcat prin maxilar, pe altul l-a împușcat prin nas, pe alții i-au bătut, iar pe o femeie au violat-o⁷³.

Dar prima vărsare de sânge mai serioasă a fost pe 29 mai 1848, în Abrud, unde garda națională maghiară din localitate, profitând de o ceartă între români, și încântați că primiseră tocmai arme, îi pisă pe aceștia cu patul puștilor și îi spintecară pe mulți cu baionetele. Românii începuseră însă a se aduna în cete pentru a se apăra, și ar fi ieșit o înfruntare serioasă dacă preotul Simion Balint n-ar fi intervenit. A liniștit pe români, promițându-le că brutalitățile vor fi sesizate la guvernul și că se va solicita o comisie de investigare⁷⁴.

Un nou salt al curbei terorii, am mai spus, se percepe odată cu pronunțarea uniunii. Organele diriguitoare se simțeau acum mai puternice, așa încât măcelul de la Mihalț din 2 iunie 1848 va constitui botezul cu sânge al uniunii.

10. MASACRUL DE LA MIHALȚ

În mersul revoluției din Transilvania, atât istoriografia română cât și cea maghiară au considerat masacrul de la Mihalț drept un moment de cotitură. El este unul dintre cei mai virulenți „precipitanți spontani” ai revoluției românilor. Evenimentul a zguduit Transilvania cu mult înainte de adunarea a treia de la Blaj, considerată la rândul ei un important precipitant⁷⁵. Românii din Mihalț erau recunoscuți ca oameni foarte înstăriți, însă dârji și nesupuși⁷⁶. Deși în comitat se introdusese statariul, la Mihalț, și încă în câteva sate învecinate, este respins. O delegație de mihălțeni pleacă la Blaj să ia legătura cu fruntașii românilor pentru a le cere sfatul în această problemă.

Când în sfârșit se va putea afișa statariul, noaptea la Mihalț, dar și în câteva sate vecine, au fost rupte afișele, ba chiar și stâlpii pe care fuseseră lipite au fost tăiați. Acesta era de fapt adevăratul motiv al chemării trupelor de represiune deoarece conflictul agrar invocat mai târziu, n-a fost decât un pretext.

La 12 mai 1848, solgăbirăul Szegedi Sámuel implora comitetul permanent pentru păstrarea vechii ordini să trimită în Mihalț și în satele învecinate, imediat o armată numeroasă⁷⁷. Autoritățile cer ca delegații din Obreja și Mihalț la Blaj să fie aruncați în închisoare, iar satele să fie „împovărate cu secui”⁷⁸. Subliniem acest amănunt, deoarece el nu este lipsit de importanță; în epocă, autoritățile cereau în mod expres *trupe secuiești* și nu era nicidecât o „intrigă vieneză”, ci, pur și simplu respectivele autorități nu aveau încredere decât în secui. Acest adevăr este atestat de faptul că nu e cunoscută și nici nu a fost publicată o astfel de dispoziție a Curții vieneze către Comandamentul general al trupelor din Transilvania, pe când cereri locale ale domnilor de pământ și ale funcționarilor maghiari de a trimite *numai trupe secuiești* împotriva românilor sunt publicate (și mai sunt nepublicate) cu zecile⁷⁹. Respectiva teorie era bună doar pentru a discolpa pe aceia care foloseau aceste trupe de șoc

pentru a semăna groaza și teroarea printre români. Era și aceasta o armă cu care se putea asigura supremația etnică. Anwander Antal care cerea și el trupe secuiești, scria în secret judei nobiliar: „Să fim uniți dacă ne este drag numele de maghiar. În caz contrar suntem pierduți” iar „agitatorii” români să fie trimiși la ștreang.

Guvernatorul Transilvaniei cere trupe de la Puchner împotriva Mihalțului și Obrejei încă din 17 mai 1848, ultima zi a Adunării de la Blaj.

Pretextul de a intra cu armata în Mihalț era lesne de găsit, ca și în celelalte sate readuse prin forță la supunere, se ivise și la Mihalț o neînțelegere între săteni și proprietarul feudal.

Iobăgia pe care proprietarii feudali se încăpățâneau să o mai mențină câteva luni, sau măcar câteva săptămâni, agoniza. Respectivul altercații cu stăpânii ofereau cele mai bune pretexte „legale” de a folosi împotriva românilor așa zisele execuții militare, o metodă feudală potrivnică întru totul vremurilor de libertate, egalitate și frățietate, de care nobilimea liberală făcea, cu ipocrizie, atâta paradă.

Stăpânii feudali în Mihalț erau grofii Eszterházi. Obiectivul în dispută era o livadă de cosit pe care mai demult fusese o biserică românească. Se deschise un proces la care, în primă instanță primi câștig de cauză familia Eszterházi. Fără a mai aștepta rezultatul procesului în cea de a doua instanță, comitele Bánffy Miklós face mare caz de refuzul mihalțenilor de a restitui terenul, oferindu-i-se în acest fel pretextul căutat (discutabil chiar și sub aspectul legalității feudale de atunci). Aceasta era însă fațada lucrurilor. În ascuns, toate ciocnirile cu românii le aborda din punct de vedere etnic - el fusese acela care la 1 mai, imediat după prima adunare de la Blaj (30 aprilie), denunța guvernatorului Transilvaniei că mișcarea românilor a luat o „direcție antinațională” (adică antimaghiară)⁸⁰.

Mai există și o explicație psihologică a dezlănțuirii sale împotriva mihalțenilor. Nu fusese în stare să dizolve Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848. Nu dispusese de trupe suficiente dar și acelea pe care le avusese nu fuseseră dintre cele mai docile. Aceasta îl făcuse să se simtă umilit, cu atât mai mult, cu cât a și fost criticat de consoții săi pentru lipsă de fermitate. Acum avea o armată îndestulătoare, putea să-și permită o cât de violentă defulare.

Pentru a se lichida rezistența Mihalțului trebuia însă adus la supunere învecinatul Coșlariu, ceea ce s-a și făcut cu 100 de grăniceri bine înarmați, în 30 mai. Presa românească vorbea de o execuție extrem de dură, terminată și cu violuri⁸¹. Vestea despre purtarea cătanelor la Coșlariu auzindu-se și la Mihalț, la 1 iunie când respectiva armată ajunsese pe malul Târnavei, gata să intre și în Mihalț, sătenii se grăbiră să tragă bacul de partea lor, încăpățânându-se să nu permită companiei secuiești să intre în satul lor. Ei declară că fără ordinul maiestății sale împăratul nu vor accepta să pună bacul în funcțiune.

După îndelungi tratative, întâi cu 7 persoane, apoi cu judele nobiliar, situația a rămas neschimbată și deoarece soldații deveniseră „nervoși” s-a decis retragerea acestora la Teiuș, urmând ca a doua zi, în 2 iunie unitatea militară întărită cu încă o companie de secui să fie condusă pe o cale ocolită spre același obiectiv⁸².

Prima descriere a masacrului de la Mihalț apare pe 7 iunie (26 mai s.v.) în *Organul național*. Știrea e resimțită ca un șoc: „Nu suntem în stare a descrie sângeroasa cruzime ce se întâmplă aci în ziua de ieri - relatea un martor ocular, probabil preotul greco-catolic din

localitate. Perii capului se ridică, sângele se încheagă în venele omului și când aude despre ceea ce noi văzurăm cu ochii și pipăirăm cu mâna”⁸³. Era confirmată cauza relă a acestei întâmplări groaznice ca fiind *neacceptarea statariului*, la care se adăuga și disputa cu Eszterházi, precum și *respingerea uniunii* de către mihălțeni. *Gazeta de Transilvania* completa descrierea *Organului*.

În 2 iunie dimineața, scria *Gazeta*, adunați pe mal lângă lac, mihălțenii și alți țărani din satele învecinate, ca la 2-3.000, păzeau intrarea în sat cu ce aveau, furci, coase oblite, bâte, topoare (dar fără arme de foc - susține *Gazeta*). Cei adunați au protestat din nou, nepermițându-le să intre în sat. Vicecomitele Pogány György îi provocă pe săteni la uniune, dar aceștia răspunseră că rămân credincioși împăratului. Interpretat acest răspuns ca un refuz, se ordonă soldaților să tragă fără avertisment. Se traseră 7 salve în urma cărora rămaseră 14 români morți și 50 răniți, dintre care mulți au murit ulterior. În relatare se mai precizează că execuția a avut de fapt ca substrat *ura națională*: „Sângele nevinovaților, vaerul și amarul văduvelor și al orfanilor va striga răzbuinare cătră cer și va fi testimoniu numai de ură națională carea jucă rolă principală la acea execuție atât de barbară”⁸⁴.

Asupra numărului morților izvoarele nu sunt unanim de acord. Notăm că administratorul Ferentz János din Aiud înregistra la 4 iunie că erau 50 de morți și vreo 70 de răniți. Și printre ostași era o victimă⁸⁵. Se pare că mulți au fost și dintre aceia care fugind s-au înecat.

Ecolul măcelului de la Mihălț devine o adevărată bombă incendiară în momentul în care știrea a fost publicată de ziarul *Der Siebenbürger Bote*⁸⁶. Explicația era că publicându-se atrocitățile de la Mihălț într-o limbă de circulație europeană, incidentul va putea ajunge mai ușor la cunoștința Europei, aruncând o lumină foarte proastă asupra a ceea ce se întâmpla în Transilvania. Este semnificativă în acest sens, împrejurarea că numai după publicarea știrii în ziarul de limbă germană, evenimentul intră brusc în preocupările dietei de la Cluj. În ședința din 10 iunie, prima reacție a „parlamentarilor” maghiari a fost aceea de a interzice ziarul, pedepsind aspru pe redactor, uitând pentru un moment că vremurile se schimbaseră - măcar în parte. Propunerea atât de puțin democratică era a deputatului Berzenczei care o făcuse sub pretextul că prin acuzarea grănicerilor secui de a fi comis cruzimi în reprimarea „răscoalei țărănești” de la Mihălț, ar fi lezat onoarea națiunii și ar fi adus prejudicii dregătorilor și ofițerilor⁸⁷. Exaltatului deputat îi răspunse Teleki Domokos care îi amintește că dieta nu are acest drept deoarece libertatea presei este aceeași pentru toți (cel puțin în principiu - n.ns.) și nu mai poate fi bunul unei singure părți.

În aceeași ședință a dietei, a opta, pentru evenimentele de la Mihălț fu învinuită și Adunarea de la Blaj, că ar fi agitat poporul, iar împotriva organismului democratic ales al acesteia, Comitetul Național Român, guvernatorul Teleki József îi asigură pe deputați că s-au luat toate măsurile să fie desființat. Asigurările guvernatorului au fost întâmpinate cu aplauze puternice⁸⁸.

Mai trebuie spus că momentul Mihălț a ilustrat acea intensificare a terorii împotriva românilor, despre care am mai vorbit; tot el a impulsionat și generalizarea introducerii statariului în Transilvania. Mihălțul a avut fără îndoială o importanță istorică prin cotitura pe

care a marcat-o. A fost momentul distinct, în care puterea, în mod deliberat, a ales definitiv și categoric soluția confruntării cu românii în loc de a lega un amplu dialog cu aceștia.

În alt plan, Mihalțul care a declanșat o adevărată explozie emoțională, a fost resimțit totodată și ca un pericol real și grav pentru existența românilor ca națiune, provocând, inevitabil, intensificarea înarmărilor, mai ales a moșilor de sub conducerea lui Avram Iancu. Astfel că în noul context al violenței, campania de autoapărare a românilor apare și mai justificată.

Mesajul Mihalțului putem să-l sintetizăm în următoarea formulare: „Așa vor fi tratați toți cei ce se vor opune uniunii Transilvaniei cu Ungaria”. Astfel a și fost receptat. El a deschis larg și ireversibil calea războiului civil. Și Mihalțul a mai însemnat ceva - iobăgia nu mai putea fi menținută nici cu 100.000 de secui - ea trebuia să cadă căci îi venise și răsvenise vremea.

11. DESFIINȚAREA IOBĂGIEI

Pentru iobagii care veneau de la adunarea de la Blaj, iobăgia era ca și desființată; oamenii simpli nu prea sesizau că juraseră doar că vor contribui „după puțină la desființarea” ei. Alții știau că iobăgia fusese de fapt desființată mult mai de mult (chiar cu 12 ani înainte - sau oricum mai demult) dar că nemeșimea a fost aceea care a ascuns scrisoarea eliberatoare în înțelegere cu episcopul Ioan Lemeni⁸⁹.

Iobagii cei mai norocoși au fost cei de pe domeniul lui Jósika Miklós care vrând a anticipa desființarea iobăgiei își eliberează supușii din Surduc de robote și dijme⁹⁰. El a fost însă, din păcate, o excepție având în vedere că stăpânii de suflete nu erau atât de generoși; dimpotrivă, avem și exemplul unui „nobil nemernic din Sântioana pe nume Benkö” care a preferat să-și ardă iobagii de vii, atunci când aceștia au refuzat să-i mai presteze robote⁹¹.

Iobagii din părțile vestice ale Transilvaniei primiseră „cadoul” eliberării din iobăgie de la autoritățile Ungariei odată cu efectuarea anexării partiumului încă în cursul lunii mai (de fapt încă din aprilie nu mai prestau robote).

Iobagii ardeleni însă, n-au putut admite niciodată că eliberarea din iobăgie a venit de la nemeși; ei și atunci, și mai târziu, au susținut că eliberarea din iobăgie a venit de la împărat. Domnii, dimpotrivă ar mai fi vrut să-i mențină în sclavie, fapt confirmat și de preotul Moise Niac, ce auzise pe mai mulți proprietari spunând că dieta n-a avut „putere a ne răpi proprietatea noastră”, deci lucrurile nu vor putea rămâne așa, „iobagii noștri trebuie să ne rămâie”⁹²; sau să se mute lăsându-le lor pământul urbarial pe care-l lucrau iobagii pentru ei înșiși.

Părerea generală în epocă era că iobăgia a căzut pentru că „i s-a plinit timpul” și sub acest aspect, era o iluzie pentru nobilimea proprietară să-și închipuie că iobagii români le vor fi recunoscători pentru sacrificiul făcut. Dar nu numai iobagii români gândeau așa, ci și numeroși țărani maghiari ce fuseseră și ei la Adunarea de la Blaj. „Ungurii aceștia - scria Al. Papiu Ilarian - credeau și ziceau că adunarea de la Blaj a șters servitutea și preste tot anul sătenii unguri țineau cu românii”⁹³. Nu e de mirare, căci la Blaj tinerii intelectuali români îi

asigurau pe țărani că împăratul îi va elibera din iobăgie. Ulterior, tot ei duceau vestea că împăratul a pus pe ordinea de zi a dietei (acea propozițiune regească nr.4) încetarea serviciilor urbariale. Urmând ca tot el să fie acela care să sancționeze articolele de lege urbarială ce se vor aduce chiar în timpul lucrărilor dietei, pentru a putea intra imediat în vigoare.

În ședința a VII-a a dietei de la Cluj, în 6 iunie, s-a și discutat punctul 4, iar baronul Wesselényi Miklós a rostit o patetică cuvântare din care se putea vedea că era perfect conștient de nedreptatea existentă și de anacronismul iobăgiei. Cauza pentru care ia cuvântul, spune el, este „o cauză a peste un milion de concetățeni ai noștri ce gem sub opresiune și povară nejustă; cauză a acelor concetățeni, de pe urma muncii cărora noi am trăit în trândăvie și fără a lucra, purtând în locul nostru povara impozitului, asudând în corvoade, fiind siliți să dea chiar și impozitul sângelui, căci ei sunt cei ce ne-au apărat și ne apără cu armele în mâini”⁹⁴.

Este savuros și totodată instructiv a afla cum a primit sala acest discurs, altfel destul de bombastic. Momentul ni-l relatează Ioan Oros alias Rusu⁹⁵, care a fost de față. După terminarea discursului, își amintește el, corpul dietal și publicul <<numai printr-o nădușită și scurtă, așa zicând prin o mârâitură de „să trăiască” au dat expresiune bucuriei sale silite. Wesselényi s-a iritat și le-a zis că la cuvintele de ștergere a robotelor și dijmelor el a crezut că o să-i crape urechile de strigătele de să trăiască pe care le va auzi, însă, cu părere de rău am observat că aceea numai printr-o mârâitură lină (lossu morai altal) ați exprimat-o, din care trebuie să conchid că și în viitor ați voi a susține robotele. După aceste cuvinte aruncate în fața dietei care vroia a se arăta în fața lumii liberală, luând cuvintele lui Wesselényi de vătămătoare și-a exprimat neplăcerea printr-un murmur de dezaprobare>>.

Guberniul a luat măsuri de a traduce și a tipări un text despre desființarea iobăgiei care le-a fost citit țăranilor în duminica Sfintei Treimi pe când se hotărâse a se proclama ștergerea iobăgiei (în prima duminică după rusalii). Este „Preînștiințarea” semnată de guvernatorul Teleki József și secretarul său Biro Jozef⁹⁶ în care li se explica țăranilor că acest mare dar li l-au făcut domnii de pământ din Ardeal, după pilda Ungariei „din simțire curat patriotică și cătră foștii săi iobagi frățească dragoste”. Deci, ei să nu poftească mai mult.

În 18 iunie au răsunat clopotele toată ziua și toată noaptea în toată Transilvania. Bucurie a fost, dar n-a fost entuziasm, căci întrebau țăranii nemulțumiți și nedumeriți, ce fel de abolire a iobăgiei era aceea că nu-și puteau recupera pământurile jefuite cu ocazia comasărilor, că nu-și puteau recupera pădurile și fânațele, iar drepturile regaliene (cârciumărit, morărit, pescuit, vânat etc.) rămâneau toate doar în mâna nobililor proprietari.

Comisia de anchetă Kozma se afla în 18 iunie în Munții Apuseni, așa încât putu să descindă la Câmpeni pentru a constata care era atmosfera între moți la impactul cu marea veste. După citirea decretului guvernatorului, Avram Iancu care era de față, a mulțumit cu demnitate în numele țăranilor, asigurând comisia că ei vor menține ordinea și liniștea, dar, în ceea ce privește bunurile „cămării regale” pe acel domeniu, cu pădurile, pietrele, apele și cu tot hotarul lor, erau ale moșilor și ei își vor revendica pe calea legii acest drept. Apoi s-au prezentat comisiei numeroase alte reclamații ale țăranilor⁹⁷.

Întrebarea care se punea cel mai frecvent era: „Ce ștergere de iobăgie îi aceea dacă pădurile nu ni s-or dat îndărăpt ?”⁹⁸

Iată cum se desfășurase ziua din 18 iunie într-un sat de câmpie, în Chirileu, după cum istorisește Isaia Moldovan. El și fratele său Vasile, aflând din *Gazetă* și *Organ* despre data fixată pentru abolirea iobăgiei, convocară poporul pe locul unei câmpii ce va primi și ea (ca și la Blaj) numele de „Câmpul libertății”. S-au tăiat două cară cu sălcii din care s-a făcut o poartă de triumf, împodobită cu covoare. Aici, spune memorialistul, s-a săvârșit sfințirea apei de către preot, în prezența unei mari mulțimi de popor și din satele învecinate: Sânmărgăhita, Seușa de Câmpie, Nireșteu, Cerghizel ș.a. cam 6-700 de oameni. S-a citit apoi ștergerea iobăgiei, după care se desfunderă două butoaie cu bere și unul cu vin; mâncare adusese fiecare de acasă așa încât au petrecut și cu muzicanți toată ziua în „cântări și voie bună”. Oficialitatea, solgăbirăul Gábor Madaras, sosi abia pe la amiază în Chirileu să vestească ștergerea iobăgiei. Satul era evident gol, doar câteva babe și niște bătrâni neputincioși, așa încât solgăbirăul plecă furios fără a-și fi putut ține cuvântarea pretinzătoare de recunoștință⁹⁹.

Cu toate imperfecțiunile lui, acest eveniment a însemnat ceva în istoria Transilvaniei, chiar dacă nici G. Barițiu, nici Al. Papiu Ilarian nu i-au acordat ample capitole speciale, nici măcar S. Dragomir, mai în zilele noastre; bănuim că n-au făcut-o, pentru a respecta credința românilor din acel timp, că iobăgia împăratul a șters-o și nu a fost darul nobilimii maghiare. Am văzut însă ce complicată a fost desfășurarea lucrurilor în epocă. Pentru a înțelege și mai bine situația, să mai urmărim încă o scurtă descriere a zilei de 18 iunie într-o zonă mai apropiată, în satul Zalha de lângă Dej. Iată cum a fost ea rezumată de un corespondent al Organului național¹⁰⁰. Publicându-se într-o duminică marea veste despre încetarea robotelor „pretutindena se afla bieții locuitori scăpați de jugul tirăniei în cea mai mare bucurie; toată ziua bând, cântând, jucând și altminterea petrecându-și”. Aici la Zalha, oamenii au așteptat cu multă răbdare pe judele nobiliar pentru a le citi mult dorita libertate; acesta a sosit doar seara târziu. Și așa stând lucrurile, ei au făcut seara, ceea ce alții au făcut ziua. Oamenii bucuși parcurg satul cu muzică, anunțând zgomotos „plinirea timpului”. După care, traversând în continuare satul, se opresc în țarină în fața unei troițe unde câțiva tineri cântară „Mărire întru Cel de Sus” și ziseră cu toții un „Tatăl nostru”, după care, binecuvântând pe Dumnezeu și pe cei ce le-au dat sfânta libertate, se întoarseră în sat, trăgând în semn de bucurie câteva focuri de pistol.

În *Gazetă*, George Barițiu consemna evenimentul astfel: „*Iobăgia încetează în Ardeal pe toată vecia...*” Marea parte a poporului român, mulți maghiari și câteva sate săsești scăpară de iobăgie, deci „Piară-i și numele și toată suvenirea ei, de trei ori piară acel blestem de robie pagânească, înfierătoare de oameni și creștini...”¹⁰¹ Erau cuvinte scrise cu năduf, și nu e de mirare, deoarece el a luptat împotriva acestui simbol al evului mediu încă de la întemeierea Gazetei.

Preoții și intelectualii erau chemați să ridice cultural țărănimea pentru ca nu cumva să recadă în servitute. În alt loc, tot Barițiu mai scria pe marginea evenimentului: Astăzi este și trebuie să fie ziua scăpării de servitute în toată Transilvania; să ne bucurăm și să ne veselim

într-înşa „Astăzi se făcu dreptate celor nedreptățiți, asupriți, despuiati, storși, tirăniți, sufletește omorăți din veacuri”¹⁰².

Logic ar fi, mai spune ilustrul gazetar, ca acum să se instaureze pacea între asupriți și asupritori. Totuși el se îndoiește deoarece țaranul voiește a-și recupera terenurile răpitate, nu din tendințe „comuniste” cum este acuzat de către presa maghiară, ci tocmai din prea fierbinte dragoste de proprietate, pe care „toate iobăgiile și toți Verböczy n-o putură sugruma”. Michelet - mai amintea Barițiu - numea acest sentiment: „căsătoria între țaran și pământ”, de care el nu vrea, nu poate să se despartă.

Privind în ansamblu, trebuie să constatăm că după 18 iunie scade numărul conflictelor dintre foștii iobagi și foștii proprietari feudali, înmulțindu-se constant însă cele cu caracter național.

Luna iunie a anului 1848, a și fost o lună fierbinte plină de frământări și neliniști produse în mare parte și de alegerile de deputați pentru dieta din Pesta, unde trebuiau să meargă acum după anunțarea sancționării uniunii și deputații Transilvaniei anexate.

12. ALEGERILE DE DEPUTAȚI

Dieta Ungariei era programată să se deschidă la 4 iulie 1848. Liderii maghiarilor ardeleni au intrat în „criză de timp”.

Pentru a rezolva problema, putea fi aleasă una din două soluții; prima: deputații dietei feudale din Cluj să meargă în corpore la dieta pestană, și a doua: să se facă noi alegeri.

Urmând prima soluție, deputații fiind exclusiv maghiari (cu excepția câtorva sași) și unioniști, nu s-ar fi ridicat nici-un fel probleme, dar s-ar fi putut spune că „ruginiții” feudali de la Cluj s-au dus între revoluționarii din Pesta, ceea ce nu convenea lui Wesselényi Miklós, Bethlen János (senior), Kemény Domokos, Zeyk József și Károly și lui Teleki Domokos.

Urmând cea de a doua soluție, se năștea un mare „pericol”, acela rezultat din principiile democratice; la alegeri, majoritari fiind românii, în mod normal, aceștia ar fi obținut majoritatea deputaților; ca antiunioniști, românii n-ar fi plecat la Pesta or ar fi ridicat probleme serioase în dieta Ungariei. Această stare de lucruri este consemnată, și încă foarte sincer, de Wesselényi Miklós: „dorința românilor de a exista ca națiune aparte, precum și străduințele lor de a deveni influenți, este mai mare și mai răspândită în poporul de rând decât în mijlocul slovacilor; această dorință de o înflăcărare tinerească, este așa de fierbinte și de vie, încât putem fi siguri că fiecare român îndreptățit va lua parte la alegeri cu cel mai mare devotament și foc”. Așa încât, „cei care văd pericolul, dar consideră totuși necesare alegeri noi” propun ca deputații să fie desemnați de adunări generale sau alte forme de alegeri care, mai spune Wesselényi, „n-ar fi prea asemănătoare cu cele din Ungaria și mai puțin aristocratice de cât cele de până acum”. Și nici nu se jenează să recunoască cum că „Deputații astfel desemnați, cu participarea diluată a poporului, putem spune [că ar fi] un adevărat simulacru, o caricatură a reprezentanței poporului”¹⁰³.

Dominanții trebuiau să găsească deci o astfel de soluție care să pară doar o schimbare la față de vechea dietă feudală de la Cluj, dar care în fond să nu revizuiască apartenența etnică

a acesteia și să nu permită în nici un fel participarea românilor la ea. O asemenea soluție nu putea fi pusă în aplicare decât de o lege electorală care să escamoteze principiile democratice.

S-a optat până la urmă pentru alegeri, adică pentru cea „caricatură de reprezentanță populară” despre care vorbea Wesselényi Miklós.

Cel care și-a asumat sarcina de a face un proiect de lege electorală care să ignore principiile democratice a fost împuternicitul guvernului ungar, baronul Perenyi Sigmond. „Caricatura”, adică proiectul de lege va fi aprobat de dietă în 2 iunie aproape fără nici o dezbateră, prin aclamații pentru a se accelera lucrurile. S-a acceptat principiul potrivit căruia vor fi aleși reprezentanți pe localități; aceștia vor participa la alegerile de deputați împreună cu cei ce plătesc un impozit de 8 florini¹⁰⁴, ceea ce era enorm deoarece în această sumă nu se includea și capitația care echivala aproape cu impozitul pe pământ; (până și în Ungaria cenzul era numai 5 florini).

Interesant că Perényi Sigmond, ca și Wesselényi Miklós, recunoaște adevărul că acest gen de alegeri nu erau mai puțin aristocratice decât cele anterioare, și că „Această îmbinare de alegere directă cu cea de gradul doi a fost emanația acelei străduințe ca la alegerile de deputați să fie asigurată înrâurirea dominantă a elementului minoritar maghiar” [sb.ns.]¹⁰⁵. Se pune acum problema - de ce se recunoaște atât de ușor adevărul? Simplu, pentru că nu era nevoie de *adevăr* ci de *supremație*. De aceea își și poate permite (cu cinism) să mai adauge că nu se poate abține „de a nu recunoaște că față de nemeșime, poporul va fi reprezentat foarte neproportional”. Dar în fond aceasta se și intenționa.

Legea, evident, i-a afectat în primul rând pe români, și se va dovedi că „românii vor fi foarte slab reprezentați”. Perenyi e conștient de faptul că „agitatorii” vor avea de acum „posibilitatea să folosească rezultatul ca pretext pentru a instiga poporul împotriva aristocrației”. Singurul care s-a opus acestui sistem de alegere a fost Szász Károly, arătând că „procedura n-a fost creată în spiritul democrației”. Însă Perényi argumenta că „elementul maghiar numai astfel poate obține preponderența [pentru] a înrâuri”¹⁰⁶.

Dezvăluirile acestea, unice în felul lor, pun în lumină și mai clar adevăratele intenții ale oligarhiei din Transilvania de a elimina diabolic orice concurență în alegeri (ceea ce s-a și petrecut până la 1918).

Dar nu numai legea electorală concură a-i înlătura pe români de la alegeri, ci și teroarea ce tocmai se intensificase după declararea uniunii. Faptul este remarcat în epocă și de G. Barițiu, care sublinia în *Gazetă* că persecuția sălbatică împotriva așa zișilor „instigatori” avea drept scop și înlăturarea candidaților români cu șanse de a fi aleși deputați¹⁰⁷.

Urmăriți și terorizați peste tot în țară, românii se găseau în cea mai confuză situație. Comitetul Național de la Sibiu nu a dat nici o importanță alegerilor deoarece nerecunoscând uniunea, nu putea să admită trimiterea de deputați români la Pesta. Au fost însă și cazuri în care, în cea mai curată tactică pasivistă, românii au vrut să-și exercite dreptul de vot, fără a merge la Pesta, cum au hotărât să facă Ioan Oros alias Rusu și cu Augustin Ladai la Diciosânmărtin, unde alegătorii români împreună cu cei sași, doreau să aleagă un român. După o serie de presiuni și chiar amenințări cu închisoarea, prin trădarea unui „aliat” maghiar, românii, deși majoritari în toată zona, au pierdut alegerile în favoarea lui Teleki Domokos¹⁰⁸.

Privind alegerile de deputați, este interesantă și informarea protopopului Petru Bădilă către episcopul său A. Șaguna, din 14 iulie 1848 de la Sibiu, în care arăta cum procedează autoritățile în părțile sale: „Cu alegerea deputaților dietali încă n-avem nădejde de a dobândi ceva, căci ei nu urmează după articol, ci aleg cum vreau”. Cu alte cuvinte, nici așa favorabilă lor dominanții nu respectau legea; n-au chemat pe preoți, învățători și pe țărani ce plăteau cenzul de 8 florini, ci numai unul sau doi delegați de la un sat, dar nici pe aceia nu i-a întrebat nimic, ci, așa cum au făcut și la Aiud, i-au dus în clădirea bisericii calvine, și acolo prin aclamații au proclamat cine merge la dietă în Pesta. Aceasta a fost toată „alegere”, românii au rămas cu cheltuielile de drum și cu timpul pierdut, neputând a-și promova oameni de ai lor după cum ar fi dorit. Așadar, exclamă protopopul, „noi tot acolo rămânem unde am fost”. Este inadmisibil ca un milion și patru sute de mii de români (mai spune el), să rămână fără reprezentanți, și ceilalți, maghiari, secui și sași să aibă o mulțime de deputați care, „cu apăsarea românilor și de aici înainte să facă legi pentru noi, fără de noi”¹⁰⁹.

O altă situație revoltătoare, îi relatează lui George Barițiu, profesorul Petru Suci, pe români - spune el - „Asemenea cu sila-i duc în capitalele comitatelor ca să aleagă deputați pentru dieta Pestei și apoi maghiarii le propun iarăși dintre ai lor, pe care vor ei”. Dă și un exemplu concret, din districtul Făgărașului, unde văzând că românii voiau să-l aleagă pe un cancelist român Matei Pop, candidatul maghiar Boer Antal se declară el însuși de român și prin această mașinațiune renegatul Boer Antal se alege deputat¹¹⁰.

Și cine se găsește să „regrete sincer” că n-a ieșit românul Matei Pop ? E tocmai Bethlen Gábor senior, căpitanul suprem al districtului Făgăraș, care recunoaște de altfel, că cea mai mare parte a districtului era românească. Ambii deputați au „ieșit” maghiari, ceea ce i-a iritat pe alegătorii români, mai ales pe preoți, care-l susțineau pe Matei Pop. Drept urmare, căpitanul suprem se arăta a fi foarte îngrijorat deoarece bănuia că nemulțumirea și agitația între români vor crește și mai mult din această cauză¹¹¹.

La 1 iulie 1848 și protopopul Zaharia Boiu (împreună cu preoțimea și cu episcopii parohiilor din protopopiatul Sighișoara se plânge episcopului Șaguna de alegerile de deputați pentru dieta din Pesta deoarece au văzut din partea guvernului transilvan „asupra nației române una grăită și alta împlinită”. Dintre cei doi deputați ai Sighișoarei, nici unul nu a fost român, în ciuda tuturor strădaniilor alegătorilor români. Teama era că și în viitor, datorită uniunii, românii vor fi „stăviliți a rămâne tot unde au fost; ba încă, împotriva nădejzii, și mai rău”¹¹².

Tratând problemele ridicate de alegeri, *Gazeta* mai arăta că s-au făcut înșelăciuni și cu cenzul de 8 florini, că dregătorii n-au făcut publicitate alegerilor¹¹³, și descrie amănunțit cum a manevrat aristocrația și guvernul Transilvaniei pentru a nu ajunge vreun român deputat. Astfel frunzașii români erau declarați de gazetele maghiare din Cluj drept „tulburători”, pentru ca să nu cuteze „a ieși la mijloc ca competitori și candidați”¹¹⁴. Este deci și mai evident rostul teroarei și al persecuțiilor acum în luna iunie.

Alegerile mai erau însoțite de un întreg cortegiu de abuzuri: table falsificate, amenințări, bătăi, omoruri (cum au fost la Marghita). Se dau și alte exemple: la Sibiu „Alegerea se întreprinse mai înainte de conscripțiunea alegătorilor din ținut”¹¹⁵, la Turda, din

cauza „multor amenințări, un român rămase în minoritate”. În Alba Inferioară și Cetatea de baltă „românii noștri mai nu-și putură folosi dreptul” de alegere.

Considerând că atitudinea românilor ardeleni la alegeri era o problemă deosebit de importantă, A. G. Golescu găsește de cuviință să-l informeze pe N. Bălcescu asupra ei: „acum știu că mulți din Ardeal au protestat prin lipsa lor, nevoind a recunoaște uniunea, și că pe unde au luat parte, listele făcute de autoritățile ungurești au fost atât de arbitrare, încât românii socotesc a ajunge la desființarea generală a alegerilor prin protestul lor”¹¹⁶.

Făcând un bilanț al alegerilor, G. Barițiu consemna: „Până astăzi în 23 iunie/5 iulie încă nu aflăm să se fi ales un singur deputat român din Transilvania. Rea politică ! Alții în locul ungarilor și sașilor lăsa să-și aleagă și românii vreo câțiva, măcar 3 din 73, cum am zice, ca o scoatere de ochi”¹¹⁷.

Într-adevăr, speranțele lui Perényi ca majoritatea maghiară să-i domine pe români prin punerea în practică a diaboliceii legi electorale căreia i se adăuga și zelul autorităților de la comitate și districte, se îndepliniră cu mult peste așteptările sale, deoarece, *nici un român* din Transilvania nu a reușit la alegeri, ci numai 3 maghiaroni (cum se numeau în epocă - adică renegați) partizani ai uniunii, și anume Constantin Papfalvi (Hunedoara), Nicolae Popovici (Orăștie)¹¹⁸ și Al. Bohățel (Solnocul Interior). În sursele maghiare mai apare Ioan Lemeni ca regalist și un oarecare Petcu¹¹⁹. În total 5 persoane care erau însă considerate în epocă drept renegați. Guvernul ungar avea totuși nevoie de ei pentru ornament și pentru a putea spune lumii că iată, în dietă se află și 5 români din Transilvania care au acceptat uniunea „în numele” poporului român, ceea ce era evident o mistificare și o mare denaturare istorică.

În final, alegerile de deputați din Transilvania, ca și rezultatul lor, nu au fost decât o jalnică farsă corespunzătoare unei legi electorale pe care însuși autorul ei o considera drept „o caricatură”.

Nici alegerile din Banat și Parțium nu s-au petrecut altfel. Tot cu numeroase abuzuri și ciocniri, numai că aceste teritorii locuite în majoritate tot de români, făcând parte din Ungaria, se bucurau de o lege electorală ceva mai largă.

În pragul alegerilor, intelectualitatea din aceste părți dezvoltă o intensă activitate electorală atât în rândurile poporului, prin adunări, cât și în presă. Raportat la cei un milion și jumătate de români din Banat și părțile vestice, numărul deputaților se prevedea a putea fi de cel puțin 30¹²⁰.

Chiar în primul număr al gazetei *Amicul poporului*¹²¹, redactat la Pesta de Sigismund Pop, și care susținea campania electorală scria: „fraților români ! bine să luați seama că de la alegerea aceasta atârnă fericirea ori nenorocirea voastră !”

Și aici alegerile se desfășoară în cursul lunii iunie, începutul lui iulie într-o atmosferă la fel de intolerantă ca și în Transilvania¹²². Astfel, s-a vărsat sânge la alegerea lui I. Dragoș în Beiuș, a fost împiedicată alegerea lui Boroș în cercul Borodului, prin împrăștierea alegătorilor¹²³. De asemenea s-au produs conflicte la Bocșa și Făget, la Aleșd¹²⁴ și Marghita¹²⁵ unde au fost numeroși răniți. În Crasna românii doresc să-l aleagă pe Al. Sterca Șulutiu, dar sunt împiedicați să-și exercite dreptul de vot¹²⁶.

Pentru că la Cehul Silvaniei voia să candideze Mihai Pop, Wesselényi Miklós îl denigrează făcându-l „răzvrător” și „valah urâcios”¹²⁷.

La sfârșitul lunii iunie, când alegerile erau în plină desfășurare, Constantin Roman îl informa pe A.G. Golescu de modul cum decurg acestea la românii din Ungaria, arătând că dregătorii îi silesc pe români ca să aleagă deputați la Pesta, „firește, tot dintre maghiari”, și atunci, întrebă el, „românul ce a câștigat?”¹²⁸

În pofida terorii și a presiunilor de tot felul, în Banat și părțile ungurene au fost totuși aleși mai mulți români, chiar dacă nu 30 cum se spera. În ordinea publicată de *Amicul poporului*, aceștia erau următorii: Alexandru Buda din Solnocul Mijlociu, Eftimie Murgu în Caraș, Aloisiu Vlad în Caraș, Teodor Serb în Arad, Ion Dragoș în Bihor, Iosif Ambruș în Bihor, Iosif Irimie (Irinzi) în Bihor, Ioan Gozman în Bihor, Iosif Man în Maramureș, Gavril Mihali în Maramureș, Iosif Saplonțai în Maramureș, Sigismund Pop în Chioar, Vichentie Bogdan în Torontal, Atanasie Deșco în Timișoara¹²⁹. La aceștia se mai adăugau Ștefan Ioanescu, Axente Bojincă și Maxim Pascu.

Cu privire la numărul deputaților, Amicul poporului observa că față de cifra de 450 de deputați, cei enumerați mai sus, raportați la numărul „poporului românesc sunt foarte puțini, însă noi am fi și așa mulțumiți, decumva ar fi toți asemenea însuflețiți de fericirea poporului nostru”. Din păcate, aceste speranțe ale gazetei românești nu s-au realizat decât în parte. Iar *Gazeta de Transilvania* care urmărea și ea foarte atent alegerile din Banat și Parțium, dezamăgită de rezultate, consemna: „Se mai alese ici coala câte un român” însă oficialităților „nu le pare bine pe lângă toată egalitatea și frățietatea ce ne-o cântă în toate zilele”¹³⁰.

A sosit însă momentul, să vedem care a fost în cadrul revoluției românești drumul Banatului și al părților de vest smulse din Trupul Transilvaniei pentru a-i înstrăina pe frați de frați.

13. DRUMUL BANATULUI ȘI AL PĂRȚILOR DE VEST

Evoluția revoluției românești în Banat și părțile de vest a fost într-o măsură deosebită de aceea din Transilvania istorică. Nu însă atât de deosebită încât să nu putem vorbi de existența unei reale solidarități naționale. Pe parcursul revoluției momentele de apropiere au fost extrem de numeroase în ciuda deosebirilor structurale și a situației deosebit de complexe, agravată și de opresiunea ierarhiei bisericii ortodoxe sârbe în Banat.

La Timișoara în 18 martie și la Lugoj în 19 martie 1848 au loc mari adunări în care maghiarii și românii acceptă cele 12 puncte de la Pesta și adoptă tricolorul ungar.

Primul program politic pentru aceste teritorii a fost redactat și publicat de G. Barițiu în *Gazetă* și prevede reabilitarea demnității de „ban”, limbă română în școli, desfacerea celor trei episcopii (Arad, Timișoara și Vârșet) de sub jurisdicția Carlovițului și reunirea lor cu eparhia ortodoxă a Transilvaniei¹³¹.

La 24 aprilie arădenii, în înțelegere cu Emanoil Gojdu din Pesta, convoacă delegații comunităților românești mai importante din zonă la Pesta pe 3/15 mai 1848 pentru a cere ca guvernul să stabilească numărul exact al românilor ortodocși și proporțional să fixeze numărul

deputaților din congresul bisericesc pentru ca ei să-și poată alege oamenii lor și nu sârbi sau greci impuși de organele bisericești superioare sârbești. Și în fine, Congresul bisericesc să fie convocat la Arad sau Timișoara și nu la Sirmium, unde terorizați, delegații români nu și-au putut apăra fără teamă interesele.

Lugojul răspunde cel mai entuziast chemării arădenilor și într-o agitată adunare la 4 mai se alege delegații pentru Pesta. Vorbiră strălucit tânărul Bojincă, directorul școlar Maxim Pascu și Șt. Ioanovici. Acolo se hotărăște să nu se trimită delegați la Congresul bisericesc din Carloviț; în schimb se aleseră 16 reprezentanți care să ia parte la întrunirea de la Pesta. Printre ei se aflau și Nicolae Tincu Velea, Eftimie Murgu, Maxim Pascu, Ștefan Ioanovici, Axentie Bojincă, Emanoil Gojdu.

Adunarea din 3/15 mai 1848 de la Pesta se ține sub președinția lui Emanoil Gojdu. Acolo erau prezenți cei mai de seamă fruntași ai românilor ortodocși din Ungaria. Paul Petrilă din partea arădanilor, Ioan Dragoș din Bihor, Vincențiu Bogdan din Timiș și Torontal; Teodor Serb, Sigismund Pop reprezentau pe românii din Pesta. Axentie Bojincă, Maxim Pascu reprezentau Carașul, și mulți alții¹³².

Data adunării de la Pesta a fost anume aleasă pentru a coincide cu aceea de la Blaj. Dar, așa cum la Blaj, Eftimie Murgu nu a participat, nici la aceea din Pesta nu s-a dus deși se afla acolo în oraș. Consultările au ținut până în 9/21 mai 1848, când s-a semnat o „Înștiințare” către românii ortodocși și un memoriu către guvernul ungar; în el se exprima simpatia către acesta și speranța în ziua în care se vor realiza dreptele aspirații ale popoarelor. Învocându-se principiile libertății, egalității și frățietății, românii pretindeau despărțirea totală de sârbi în domeniul bisericesc și școlar. Românii doreau totodată să-și separe și bunurile bisericești și școlare. Apar însă și revendicări politice: 1) Folosirea limbii române fără nici o restricție în biserică, în școală și în toate chestiunile interne. Se recunoaște în schimb limba maghiară de „diplomatică”, adică de unică limbă oficială a țării. 2) Pe lângă Ministerul instrucțiunii și cultelor al Ungariei se solicită înființarea unei secții aparte pentru rezolvarea problemelor bisericești și școlare ale românilor, prevăzută cu funcționari români ortodocși. 3) În regimentele de grăniceri români să se numească mai cu seamă ofițeri români¹³³.

Părerile asupra motivelor pentru care E. Murgu a lipsit atât de la Blaj, cât și de la Pesta, sunt împărțite¹³⁴; ceea ce însă știm sigur e că, după o detenție grea, a fost în final eliberat de românii din Pesta, aderenți ai revoluției ungare. Eliberarea deși făcută cu mult alai, nu a avut loc odată cu aceea a deținuților politici maghiari, ci abia după încă 24 de zile de închisoare. *Gazeta de Transilvania* ajunsese chiar să se întrebe dacă nu cumva motivul detenției sale prelungite nu se datora apartenenței sale etnice¹³⁵. În aceste condiții, potrivit afirmațiilor prim-vicecomitelui comitatului Carș, Jakabffy Kristóf, la eliberare „s-a răspândit știrea că dânsul [adică Murgu] fiind îndatorat dietei ungare pentru eliberarea sa, în noua întorsătură a lucrurilor, se va conforma națiunii și constituției ungare”¹³⁶. Este, credem, perfect verosimil ca, în aceste condiții, și supus probabil unor presiuni intense, să fie determinat să susțină că oprimarea spirituală sârbă în cadrul bisericii ar fi fost un pericol mult mai mare decât uniunea Transilvaniei cu Ungaria, în urma căreia conașionalii săi ardeleni vedeau limpede sfârșitul românilor ca națiune. El va rămâne apoi multă vreme la Pesta, deși e așteptat

la Blaj pentru a conduce adunarea națională a românilor. Se părea însă că la Pesta a stat sub „severă suspectare”, căci să nu uităm, încă înainte de 1848, E. Murgu a urzit planurile unei Dacoromâni a cărei posibilități de realizare crescuseră spectaculos la 1848, dar care, pentru stăpânirea maghiară, revoluționară sau nu, era evident, inacceptabilă.

În legătură cu sejurul prelungit al lui E. Murgu la Pesta, nu putem neglija informația ministrului de interne al Ungariei Szemere Bertalan din scrisoarea sa către Perényi Zsigmond, în care nota (la 2 iunie 1848): „Pe Eftimie Murgu - despre care se poate afirma că este un apostol român - l-am câștigat după multă trudă. A scris proclamația pe care am tipărit-o. Acum va activa în regiunea Carașului”¹³⁷.

Care vor fi fost argumentele ministrului de interne ? Nu știm. Oricum proclamația tipărită la sugestia sa era scrisă în spirit filomaghiar¹³⁸. Apreciind-o, ministrul își manifesta convingerea că Murgu „ar putea să ne folosescă”, iar în final își exprima speranța ca Murgu să fie ales deputat de Caraș¹³⁹. Ceea ce s-a și întâmplat.

Când în ziua de 9 iunie Eftimie Murgu apare la Lugoj, comitele suprem al comitatului Caraș, Gyürky Pál este de-a dreptul încântat; el raportează ministrului de interne că Murgu a fost primit cu multă bucurie și că discursul său adresat poporului a fost în spirit filomaghiar.

Poziția lui Eftimie Murgu de atunci, dar și de mai târziu, nu se poate explica decât prin ceea ce el a spus și a scris în interogatoriile sale luate de austrieci: Împăratul „prin decret” a supus pe români ungarilor, „împotriva voinței noastre”. Deoarece românii ardeau „între două focuri, prigoaniți și de unguri și de nemți, ungurii având stăpânirea, am trebuit să mă arăt cu politica”¹⁴⁰. Murgu a fost deci într-o situație complexă și complicată. Cel mai corect, a explicat-o poate contemporanul său Al. Papiu Ilarian, care, dându-și seama de duplicitatea lui Murgu și a mai multor intelectuali bănățeni și ungureni, declara textual că aceștia doreau „să fericească pe românii de acolo” pe căi „măiestrite”¹⁴¹. Și Kossuth Lajos l-a intuit, deoarece în pofida tuturor discursurilor și proclamațiilor sale filomaghiare, respinge ferm și dur cererea lui Murgu de înarmare a poporului român, care în frunte cu un „căpitan” să lupte alături de maghiari împotriva sârbilor, replicând că înarmați fiind, mâine, românii se pot „întoarce împotriva ungarilor”¹⁴². Trebuie avut în vedere însă și un fapt care confirmă suspiciunile lui Kossuth față de fidelitatea lui Murgu. Într-adevăr, până la urmă, Murgu a refuzat să îndeplinească misiunea cea mai periculoasă pe care i-a dat-o Kossuth, aceea de a provoca sciziune în Comitetul Național Român de la Sibiu¹⁴³. Dar atunci cum se explică totuși că a urmat docil dieta în peregrinările ei de la Debrețin și apoi la Seghedin ? La această întrebare pe care i-au pus-o și austriecii răspunde: „bucuros aș fi fugit de la Pesta, dar puterea fiind în mâinile lui Kossuth și acesta ținându-mă sub strânsă priveghere, nu m-am putut mișca”¹⁴⁴. Privind plecarea la Debrețin, același răspuns: „ce am putut face ?” Nici nu putea da un alt răspuns, deoarece era păzit în mod special.

Să vedem însă cum a decurs și ce rezultat a avut adunarea populară de la Lugoj din 15/27 iunie 1848. Din capul locului trebuie subliniat că la convocarea acesteia, Eftimie Murgu a ținut seama că fruntașii români întruniți la Pesta, hotărâseră o mare adunare populară la Timișoara pe 25 iunie.

Aprobarea pentru a ține această adunare, o primește doar cu condiția ca aceasta să nu aducă nici-un fel de hotărâri, ci doar să formuleze deziderate. Părerile privind numărul participanților la adunare sunt împărțite - după unele izvoare 1.500 după altele 16.000. La adunarea de la Lugoj au luat parte și trei revoluționari moldoveni: Manolache Costache Epureanu, Lascăr Rosetti și Alecu Russo¹⁴⁵.

În dimineața zilei de 27 iunie, în acordurile muzicii, poporul se aduna pe Câmpul - numit și aici ca și la Blaj - al Libertății. Eftimie Murgu a fost proclamat cu urale entuziaste președinte al adunării. Se aleg și doi secretari: Aloisiu Vlad pentru protocol în limba maghiară și Ștefan Ioanescu, notarul orașului Lugoj, pentru protocolul în limba română.

Coroborând izvoarele românești și cele maghiare, sintetizăm următoarele puncte: 1) Înființarea unei armate populare românești. Înarmarea în termen de 6 zile. 2) Căpitanul suprem al acestei armate să fie Eftimie Murgu; să fie și câte un căpitan pentru cele trei comitate. Limba de comandă în armata populară să fie cea românească. 3) Recunoșterea limbii române ca limbă oficială în tot Banatul. Limba maghiară să se folosească doar în corespondența cu guvernul. 4) Independența bisericii române din Banat prin destituirea celor doi episcopi de Timișoara și Vârșeț. Adunarea a depus și un jurământ pe constituția Ungariei și pe credința către naționalitatea română¹⁴⁶.

Vucovics Sebó, comisarul guvernului maghiar pentru Banat și Ungaria de Sud care ținuse să supravegheze adunarea (prin oamenii săi), nu este mulțumit de rezultatul ei. În raportul său către guvern are în acest sens un pasaj deosebit de grăitor: „Despre Murgu doresc să spun mai multe pe cale orală. El îi vorbește de bine, neîncetat, pe eroii noștri, pe Kossuth etc., îi laudă, dar fierbe planuri îndepărtate. În viitorul apropiat poate fi util contra sârbilor, dar după ce vom isprăvi cu aceștia, îl vom privi în ochi mai serios”¹⁴⁷. Ceea ce denota în fapt, o reală neîncredere față de Murgu.

Eftimie Murgu va încerca să-și realizeze programul și în calitatea sa de deputat în dieta de la Pesta, alături de grupul deputaților români, din care, unii se vor retrage foarte repede. De la început se vor desolidariza de grupul național român Gavril Mihali, Iosif Saplanțai, Atanasie Deșco și Vichentie Bogdan. Nu va mai apărea între români nici Iosif Irimie (Irinii), iar Iosif Ambruș, cu ocazia discutării limbii de predare în școlile elementare, în 26 iulie (st.v.), va părăsi definitiv cauza națională, atrăgându-și o drastică înfierare a tânărului corespondent al Amicului poporului, Vincențiu Babeș¹⁴⁸.

Deputații români depun eforturi mari în dietă pentru a transpune în viață dezideratele adunărilor de la Pesta și Lugoj. Toate acestea vor rămâne însă simple tentative fără nici un rezultat palpabil.

Spre sfârșitul lunii august are loc la Pesta o acțiune bine gândită de a întemeia un club politic cu numele „**Societatea națională română**”¹⁴⁹, care să realizeze unitatea deputaților români din Banat și părțile vestice cu românii aflători în capitala Ungariei, dar și cu intelectuali din Moldova și Muntenia care se aflau tot acolo. Ardelenii care se aflau la Pesta făceau parte din așa zisa deputațiune regnicoloră, o altă creație inutilă prin care se încerca să se dea românilor iluzia că vor fi întrebați măcar cu privire la „modul” de punere în practică a uniunii¹⁵⁰.

Societatea, se spunea, „totdeauna va avea de dorință a apăra trebile națiunii românești și a le așterne la locul său”. Statutul Societății a fost semnat la 11/23 august, însumând 26 de paragrafe. Președinte era A. Șaguna, vicepreședinte Teodor Serb și doi secretari: V. Babeș și P. Farchici.

Primul act politic al Societății este redactarea unui manifest către guvernul maghiar, cu scopul ca să i se spună clar că împrejurările nu însuflă decât neîncredere și amărăciune „simțăminte care în tot momentul pot prorumpe cumplit și se pot face înfricoșate”, căci situația era gravă și cu toate că guvernul cunoștea „dorințele și prea-dreptele noastre pretinderi - scria Vincențiu Babeș - nu numai că nu ni le întâmpină, și durerile nu le alină, ci încă neîncetat ne dau cauze nouă spre a ne îndoi de cugetul frățietății către noi”.

Societatea intenționa să editeze și o gazetă a ei, dar după plecarea românilor ardeleni din Pesta nu se mai auzi nimic despre ea, așa că singura tribună de pe care românii mai puteau fi apărați rămânea dieta. Aici, deputatul Sigismund Pop pune degetul pe rană și declară în plină ședință a dietei că drepturile pentru români sunt „numai pe hârtie”, așa încât, poporul vede și zice că toate acestea sunt minciuni și înșelătorii, conchizând: „Acum în acest timp tulburat de nori groși, ar fi cu cale ca nu numai să apromitem ci și să dăm poporului drepturi, nu numai pe hârtie scrise, ci și puse în lucrare”¹⁵¹. Cuvântarea lui S. Pop nu a plăcut și a fost întreruptă de vociferări iar în *Közlöny*, 11 magnați în frunte cu Wesselényi Miklós, publică o replică prin care „neagă simplu toate tirăniile ce s-ar face românilor ardeleni”¹⁵².

Accentuarea neîncrederii guvernului ungar în deputații români îi aduse pe aceștia, cu foarte puține excepții, la o atitudine de pasivitate completă față de lucrările dietei.

În septembrie-octombrie intervine un duel de proclamații. Astfel, la 24 septembrie 1848 se semnează proclamația „Fraților români” (având șase capitole) de către S. Pop, G. Mihali, T. Serb, I. Man, Șt. Ioanescu care chiamă pe români la alianță cu revoluția ungară de pe poziția de renunțare la propriile lor interese naționale¹⁵³. În apelul de răspuns intitulat: „Un cuvânt de mântuire grăit la vremea sa de către toți românii din varmeghiile Ungariei”, combătând proclamația din 24 septembrie, se arăta că „Ludovic Kossuth adusă și pre cinci prea vrednici bărbați dintre ablegații noștri de la dieta ungurească, români, la ceea de se lăsară, de sâlă, bucuroși, a fi întrebuințați de unealtă”¹⁵⁴.

Apelul le cerea românilor să stea alături de transilvăneni: „*să ținem român cu român*, să ținem cu frații noștri români din miliție, cu cei din regimentul Caransebeșului, Bisericii Albe și a Panciovei, cu cei din cele două regimente românești din Ardeal, cu frații noștri ardeleni, carii toți s-au pus în mișcare”.

Cu o răbufnire de mânie, autorul „A.P.” [probabil A. Popescu], face apoi rechizitoriul aproape complet al greșelilor guvernului maghiar față de românii din părțile ungurene și Banat. Acestui apel își dau adeziunea bănățenii prin pana unui „Bănățean T.” (probabil Tincu Velea), în „Resunet la cuvântul de mântuire a unui român adevărat A.P. către toți frații români din Banat, mai ales către literații și cărturarii lor” în care, de pe platforma solidarității cu românii ardeleni, se stabilește un adevărat program de luptă politică, bazat pe unitatea națională de interese, în final declarându-se: „Nu mă îndoiesc cum că dorințele bănățenilor

sunt tot acele cu ale ardelenilor, adecă cum că tot același scop avem; pentru aceea e de lipsă ca cu un cuget, cu o inimă și cu puteri întrunite să conlucrăm împreună spre dorita Țintă”¹⁵⁵.

Grupul deputaților români din dieta Ungariei a fost în tot timpul revoluției, dar mai ales spre sfârșitul ei, în situația dramatică de a sta sub semnul presiunii morale și materiale a instituției din care făceau parte și care nici nu-i recunoștea ca români, ci numai ca reprezentanți ai „țării ungurești”.

Lipsa libertății de mișcare a deputaților români era remarcată și de G. Barițiu care consemna că aceștia stăteau „sub cea mai riguroasă supraveghere polițienească întocmai ca orice arestați și aruncați în prinsori, cărora nu le este permis a scrie nimic fără știrea temnicerului”¹⁵⁶. Dar nu numai atât, ei erau și spionați zi de zi de către confratele lor cu mai puține sentimente românești, Ambrus Keresztes, care fusese însărcinat de Kossuth Lajos să stea mereu în preajma lor pentru a-i putea raporta asupra atitudinii și activității fiecăruia¹⁵⁷.

Incontestabil, deputații români din dieta pestană s-au aflat într-o poziție extrem de dificilă în a-și ajuta conaționalii. Ei nu au putut corela vorba cu fapta, ceea ce i-a dus pe cei mai mulți la acțiuni de duplicitate sau pasivitate absolută.

Dar dacă deputații au putut fi lipsiți de influența și puterea pe care le-o conferea calitatea pe care o aveau, miile de români din Banat și Parțium ce alergau pentru a se înrola în armata lui Avram Iancu, n-au putut fi împiedicate de nimeni și de nimic în întreprinderea lor temerară, demonstrând astfel, la respectivul nivel, convingător, caracterul unitar al revoluției românești.

14. COMITETUL PERMANENT DE LA SIBIU

În a doua zi a adunării de la Blaj, 4/16 mai 1848, se alege un *comitet permanent* format din 25 de persoane, ce urma să-și aibă reședința în Sibiu și care avea datoria de a centraliza răspunsurile ce le vor aduce delegațiile de la împărat și dietă. Ulterior, comitetul trebuia să convoace o nouă adunare generală națională pentru a dezbate rezultatele celor două înalte intervenții. Președinte al Comitetului a fost ales episcopul Andrei Șaguna, iar vicepreședinte Simion Bărnuțiu. Între ceilalți 23 de membri se aflau avocații Ioan Buteanu, Avram Iancu, Florian Micaș, Al. Papiu Ilarian, Ioan Pipoș, Ioan Suciu, Nicolae Bălășescu, Aron Pumnul, Al. Bătrâneanu, Constantin Romanul și alții¹⁵⁸, socotiți „trebuincioși” și „harnici”. Un criteriu pentru cei aleși se pare a fi fost domicilierea lor în Sibiu. Între cei ce au stat un timp mai îndelungat alături de comitet au fost Samuil Poruțiu, Eliseu Armatu și Ioan Pinciu.

Guberniul Transilvaniei respingea din capul locului idea unui astfel de comitet, susținând că nu e de nici o trebuință așa ceva, deoarece eventualele rezoluții ce vor fi primite se vor putea aduce la cunoștință prin cei doi episcopi, iar în ceea ce privește convocarea unei noi adunări naționale, nici nu mai putea fi vorba¹⁵⁹.

După doar câteva zile, în 21 mai 1848 Comitetul a și fost dizolvat de guvernul prin decret înmănat lui A. Șaguna și pe care acesta îl și comunică, investindu-l pe S. Bărnuțiu cu

obligățiile prezidențiale. Astfel, Șaguna nu s-a considerat obligat să acționeze împotriva hotărârilor Adunării Naționale¹⁶⁰.

În 3 iunie 1848, Comitetul discută un prim raport al deputațiunii de la Cluj, supunându-l unei foarte aspre critici. Tot în iunie au redactat și răspândit un manifest împotriva uniunii. Desolidarizându-se de acesta, o grupare de cinci preținși membri ai Comitetului permanent din Sibiu vor semna un denunț împotriva propriului lor comitet, constituindu-se într-o grupare de trădători, care pe parcurs, se pare că a și fost izolată. În fruntea lor era Paul Dunca. Ceilalți, avocat Avram Penciu, Ioan Moga, Ioan Pomarici și Petru Bădilă, asesori ai consistoriului bisericesc.

Din denunțul lor către guvernul, reieșea că erau și adepți ai uniunii. Semnatarii denunțului îi învinuiau pe „tinerii necopți” din Comitet că „instigă” pe ascuns, iar după evenimentele de la Mihalț, chiar și pe față împotriva stăpânirii și că la o întrunire de la Sibiu de cu o zi înainte (6 iunie), „tinerii” s-au întâlnit cu reprezentanți sași, proclamând în „numele vechiului Comitet Național și în numele întregii națiuni că nu vor să știe nimic despre uniune”. Gruparea lui Dunca declara apoi cu slugărnice că ei au dat deja circulară în numele consistoriului bisericii ortodoxe din Sibiu, pentru a slăbi sau anihila „acțiunile și uneltirile instigatorilor”¹⁶¹.

În 4 iunie va fi o ședință furtunoasă a Comitetului, deoarece atunci se vor discuta evenimentele de la Mihalț și se va cere o anchetă mixtă româno-maghiară. În 6 sau 7 iunie, vine un nou decret de dizolvare al Comitetului și mai drastic, dar tot fără efect.

Situația era într-adevăr alarmantă pentru dominanți. Guvernatorul Teleki a primit un raport potrivit căruia, după unele informații din „izvoare sigure” (ceea ce în limbajul epocii însemna „de la spioni”), manifestele trimise românilor în toată țara de către Al. Papiu Ilarian și Simion Bărnăuțiu, urmăreau a-i determina pe aceștia a se opune legilor în vigoare, mai ales uniunii, împiedicând-o chiar și cu armele. Aceasta i se părea cu atât mai grav cu cât fusese deja informat că noul Comitet săsesc s-a aliat cu Comitetul român¹⁶².

Alianța e confirmată și de scrisoarea lui I. Hanea către A. Șaguna din Sibiu, 9 iunie 1848; artizanul acestei alianțe se pare a fi fost profesorul Nicolae Bălășescu¹⁶³. Tot la această dată, comisarul Perényi Sigmond raportează despre activitatea Comitetului ministrului de interne Szemere Bertalan, mărturisindu-i că a interceptat câteva scrisori care îi dau adevărați fiori datorită îndrăznelii „însăpăimântătoare” a năzuințelor „instigatorilor”. Cu aceste scrisori s-a dus și la guvernatorul Teleki. Acesta l-a liniștit că i-a poruncit sever primarului din Sibiu să convoce Comitetul român și să-i interzică imediat ținerea oricărei ședințe. Ba mai mult, Bethlen János senior, a primit ordin de a merge la Sibiu, în calitate sa de comisar gubernial, cu o forță militară corespunzătoare, și acolo să dizolve imediat Comitetul. Să facă în același timp și o investigație serioasă a membrilor acestui comitet. În caz că nu vor voi să se dizolve, să fie arestați pe loc. Baronul Perényi era conștient însă că arestările nu vor fi o treabă ușoară, așa încât îl asigură pe Szemere Bertalan că va folosi multă precauție în „Aplicarea unor măsuri teroriste, într-o asemenea atmosferă încordată”¹⁶⁴.

Încercând să pună evenimentele de la Mihalț pe seama Comitetului, ba chiar și pe seama lui Simion Bărnăuțiu¹⁶⁵, Kemény Dénes și Bethlen János sosesc la Blaj în 13 iunie

pentru a face cercetări. Ei raportează guvernului că, formal, în Comitet s-a luat o hotărâre de autodizolvare, funcționând totuși, se pare clandestin. Sunt puși sub acuzare: S. Bărnăuțiu, Al. Papiu Ilarian, I. Buteanu, C. Romanul, A. Pumnul și N. Maniu.

Pentru a se salva de arestare, mulți dintre membrii Comitetului au trebuit să se retragă în satele din jurul Sibiului; Wesselényi Miklós era convins că aceștia în mod sigur vor „instiga peste tot cu zel sporit”. În plus, la Câmpeni, unde a început răscoala lui Horea, își amintea comisarul regal, Avram Iancu care era și el membru al Comitetului, a chemat pe moși să se înarmeze, deoarece „ungurii și secuii intenționează să-i nimicească pe români”¹⁶⁶.

Au încercat să-l prindă chiar și pe S. Bărnăuțiu; acesta reuși însă să fugă în ultimul moment, sărind pe fereastră. În 17 august reușiră totuși să-i aresteze pe doi dintre membrii Comitetului, pe A. T. Laurian și N. Bălășescu, care vor fi eliberați abia după zbugiumate frământări, la presiunea mulțimilor care se vor aduna la Sibiu pentru a-i elibera. După eliberare, cei doi au fost duși în triumf pe teritoriul regimentului românesc de la Orlat.

Românii clocoteau împotriva uniunii. În acest sens, într-o scrisoare anonimă din 6 iunie de la Sibiu, se spunea: „Aici omul aude numai asemenea cuvântări care pricinuesc groază ! Nu avem guvern, guvernul nostru nu e legitim, dieta nu e legitimă și nu vrem să auzim de hotărârile ei. Asemenea idei sunt răspândite și prin popor”¹⁶⁷.

După adunarea a treia de la Blaj, Comitetul va parcurge o nouă etapă, sub numele de Comitetul de pacificațiune. El va fi recunoscut de către Comandamentul general militar austriac din Sibiu, devenind astfel primul „guberniu românesc”¹⁶⁸ din Transilvania.

15. REZISTENȚA ROMÂNILOR LA RECRUTĂRI

Una dintre cele mai grave urmări ale decretării uniunii a fost intrarea în vigoare și în Transilvania a legii de recrutare propusă de Kossuth Lajos la 11 iulie 1848 spre a fi votată de către dieta Ungariei; ea prevedea mobilizarea unui contingent de 200.000 de ostași¹⁶⁹, destinați în principal a lupta împotriva aspirațiilor de eliberare națională a sârbo-croaților și a celorlalte naționalități nemaghiare care ar mai fi îndrăznit a-și ridica eventual capul și, evident, pentru apărarea noilor frontiere lărgite prin înghițirea Transilvaniei.

Ministerul de război ungar trece la aplicarea acestei legi, pentru moment, ordonând recrutarea primilor 60.000 de oameni, înainte ca legea să fi fost sancționată de împărat¹⁷⁰. Acest viciu de formă o va face nevalabilă în ochii românilor, sașilor și un timp, chiar a unor jurisdicții secuiești. Trebuie apoi remarcat că din această lege indigna mai ales formula jurământului care prevedea ca toți locuitorii înrolați, indiferent de apartenența lor etnică, să lupte până la ultima picătură de sânge „pentru neatârarea nației maghiare”, ceea ce pune milioanele de nemaghiari într-o poziție umilitoare față de națiunea dominantă.

La această inechitate se adăuga și rolul puternic deznaționalizator al legii care mai prevedea ca toate activitățile în armata nou creată să se desfășoare exclusiv în limba maghiară.

Neținându-se cont de faptul că legea nu fusese sancționată de împărat, încă de la sfârșitul lunii iulie comisiile de recrutare pornesc la sate pentru a face conscrierea noilor recruți.

Forțând această acțiune „ilegală” în ochii poporului, recrutările se vor izbi de o rezistență dărză și generalizată, cuprinzând de data aceasta atât Transilvania cât și Banatul și Parțium, ceea ce conferea din nou un aspect unitar revoluției românești. Pentru a asigura o contrapondere campaniei de recrutare abuzivă, spre sfârșitul lunii septembrie, românii începură a se înrola la Năsăud, în armata imperială mobilizată de colonelul Urban¹⁷¹, fiind convinși că ea este opusă armatei „domnilor”.

În activitatea de recrutare începută, oficialitățile au încercat cu mai mult sau mai puțin succes să se bazeze pe preoți pentru a-i influența pe români să se înscrie în armata ungară. Astfel este sesizat episcopul ortodox al Aradului, Gherasim Raț care la rândul său poruncește subordonatului său protopopul Vilagoșeanu să plece imediat la Cermeu și în satele din jur, pentru a-i lămuri pe enoriași să dea recruți pentru că, în caz contrar, autoritățile comitatense, ca pedeapsă, vor conscrie mult mai mulți. Cei fugiți, așadar, să se întoarcă în pace pe la casele lor, în termen de 24 de ore, deoarece dacă vor aștepta să vină soldații după ei, își vor pune viața în pericol¹⁷². Pe tinerii din Lunca tot preotul este îndrumat să-i aducă la ascultare. Cu privire la recrutări, în 2 septembrie, episcopul Aradului se plângea că „Mai în toată ziua altă și altă supărare ne întâmpină”¹⁷³.

Autoritățile erau ferm hotărâte să facă recrutările. În 7 septembrie, contele Lazar reclama din Herghelia, că atât în localitatea respectivă, cât și în satele din jur, românii „cu încăpățănare” nu se supun recrutărilor. Ca răspuns la reclamație, judele suprem regesc, îi cerea contelui să-i denunțe nominal pe cei ce nu se supun. Să extragă în continuare numele din matricole, însă în nici un caz să nu întrerupă conscrierea recruților¹⁷⁴.

Împotrivirea la recrutări nu se făcea numai cu fuga, ci și prin petiții. Dispunem de un astfel de document, semnat de șase țărani din Bandul de Câmpie (scaunul Mureș), care se adresează cu un ton categoric vice-judelui regesc, că ei nu înțeleg de ce sunt obligați să dea recruți din moment ce lor nu li s-a aplicat legea agrară, nedându-li-se nici un petec de pământ. Deci, domnul comisar să-i lase în pace până se vor lămuri mai bine lucrurile și se va rezolva și cauza lor; altfel ei sunt foarte fideli împăratului lor¹⁷⁵.

Referitor la situația din Bandul de Câmpie, în aceeași zi, comisia de recrutare raporta judeului suprem Taldalagi Ferenc că diacul ortodox Petru Tămaș i-a întrebat dacă respectiva comisie s-a deplasat la ordinul împăratului, declarând că ei acceptă să se supună ordinului de recrutare numai dacă acesta e confirmat cu numele lui Ferdinand¹⁷⁶.

Nu numai românii nu voiau să dea recruți, după cum am mai spus, ci și unele localități secuiești din scaunul Mureș, ca de exemplu Neaua care scandalizează o întreagă comisie deoarece „nici unul dintre indivizii datori cu serviciu militar nu s-a prezentat” în fața ei; ba mai mult, Péterfi Sámuel a smuls cu forța matricola din mâinile preotului romano-catolic¹⁷⁷.

Sunt denunțați și Dani Sándor și Makkai Mihály din Păsăreni care la 8 septembrie au refuzat să accepte recrutarea, spunând că n-au auzit numele regelui, ceea ce înseamnă că toate ordinele guvernamentale erau false¹⁷⁸, răzvrătind astfel pe săteni împotriva comisiei de recrutare. Celor doi li se alăturase și More Abel¹⁷⁹.

Nici comisarii trimiși la Morești nu reușesc să conscrie vreun tânăr. Aici era preot Iosif Hodoș (fratele mamei lui Alexandru Papiu Ilarian) care, susținând că enoriașii nu-l lasă, nu le-

a prezentat registrul matricol. În sfârșit, o delegație de 15 țărani se prezintă în fața comisiei rugându-o să le dea un răgaz de 15 zile începând cu 8 septembrie 1848¹⁸⁰.

În Mădărașul de Câmpie, Poptelec, Panit aceeași situație, dar aici corifeul celor ce se opuneau recrutărilor, Cerghizan Todor, a fost arestat și escortat la reședința scaunului. Și aici, oamenii au declarat că până nu văd „numele și pecetea majestății sale”, ei nu se supun și nu vor permite să se scoată din sat nici un tânăr¹⁸¹. De altfel, nici un tânăr nu s-a prezentat a doua zi la comisia medicală pentru a fi examinat, motivându-se că acesta nu era ordinul majestății sale ci „numai al domnilor”.

Între aceste numeroase exemple se numără și acela al gălățenilor din Făgăraș care la 9 septembrie au declarat judei că „pentru împărat pleacă la război cu muieri și copii, dar pentru maghiari niciodată”¹⁸².

Preoții care colaborează cu autoritățile la recrutări își pun viața în pericol, fiind amenințați cu moartea, cum s-a întâmplat cu protopopul Ioan Moldovan din Voiniceni pe care sătenii îl învinuiau a se fi „dat cu domnii”.

Acolo unde autoritățile nu fac concesii, tentativele de recrutare se încheie cu ciocniri sângeroase. Cele mai cunoscute vărsări de sânge au avut loc la Bara, Nădab și Luna¹⁸³.

Într-un raport din 11 septembrie, adresat lui Vukovics, evenimentele sunt relatate astfel: în seara zilei de 10 septembrie a sosit la Bara un comisar pentru recrutări cu șase oameni. S-au instalat în casa arendașului.

Aflându-se despre sosirea comisiei de recrutare se trag clopotele adunându-se circa 2.000 de oameni. Se pare că fiul preotului din fruntea mulțimii agitate ar fi tras în oamenii comisarului. Aceștia trag în plin câteva salve omorând 16 țărani; drept răspuns, mulțimea înfuriată ia cu asalt casa arendașului, însă fără prea mult succes, deoarece grupul de recrutori reușește să fugă. Pentru represalii se solicită armată de la Biserica Albă. În jurul Lugojului o mulțime de români se înarmează pentru a rezista recrutărilor, motiv pentru care vicecomitele Jakabffy încercă să-i potolească promițându-le că se suspendă recrutările în comitat¹⁸⁴.

O altă importantă vărsare de sânge în cadrul campaniei de recrutări despre care până acum nu se știa nimic în istoriografia noastră a avut loc la Nădab, spre sfârșitul lui august.

Comitatul Arad, ca de altfel întreaga Transilvanie, se opune și el recrutărilor. *Gazeta de Transilvania*¹⁸⁵, relatează cum mai multe mii de oameni din această zonă, s-au ridicat înarmați cu coase și cu ce mai aveau la îndemână, pentru a înfrunța comisiile de recrutare. În ciocnirea de la Nădab, arată *Gazeta*, garda națională maghiară din Arad, ulanii și alți soldați „tăiară și pușcară” pe români, rănind mai mulți și omorând câțiva. Incidentul, este descris mai amănunțit de către învățătorul Vasile Olar. Iată ce istorisește acesta: la Nădab, funcționarii recrutori de la comitat sosiră însoțiți de 40 de ulani și 200 de gardiști maghiari înarmați dar „zdrențăroși și desculți”. Răspunsul celor din Nădab era însă clar și hotărât „ei la unguri nu dau cătane, numai la împăratu”.

Brünek Károly, Daniel Istvány și Spek Imre s-au înfuriat și au dat ordin să fie prinși cei mai „gurateci”; oamenii nu se lăsau însă prinși, fugeau, și atunci ulanii călări și gardiștii pedestru au început să-i taie cu sabia și să împuște în carne vie. Au rănit 20 de oameni; au murit pe loc, împușcați 3 țărani și un al patrulea, ulterior, în urma rănilor. Primii 3 uciși erau:

Mihai Drăgan de pe urma căruia au rămas 6 copii orfani; Naca după care au rămas doi copii orfani și Flueraș după care a rămas o fată¹⁸⁶. Patru au fost duși la închisoare. Pedepsa pentru acest sat modest a fost de 750 florini.

La ciocnirea de la Nădab a participat și o mulțime de circa 300 oameni din satele învecinate care fuseseră mobilizați de strigătele că la Nădab românii sunt omorâți, și „la arme români, să nu lăsăm să ne prăpăde ungurii țara”. În relatarea învățătorului Olar, se descrie și lupta aprigă a unui român înarmat doar cu o furcă de fier împotriva a patru călăreți pe care i-a și înfrânt, dar al cincilea a reușit totuși să-i spintece fruntea, după care l-a legat fedeleș și așa rănit l-a aruncat în închisoare.

Vărsarea de sânge mai este confirmată de administratorul Josef Fascho care-l informează pe „alteța sa arhiducele moștenitor” că pe moșia sa de la Nădab a fost dislocată o unitate militară care a „împușcat mai mulți locuitori români, iar la o femeie care fusese dusă de ei cu trăsura, i-au tăiat mâna”¹⁸⁷. E cert că rezistența la recrutări încorda și mai mult situația, tulburările extinzându-se tot mai mult. De fapt, cele două rezistențe, la recrutare și la uniune, se întrepătrund, potențându-se. Aceasta se vede foarte distinct din plângerea a 20 de sate către consistoriul de la Sibiu: „Noi românii nu ne cunoaștem datori de a da cătane după legea noastră, pentru că aceasta nu este întărită de împăratul și așa n-are nici o putere încă. Pentru aceea nici nu suntem datori a ne supune la aceea. Dar de ar fi și întărită, pe români tot nu i-ar putea îndatora, căci știe prea bine cinstitul Consistoriu cum că uniunea Ardealului s-a făcut fără de voia românilor...”¹⁸⁸.

Exemplele de rezistență la recrutări sunt însă infinit mai numeroase decât cele date de noi; spațiul nu ne permite a le prezenta în continuare. Ceea ce trebuie însă totuși spus pentru a cunoaște exact situația, este că în ciuda condițiilor neprielnice de recrutare, autoritățile au reușit să înroleze totuși un număr de 4.475 de români, mai ales din Bihor¹⁸⁹. Și generalul Bem va proceda la fel, înrolându-i fie prin amăgire, fie prin constrângere. Simion Bărnuțiu arăta în acest sens la 11 martie 1849, cum românii erau adunați „cu puterea” pentru „a-i înșira în oastea ungurească, a-i îmbrăca în veșminte ungurești și a-i pune în fruntea focului”¹⁹⁰, deci să moară luptând împotriva fraților români ardeleni.

De acești români înșelați sau constrânși s-a făcut mare caz în istoriografia roleriană că au luptat pentru „revoluția ungară”, nedezvăluindu-se însă condițiile reale în care au fost racolați¹⁹¹. Ba s-a mers cu mistificarea și mai departe, și s-a spus chiar cu titlu general: „Românii din Banat, Crișana și Maramureș au luptat alături de revoluționarii unguri...”¹⁹². Cei 4.475, evident, nu erau însă chiar *toți românii* din Banat, Crișana și Maramureș, iar condițiile în care s-au efectuat recrutările, le-am văzut.

Desigur, vor fi fost și români care s-au înrolat conștient în armata ungară, dar aceia erau de soiul lui Ioan Drăgos, educați în școli maghiare, în spirit maghiar și seduși de poleiala falsului liberalism. Nu s-a spus însă nici măcar în treacăt că, în același timp, sute de maghiari au luptat alături de revoluția română, deși era simplu de consultat listele de recruți, multe publicate¹⁹³. Ba unii maghiari și-au dat și viața alături de români. Iată așadar că adevărata istorie este mult mai complicată în realitate decât schemele rigide și sociologizante ale lui Mihail Roller și L.Bányai.

Ca rezultat al rezistenței românilor la recrutări, cea mai sângeroasă ciocnire a avut loc la Luna Arieșului, puțin înaintea celei de a treia adunări de la Blaj. De ea ne vom ocupa pe scurt, în cele ce urmează.

16. REPRESIUNEA DE LA LUNA

În mod paradoxal, masacrul de la Luna este mai puțin cunoscut decât acela de la Mihălț. Faptul se datorează, credem, rapidității cu care au avut loc evenimentele către sfârșitul anului 1848. Astfel, la 10-11 septembrie a avut loc adunarea de la Orlat în care s-a hotărât: 1) a persista pe lângă cele 16 puncte de la Blaj, 2) ruperea totală de sub autoritatea guvernului ungar, 3) apărarea independenței Transilvaniei, 4) recunoașterea românilor ca națiune, 5) încetarea terorismului ș.a. În final se va alege o deputațiune care să ducă documentele la împărat.

În 14 septembrie a avut loc adunarea de la Năsăud, condusă de colonelul Urban, care într-o lună reuși să conscrie peste 100.000 de recruți gata să apere revoluția română și să lupte împotriva uniunii.

În sfârșit, în 15 septembrie tot la Blaj începe cea de a treia adunare națională, de data aceasta românii prezentându-se înarmați.

Autoritățile ungare tot mai sperau să impună recrutarea așa cum prin forță și teroare au impus uniunea. În mare, scenariul desfășurării evenimentelor de la Luna era aproape identic cu acela al evenimentelor de la Mihălț. Rezistența tenace din partea românilor, reacțiune sângeroasă din partea autorităților.

Tragicele evenimente de la Luna¹⁹⁴ își găsesc izvorul în hotărârea comitelui suprem Thorotzkai Miklós din 5 septembrie 1848, când, în pofida agitației din comitat, acesta consideră totuși nimerit să forțeze campania de recrutare. Locul și l-a ales bine comitele, căci după calculele sale, Luna era un centru înspre care gravitau vreo șapte localități. Dacă i-ar fi înfrânt rezistența, pe o rază apreciabilă, celelalte sate s-ar fi supus automat la recrutări.

Thorotzkai consemna într-un raport către comisarul Vay Miklós că din mai multe locuri a primit informații că „localitatea Luna, prin trimișii ei a îndemnat și alte localități vecine” să nu permită intrarea pe teritoriul lor a comisiilor de recrutare¹⁹⁵.

Într-o atmosferă apăsătoare de agitație și nesiguranță, la 5 septembrie 1848 sosesc la Luna trei comisari pentru a efectua imediat recrutările: Kabos Dániel, Salamon Jóseff și Kováts Jóseff. Ca peste tot în Transilvania, Banat și Parțium, lunenii susțin și ei că „aceasta nu este porunca împăratului”. Sunt într-un tot de acord să facă parte din oastea împăratului, nu însă din armata „domnilor”. Așa încât, ei sunt ferm hotărâți ca până ce nu văd hârtia cu vulturul bicefal și porunca imperială originală, să nu permită comisiei să efectueze nici un fel de recrutare.

Argumentele rezistenței la recrutare vor fi reluate în 11 și 12 septembrie, la care se mai adaugă și rezistența fățișă la uniune, țărani din Luna afirmând că „Guvernul maghiar a luat cu înșelăciune Țara [Transilvania] de la împărat”¹⁹⁶.

Când deja aproape întreg satul se adunase la locul conscrierii, din mulțime se auzi vocea lui Gh. Hada: „Nu vă lăsați copiii să fie înscriși !” La aceste vorbe comunitatea a început să fiarbă și să vuiască¹⁹⁷. Comisarii somează poporul la supunere, însă din altă parte se auzi vocea lui Nuț Hada și Blag Giurgiu: „Nu ne vom supune nici în ruptul capului”¹⁹⁸. Cei adunați repetă că până nu văd cu ochii lor „porunca maiestății sale” nu se supun, după care se împrăștie lăsând comisia baltă. Aceasta își întrerupe lucrările și pleacă în satul vecin, la Luncani, însă tot fără nici un succes. Se încearcă recrutarea și la Gligorești, dar și acolo întâmpină aceeași rezistență îndârjită.

Comitele suprem este sesizat imediat, după care, la rândul său, înaintează raportul comisarului Vay Miklós, cu mențiunea că, în ziua următoare, (deci în 6 septembrie), se va deplasa personal la Luna pentru a „îndrepta” pe sătenii răzvrățiți¹⁹⁹, ceea ce s-a și întâmplat. Instalat împreună cu comisia de recrutare în casa preotului Iosif Coltor, adună pe localnici îndemnându-i să nu se opună conscrierii, amenințându-i că în caz contrar aceasta va avea urmări grave asupra comunității.

Dându-și seama că timpul lucrează în favoarea revoluției românești, lunenii vor să câștige un răgaz pentru a-și pune acțiunile și atitudinea lor de acord cu cea general românească. Acest lucru se putea face atât prin trimiterea de emisari la Blaj și Sibiu, cât și prin consultări cu fruntașii români în cursul târgului de la Turda, care servește și ca pretext pentru a solicita o amânare. Deci, oamenii cer o păsuire până luni 11 septembrie, când se va încheia târgul de vite de la Turda, termen pe care comitele, pentru a nu se compromite, dar și pentru că nu avea suficiente forțe militare la dispoziție, este nevoit să-l accepte. S-a obținut astfel un răgaz pe care ambele tabere înțeleg să-l folosească. Comitele, încearcă să prevină o răscoală; pregătește în ascuns o întărire a forțelor de represiune, apropiind de comună două subunități militare, întărind în același timp paza orașului Turda, la propunerea lui Kemeni Farkas, vicecomandant al comitatului, dovedind astfel că se teme de o eventuală „invazie” a românilor în oraș²⁰⁰.

Lunenii, la târgul de la Turda, realizează contacte și informări reciproce cu reprezentanții satelor învecinate. Concomitent, trimite și la Blaj un emisar, pe Rusu Ioan zis Suci. Autoritățile care supraveghează zona bănuiesc aceste contacte, fapt exprimat într-o gazetă clujeană de ziaristul Jancsó Károly²⁰¹.

Luna se pregătește intens de rezistență. Adună pietre la marginea satului, se oblesc coase, se ascut sape și furci, iar după unele informații unii făuresc chiar lănci.

La 11 septembrie 1848, comitele suprem Thorotzkai Miklós, însoțit de vicecomitele Betegh Gábor și comisarii conscriptori, sosesc pentru a treia oară la Luna. Adunarea satului e convocată în curtea preotului Iosif Coltor.

Comitele ține un discurs „patriotic”, dar care, evident, românilor nu le va fi spus nimic; apoi comisia se pune pe lucru conscriind vreo 5-6 recruți, după care Vasile Pogăcean din Luna, adresându-se mulțimii rosti apăsat și cu autoritate: „Veniți de aici, de ce să înscrieți feciorii ? Nimeni să nu îngăduie aceasta”. Cei mai mulți părăsesc locul și ies în stradă. Comitele și vicecomitele intimidează mulțimea și o readuce în curte, unde se mai înscriu câțiva recruți, după care, când se ajunge la Ștefan Dic, din stradă se auziră strigăte puternice

de femeie: „Nu vă lăsați feciorii să fie înscriși, lăsați-i acolo pe domni !” și „Oamenilor, nu vă supuneți, nu vă înscrieți copii, ieșiți afară !”²⁰²

Autoritățile și comisia, nemaiaivând ce face, părăsesc terenul, urcându-se în căruțe; comitele suprem vărsă un torent de amenințări peste juzii sătești, asigurându-i că în aceeași zi va trimite soldații asupra satului. Nuț Giurgiu a lui Nicolae, probabil mai speriat, se rugă cu respect să nu trimită armata pe sat și să-l urgisească, că ei totuși se vor supune. Auzindu-l cum vorbește, mulțimea s-a înfuriat și înjurându-l l-au acuzat că vrea să „să le mănânce copiii”.

Clopotele sunt trase într-o dungă și țăranii se adună în marginea satului, pe locul numit „După curte”, fiecare cu îndătinatele arme-unelte pe care le avea la îndemână. Kemény Jóseff, un proprietar din partea locului încearcă să-i readucă la supunere pe luneni care-l întâmpină însă cu ostilitate, cineva spunându-i: „Nu-l credeți, spune minciuni, și el e ungar și ține cu nobilimea; el vrea numai să ne înșele”²⁰³. Confruntarea devine astfel inevitabilă și iminentă. În sat se ridică baricade; Vasile Rusu îi îndeamnă pe săteni: „Fiecare om să iasă să se ducă la capătul satului împotriva soldaților”; acolo se aflau și grămezile de pietre adunate pentru a fi folosite în chip de proiectile.

Semnalul de alarmă al clopotelor din Luna este preluat de satele vecine; oamenii de legătură încearcă să aducă întăriri suplimentare din respectivele sate. S-a adunat astfel o mulțime la început de 900, apoi, până la 1.200-1.500 de oameni proveniți din 8 sate: Luna, Luncani, Gligorești, Grindeni, Gura Arieșului, Hădăreni, Chețani și Urca, înarmați cu uneltele tradiționale ce puteau fi folosite și ca arme. Lipsa armelor de foc a constituit marea lor slăbiciune. Înafară de Luna, de unde a luat parte la luptă aproape întreg satul, din celelalte, se pare că au participat doar câte un om de fiecare casă.

Punctul de comandă era casa preotului Nicolae Luneanu, unde se mai aflau preotul Iosif Coltor, Gh. Balog protopopul ortodox din Turda, Al. Grama, preotul din Grindeni și țăranul Ștefan Neamțu din Luncani. Trebuie deci să remarcăm că era o unitate perfectă între ortodocși și greco-catolici. Sfaturi se cerură și de la Sibiu și de la Blaj.

La solicitările comitelui, din Turda n-au putut veni decât 51 de ostași sub comanda căpitanului Adler²⁰⁴. Pe lângă aceștia se mai detașează o ceată de husari din Viișoara de circa 58-60 de secui sub comanda locotenentului Csulak. Pornește spre Luna și o unitate de husari de 30 de călăreți din Bădeni, sub comanda căpitanului Baumgarten. La aceștia, pentru acoperire, se mobilizează și 130 de infanteriști secui din Agârbici și Câmpia Turzii. Așa încât, la atacul final vor lua parte 270 de soldați în majoritate cu arme de foc și săbii.

Întăririle de la Turda întârziind, atacul s-a dat doar a doua zi dimineața. Tratativerile continuă până la 11 noaptea, dar fără succes. Ca și la Mihalț, țăranii nu-i lasă pe soldați sub nici un motiv să intre în sat. Căpitanul Adler se retrage la Sâncrai, revenind cu trupele în 12 septembrie 1848 la ora 9 dimineața, cu ordinul să forțeze intrarea în sat cu patul puștilor. La început, Adler încearcă singur să-i aducă pe țăranii la ascultare, arătându-le postavul galben al uniformei, ca dovadă că este ostaș al maiestății sale Ferdinand, fără a fi crezut însă; după care se retrage din nou la Sâncrai.

După masă, în 12 septembrie, pe la 4, armata condusă de data aceasta de căpitanul de husari Baumgarten din Bădeni pornește spre Luna cu un efectiv de 271 de soldați bine înarmați.

La marginea satului sunt opriți. Clopotul de alarmă încetase. Tensiunea creștea; mulțimea înconjurase aproape mica oștire râzând de numărul mic al soldaților²⁰⁵. Căpitanul Baumgarten, împreună cu comisarul civil Szilvási Miklós, un prețuit orator maghiar al vremii, încearcă o ultimă chemare la supunere, însă și acum fără succes căci mulțimea e sigură că ostașii nu au voie să tragă (așa fusese și la Blaj). Mulțimea vociferează, ba chiar joacă și cântă agitându-și pălăriile²⁰⁶.

În timpul tratativelor sosește curierul Vasile Mocanu care aduce un mesaj de la Sibiu, o scrisoare a lui Moise Fulea (care de fapt sfătua la supunere), și-i îndemnă pe consăteni să reziste, căci, spune el, bătându-se cu pumnul în piept: „Eu știu ce am adus, nu vă mișcați”.

O delegație de vreo 10-15 persoane în frunte cu Sand Fetița, prezintă căpitanului Baumgarten cel mai important document al acestei confruntări: *manifestul-protest* al țăranilor adunați (un document unic de acest gen al revoluției românești), care exprima voința legitimă a celor adunați la Luna.

Conținutul documentului este scurt și precis, alcătuit din două negații: „protestăm ca să nu fim atacați cu samavolnicie” și „suntem gata mai bine să murim decât să dăm soldați domnilor și să murim pentru ei”. Semnează: „Poporul adunat”²⁰⁷.

Au mai avut loc trei runde de tratative, după care soldații au primit ordin să simuleze un atac și înaintează cu armele în cumpănă, apropiindu-se de mulțime la 15-20 de pași. Ca răspuns la apropierea ostașilor, câțiva încep să arunce cu pietre, una lovindu-l în piept pe locotenentul Misling. În învălmășeala creată, căpitanul Baumgarten, călcând peste manifestul poporului, la îndemnul autorităților civile, ordonă „foc și sabie”. Asupra țăranilor se trag 5 salve de pușcă. În urma acestora cad 15-20 de oameni „mai cu seamă români”, deoarece au căzut și 2 maghiari și un țigan. *Gazeta de Transilvania*²⁰⁸ știe că au fost 30 de morți, număr confirmat de acea „Foaie volantă”, atât de bine informată în ceea ce privește evenimentele de la Luna.

Atacând cu „samavolnicie” „poporul adunat”, ostașii au reușit până la urmă să intre în sat, însă, numai peste cadavrele țăranilor, care, am văzut, s-au ținut de cuvânt, și mai bine și-au dat viața decât să dea „soldați domnilor”. În acest mod silnic autoritățile civile și militare obțin o „victorie” temporară care nu face decât să-i îndârjească și mai tare pe români, dându-le un impuls și mai puternic pentru a lua drumul Năsăudului și a se înrola în armata colonelului Urban.

Represiunea sângeroasă de la Luna, urmând celor de la Mihălț, Bara și Nădab a tensionat și mai mult atmosfera din Transilvania, și așa destul de încordată, făcând în acest fel un nou și serios pas spre războiul civil.

Ca urmare directă, generalii austrieci de la Sibiu au promis că pe viitor nu vor mai pune trupe la dispoziția fostei nobile și a funcționărimii ei „setoase de răzbunare”. O altă urmare directă a represiunii a fost și aceea că a accelerat concentrarea mulțimilor de români la Blaj, la a treia adunare națională, unde de data aceasta se adunau înarmați.

17. A TREIA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA BLAJ (15 - 28 SEPTEMBRIE 1848)

La mijlocul lunii septembrie, patru luni după marea Adunare Națională din 3/15 mai 1848 de la Blaj, revoluția democratică a românilor din Transilvania a ajuns în pragul unei noi faze, aceea a confruntărilor.

După cea de a doua adunare de la Blaj, solicitările pentru o nouă mare adunare sunt din ce în ce mai insistente. Însăși Adunarea din 3/15 mai prevăzuse în documentele sale ținerea unei noi adunări, cu scopul de a-i informa pe români despre rezultatele demersurilor lor la dietă și împărat.

Spirala violenței din mai și până în septembrie a atins, pentru români, după cum am văzut, cote insuportabile, ca acelea de la Abrud (29 mai), Mihalț (2 iunie), Marghita (iunie), Bara, Nădab și Luna (septembrie). Cascada execuțiilor militare se abătea tot mai nimicitor peste satele românești. Ele erau în special apanajul detașamentelor de represiune secuiești (brațul înarmat al fostei nobilimi feudale și masa de manevră a guvernului Ungariei). Execuțiile satelor se terminau îndeobște cu noi omoruri, cu bătăi cumplite, cu violuri, cu amenzi exorbitante și încarcerări arbitrare ale țăranilor și intelectualilor, mai ales a celor tineri, producând multă suferință la românii din Transilvania și întărindu-le dorința de ripostă. Programul lor revoluționar în 16 puncte era zi de zi încălcat de autorități, tocmai în momentul când în Europa se traduceau în viață conceptele democrației.

Toată această teroare dezlănțuită împotriva aspirațiilor de emancipare națională și socială a românilor i-a îndemnat pe aceștia, să recurgă la măsuri mai hotărâte pentru apărarea ființei lor naționale. Soluțiile concrete nu puteau rezulta decât din dezbaterile unei noi adunări naționale, în care, limpezindu-și pozițiile, să se ia cele mai adecvate hotărâri. Așa încât, aproape instinctiv, căutând protecție, românii s-au îndreptat spre cele două regimente românești de graniță de la Orlat și Năsăud. Acolo, se desfășoară două adunări furtunoase, preludii ale celei de a treia adunări naționale de la Blaj. Adunarea de la Orlat avusese loc în 10-11 septembrie și cea de la Năsăud în 14 septembrie 1848, hotărârile lor priveau unele viața militară, iar altele erau o reluare și reafirmare a celor de la Adunarea din 3/15 mai de la Blaj.

În adunarea de la Orlat se cerea din nou „dreptul neîngrădit de a vorbi, de a scrie și de a tipări, de a ține adunări, consultări și de a forma societăți”²⁰⁹. În declarația adunării de la Năsăud, se proclamă ruperea totală de guvernul ungar, argumentând-o prin faptul că uniunea Transilvaniei s-a efectuat „fără să se fi luat în seamă protestarea poporului român care face numărul precumpănitor al locuitorilor, și într-un mod silnic”²¹⁰; în plus se mai arată și că, în fapt, guvernul ungar a uitat principiile libertății, egalității și frățietății „pe care însuși le-a proclamat” și a silit celelalte naționalități din Ungaria și Transilvania anexată să introducă limba maghiară în școală și biserică. Ba mai mult, cele mai nevinovate mișcări ale românilor sunt urmărite cu rigorile legii marțiale, deși ei nu doresc decât egala îndreptățire. Și în timp ce intelectualii români sunt aruncați în temnițe fără judecată și ținuți acolo fără sentințe (ca

Florian Micaș, Simion Balint, August Treboniu Laurian și Nicolae Bălășescu), presa maghiară are o libertate nemărginită în a răspândi minciuni și calomnii împotriva românilor. Pe scurt, pentru români se inaugurasă un regim de teroare etnică, în contradicție totală cu noua orânduire liberală și generoasă pentru care se lupta în Europa, fapt atestat și de o celebră scrisoare a lui A. T. Laurian către Nicolae Bălcescu (din 17 iunie 1848, de la Sibiu), în care se dezvăluie tranșant: „În toată Ungaria s-a introdus metternichismul cu poliția lui secretă și cu celelalte mijloace abominabile ale despotismului”²¹¹.

Împuternicitul guvernului maghiar, baronul Vay Mijlós vedea în neliniștea și frământul românilor doar germenii răscoalei. El își închipuia că dacă instituie și reinstituie peste tot în Transilvania legea marțială, dacă arestează Comitetul Național și încă un număr de intelectuali va putea, în cele din urmă, să impună mai ușor uniunea mulțimilor de oameni simpli. E semnificativ că în acest sens, circulau în epocă liste negre cu numele a peste 400 de intelectuali care trebuiau lichidați. Ziarul *Ellenör* mergea însă și mai departe, pretinzând deschis, că în caz de necesitate să se omoare „o mie din bărbații inteligenței române, ca poporul să nu mai poată avea conducători”²¹².

A fost un calcul greșit și fatal, deoarece nu s-a luat în considerare setea de libertate a românilor, atât de plastic caracterizată chiar de către un funcționar ungar, din spusele căruia cităm: „Poporul acesta valah, este un popor foarte, foarte ciudat. Abia i-au crescut fulgii și ar vrea să se înalțe pe aripi de vultur”²¹³.

Ținând sub strictă supraveghere pe români, Vay raporta ministrului de interne, tocmai în 15 septembrie 1848, că la Blaj se adună românii și sașii înarmați din toate colțurile Transilvaniei, pentru - credea el - a răzbuna ultimul eveniment sângeros, măcelul de la Luna²¹⁴.

Mulțimea de țărani înarmați (de data aceasta) își îngroșase rândurile cu tinerii porniți de la Orlat în frunte cu I. Axente care intră în triumf în Blaj pe 15 septembrie 1848. O mulțime și mai mare, de câteva mii de români, maghiari și sași, sosiți în dimineața de 16 septembrie, încep lucrările propriu-zise ale adunării, cu prezentarea unei petiții a „necăjiților frați ardeleni”²¹⁵, adresată Capitlului greco-catolic din Blaj. Trei sunt dezideratele esențiale: 1) suspendarea legii recrutării ca nesancționată de împărat 2) eliberarea deținuților politici și 3) ținerea unei noi adunări naționale în termen de 7 zile²¹⁶.

La diferență de o zi, o petiție aproape identică (semnată de 20 de comune) este înaintată și Consistoriului ortodox de la Sibiu²¹⁷. Acțiunea simultană Blaj-Sibiu este importantă și pentru că ea atestă încă odată solidaritatea desăvârșită a românilor de confesiune greco-catolică și ortodoxă la 1848-1849.

Ambele variante ale documentului cereau celor două instituții bisericești să nu țină cu asupritorii, ci cu românii, deoarece dominanții „nu lucră după lege, ci numai după voia lor și umblă numai cu înșelăciuni”. Iar în caz că legea recrutării va fi impusă cu forța, „țara se va revolta”.

Revendicările sunt înaintate de urgență guvernului Transilvaniei. Văzându-le și Vay, sugerează imediat guvernului să răspundă că deja conscrierea recruților a fost suspendată și că F. Micaș, V. Fodor și preoții arestați vor fi eliberați pe cheazășie, până la judecată. În ceea ce

privește o nouă adunare însă, guvernul să ceară energic, mai întâi dizolvarea celei în curs, pe care, cu aroganță, o califică drept una dintre cele mai „dezorganizate”, cu care „nici n-ar trebui să stăm de vorbă”.

Guvernul sesizează și pe primul ministru al Ungariei Batthyány Lajos, atenționându-l că încordarea crește²¹⁸; Ellenör consemna pe data de 18 septembrie un număr de 36 de mii de oameni adunați la Blaj²¹⁹. Răspunsul guvernului a fost următorul: 1) recrutările s-au suspendat; 2) deținuții politici se vor elibera pe cheazășie sigură numai când se va risipi poporul adunat la Blaj; 3) o nouă adunare nu se aprobă din pricina împrejurărilor tulburi²²⁰.

Vay era foarte pornit împotriva românilor și soma Capitulul să dizolve adunarea imediat pentru că altfel, a amenințat el, o va face cu forță militară și va anula și promisa amnistie a deținuților politici²²¹.

Reacția poporului adunat în tabără militară pe Câmpul Libertății, în număr, se pare, de peste 60.000, a fost și ea vehementă: „Nu ne vom mișca până nu vom vedea pe cei prinși, în mijlocul nostru și vom auzi ziua hotărâtă spre adunarea doua”.

Când Vasile Raț a comunicat mulțimii amenințările lui Vay că va arunca „o bombă asupra Blajului încât nu va mai rămâne piatră pe piatră” și că va trimite 4 tunuri și 6.000 de secui, poporul s-a revoltat în așa măsură încât tinerii tribuni abia l-au putut potoli.

Amenințărilor sângeroase li se răspunde cu *Petiția poporului adunat la Blaj*²²², din data de 19 septembrie 1848 și care va fi prezentată lui Vay de către maiorul Clococianu, comandantul batalionului staționat în apropierea Blajului²²³.

Petiția este elaborată în numele poporului „transilvanic”, noțiune ce cuprinde în sine pe „români, unguri și sași”. Ei, se spune în document, și-au părăsit casele, copiii și soțiile ca să se adune acolo pentru a scăpa de legea recrutării, de prădăciuni, jafuri, nedreptăți și asupriri pe față făcute de dregătorii comitatelor și de mulți nobili particulari care calcă sfidător în picioare drepturile lor omenești.

Prezența la Blaj a unui așa de mare număr de foști iobagi maghiari este reală și atașamentul lor față de români a fost confirmat nu numai de Al. Papiu Ilarian ci chiar și de comitele suprem Bánffy János care în 17 septembrie consemna că în cazul unui atac al românilor adunați la Blaj asupra comitatului său „țărănimea maghiară, precum susțin dregătorii mei, va ține cu ei”, adică va ține cu românii²²⁴.

Nimeni nu mai credea în bunăvoința autorităților după pletora de abuzuri făcute, la care acum se adăuga și forțarea foștilor iobagi de a executa munci iobăgești deja desființate.

Vay va merge personal la Blaj să vadă cu ochii săi adunarea fiind îngrijorat că pretențiile poporului crescuseră, declarând: „Dacă nici aceasta nu va ajuta - adică prezența sa la adunare - nu știu ce vom face, căci pentru împrăștierea unei asemenea mulțimi nu dispunem de mijloacele necesare” (adică, nu dispunea de suficientă forță armată)²²⁵.

Însoțit de maiorul Clococianu, Vay sosește la Blaj pe 22 septembrie, iar în fața imensei mulțimi găsește că este mai înțelept să-și schimbe tonul poruncitor, vorbind acum cu multă diplomație și prudență.

Poporul îi pretinse suspendarea recrutărilor. Comisarul o promise. Poporul ceru eliberarea deținuților politici. De voie de nevoie, o admise și aceasta. Doi dintre deținuții

politici, Simion Balint și Ioan Moga, au și fost aduși de la Aiud, chiar cu trăsura comisarului Vay reținut de mulțime până la sosirea acestora²²⁶.

Faptul că fusese aproape ostatic, în ciuda faptului că se dădea drept reprezentant al împăratului, în lumina noilor cercetări este neîndoielnic; faptul reiese din memoriile lui I. Ciurileanu, cât și din cele ale lui Simion Balint²²⁷, în care se amintește că poporul adunat l-a silit pe Vay să-i elibereze pe deținuți, amenințând că în caz contrar nu vor părăsi Blajul. Și Avram Iancu îl amenință pe Vay că va preface Aiudul în cenușe dacă nu vor fi eliberați toți românii arestați acolo.

Chiar și în problema adunării naționale devine mai flexibil tocmai în momentul în care se urca în trăsură pentru a părăsi cât mai repede Blajul (mai degrabă o fugă decât o plecare)²²⁸.

În 25 septembrie 1848, dimineața, sosesc de la Orlat S. Bărnăuțiu, A. T. Laurian și Al. Papiu, păziți de locotenentul Novac și așteptați cu nerăbdare de popor. După o serie de discursuri înflăcărâte, conducătorii și poporul se constituie și sub aspect formal, pe același Câmp al Libertății, în Adunare Națională; concomitent, tot acolo se desfășurau și exerciții de mânăuire a armelor.

După dezbateri serioase, se redactează și un Protocol care cuprindea și mai amănunțit programul revoluției românești în stadiul ei atins în luna septembrie. Din capul locului, Adunarea reafirmă în Protocol, ca ale sale hotărârile Adunării Naționale din 3/15 mai 1848, fiind adoptate și cele ale adunărilor de la Orlat și Năsăud. Ceea ce însemna menținerea celor 16 puncte, precum și îmbogățirea lor cu punctele de la Orlat și Năsăud, ceea ce spulberă pur și simplu aserțiunile lui Trocsányi Zolt²²⁹, care necunoscând acest aspect explicit al Protocolului, sau ignorându-l, afirmă cu totul eronat că programul din septembrie ar fi în „toate privințele un pas făcut înapoi față de programul Adunării de la Blaj din 3/15 mai”.

Cum poate fi un pas înapoi atunci când Protocolul spune limpede: „Poporul român, răzimat pe jurământul care l-a depus în 15/3 Mai pe Câmpul Libertății, se ține tare de drepturile sale naturale și civile, de hotărârile Adunării Naționale generale...”

Cum se poate afirma așa ceva, când, copleșiți de abuzuri, **țărani cer reafirmarea desființării iobăgiei** ? spunându-se: „să înceteze tot felul de robote spre a nu lăsa drum deschis apăsărilor și jafurilor foștilor domni de pământ și dregătorilor de comitate...” Și la acestea mai trebuie adăugat adevăratul spirit democratic, care pretindea Dietă transilvană formată din deputați români, maghiari și sași, proporțional cu numărul locuitorilor țării. Și mai trebuie subliniat, nu numai că Protocolul își apropie ca ale sale cele 16 puncte, ci el însuși conține o serie de puncte existente în acel program.

Este deosebit de interesant punctul 3 din partea întâi a Protocolului în care se solicitau arme Comandamentului general din Sibiu, doar în aceeași proporție câte s-au dat maghiarilor și sașilor; din această cerere moderată se poate remarca și mai bine că, deși superiori numericește, deși adunați la Blaj într-o adevărată tabără militară, în acel moment românii nu au urmărit o superioritate armată ofensivă. Faptul că nu au cerut arme proporțional cu numărul lor este o dovadă elocventă că gândul la autoapărare al românilor era sincer. O înarmare calitativ și cantitativ identică cu a maghiarilor și sașilor ar fi menținut în continuare un echilibru de forțe; așa cum maghiarii n-au făcut, deoarece încă de la începutul evenimentelor

s-au străduit să-și asigure superioritatea militară, nu cu cine știe ce scopuri „revoluționare”, ci numai acela de a ține pe români în stare de inferioritate.

Problema aderării românilor la Constituția austriacă este un aspect bine lămurit în istoriografia românească, așa încât criticile mai vechi sau mai noi ale istoriografiei maghiare au fost și sunt o diversiune care a servit și servește doar acoperirii scopurilor ei naționaliste de propagandă care ignoră orice obiectivitate istorică, cum a demonstrat cu o logică desăvârșită (căreia încă nu i s-a răspuns) istoricul David Prodan²³⁰.

Românii nu s-au aliat la acea dată cu un guvern reacționar, ci cu o Austrie constituțională, statul care „prin hotărârile drepte ale unui parlament liberal” oferea românilor mai multe garanții de libertate națională²³¹. Demnă de relevat și părerea contemporanului evenimentelor, George Barițiu, care sublinia și el că românii nu puteau avea alt aliat, deoarece adversarii lor, maghiarii, „deveniseră demult cu totul surzi la vocea umanității” și rațiunii, cu scopul de a le sugruma românilor „cele mai scumpe drepturi omenești și naționale eterne” și prin urmare imprescriptibile²³². Mai trebuie spus, că încă de pe atunci, Barițiu preciza că românii nu s-au aliat cu Austria lui Metternich, și că „Austria nu e camarila”, iar în cazul în care vreun partid ar fi încercat totuși a readuce despotismul, acela trebuia să știe că „românii vor fi între cei dintâi dușmani ai lui”²³³, ceea ce era, evident, o poziție întru totul logică și firească.

Adunarea a continuat până în 28 septembrie; în intervalul 25-28 se mai întocmește un protocol, de data aceasta cu plângeri individuale ale oamenilor, cuprinzând mii de exemple de abuzuri. August Treboniu Laurian consemna tulburat pe marginea acestora: „Cuprinde groaza pe om când le citește”, promițând că și acest protocol aparte va fi publicat, însă mai târziu, pentru ca „să vază Europa întreagă suferințele românilor”. Evenimentele care se precipitau vor face însă imposibilă împlinirea promisiunii, iar acest al doilea protocol, se va pierde ori se va distruge, probabil împreună cu actele Comitetului Național, când în timpul luptelor de la Sibiu, majoritatea lor au fost aruncate în foc de către un ofițer maghiar. S-a mai hotărât și ținerea unei adunări naționale la Sibiu, dar nemaexistând condiții favorabile, adunarea proiectată fu înlocuită cu o consfătuire a intelectualilor în 28 decembrie 1848²³⁴, care de fapt a constituit o nouă reafirmare a programului revoluției democratice românești și o nouă respingere hotărâtă a uniunii.

A treia adunare națională de la Blaj mai elaborează două documente: 1) Memoriul către împărat²³⁵ și 2) Petiția către Parlamentul Austriei.

Memoriul, mai puțin cunoscut, explică necesitatea urgentării împlinirii punctelor Protocolului. Petiția elaborată în 26 septembrie 1848 este deosebit de interesantă, deoarece pentru prima dată, într-un document programatic al revoluției române din Transilvania, apare înscrisă aspirația de unitate a tuturor românilor chiar dacă deocamdată pusă sub protecția Austriei. Revoluționarii români ardeleni, vorbesc aici și în numele fraților lor din Principatele Dunărene. A.T. Laurian, unul din autorii Petiției, confirmă că ea a fost scrisă „în sensul cum ne-a zis Golescu”²³⁶. Era dezvăluit acolo Parlamentului liberal vienez ceea ce însemna dominația maghiară pentru românii predați de împărat, cu mâinile legate, bunului plac al cercurilor guvernante maghiare, care „sub aparența unor fraze goale, afectând un oarecare

liberalism, nu țintesc la nimic alteceva decât la lustrul ucigător al unei coroane medievale și la satisfacerea îngâmfării sale naționale, la nimic decât la dominația vlăguitoare teroristă a unei birocrății maghiare, la nimic decât la aservirea și deznaționalizarea diferitelor popoare care locuiesc în țara care se numește Ungaria, deși ungurii constituie minoritatea locuitorilor săi”.

În 27 septembrie 1848 se tipărește o „*Declaratio*”²³⁷, iar în 28 septembrie, o foaie volantă intitulată „*Spre cunoștință*”²³⁸, în care se dă de știre tuturor că poporul român prezent la Blaj în adunare, a hotărât a lua armele în mâini și a forma o gardă națională. S-au ales prefecti, tribuni, centurioni etc. și s-a schițat planul militar al apărării Transilvaniei împărțită în 15 prefecturi, fiecare dispunând de legiunea ei.

Se certifica în acest mod de către conducători și poporul adunat la Blaj opțiunea pentru autoapărare făcută încă din 21 septembrie de către Avram Iancu care sosit cu cei 6.000 de moși înarmați, rosti atunci cel mai scurt discurs de pe Câmpul Libertății: „Pretențiile noastre sunt sfinte, precum e sfântă dreptatea și noi românii vom fi gata a le apăra cu orice preț”²³⁹. Spusele și le sublinie prin descărcarea pistolului în aer, și astfel, în aclamațiile poporului el puse pecetea caracterului ultimativ pe lucrările celei de a treia Adunări Naționale de la Blaj.

Răbdarea românilor ajunsese, după cum spunea și George Barițiu, la limită. Dacă vreun intelectual ar mai fi sfătuit poporul să mai aștepte, să mai ceară comisii și satisfacție de la guvernul, acela n-ar mai fi știut cum să iasă din adunare, ori n-ar mai fi ieșit deloc, atât de mari erau nemulțumirile acumulate²⁴⁰. Numeroase documente ale acelor zile confirmă situația explozivă. Parlamentările cu guvernul sau cu orice altă autoritate maghiară deveniseră ineficiente, ba chiar inutile deoarece pozițiile lor rămâneau în final rigide și astfel constituiau o prelungire nejustificată a suferințelor poporului român din Transilvania. De altfel, de la sfârșitul lui septembrie, programul revoluției democratice românești nu mai putea fi înlăptuit pe cale pașnică, iar românii nu-și mai puteau apăra ființa națională grav primejduită decât ridicând armele împotriva terorii ajunsă la paroxism ca ultimă soluție justificată de istorie prin dreptul popoarelor la rezistență împotriva oprămirii.

Astfel, se va declanșa un război civil, în cazul românilor, cu caracteristici evidente de *război de eliberare națională*²⁴¹ având patru etape distincte: 1) octombrie-noiembrie 1848 - instaurarea administrației românești în comitatele Transilvaniei; 2) decembrie 1848 - februarie 1849 - cucerirea Transilvaniei de către Bem cu trupele sale din Ungaria (cu excepția Munților Apuseni) și reinstaurarea administrației nobiliare maghiare (inclusiv a tribunalelor de sânge); 3) martie - începutul lui iulie 1849 - luptele legiunilor române din Munții Apuseni împotriva armatei de ocupație a lui Bem; 4) iulie - august 1849 - când după lupta de la Fântânele armata țărănească a lui Avram Iancu se va păstra neutră față de luptele dintre trupele rusești (și austriece) cu trupele maghiare, care vor fi definitiv înfrânte.

18. RĂZBOIUL CIVIL

Foile volante tipărite la încheierea Adunării a treia de la Blaj în care se consemna voința de înarmare pentru apărarea națiunii române și a tronului erau răspândite cu sutele în toate colțurile Transilvaniei.

În 29 septembrie Avram Iancu plecă în fruntea oștirii sale țărănești spre Munții Apuseni. Axente Sever și Iovian Brad organizează gărzi naționale românești pentru a apăra Blajul. Se alege apoi o delegație de 22 de persoane din toate păturile sociale ale națiunii românești care la 3 octombrie a înmănat Comandamentului General de la Sibiu toate documentele Adunării de la Blaj. Cu această ocazie, generalul Puchner îl întrebă pe un delegat sătean de ce românii nu vor uniune și guvern maghiar; acesta răspunde cu sinceritatea caracteristică țaranului român: „Ungurii de mai multe sute de ani ne robesc pe noi, acum vreau să ne stingă și limba și nația și să ne unească cu Țara Ungurească, ca așa din noi toți să facă o împărăție și nație ungară tare și mare și în urmă să se rupă și de Înălțatul Împărat”²⁴². După ce mulțumi românilor pentru ținuta demnă avută la adunările lor de la Blaj, generalul promise să vindece multe răni ale poporului român; apoi, la 9 octombrie, Puchner lansă o proclamație în care îi asigură pe români că vor avea drepturi deopotrivă cu celelalte națiuni²⁴³.

Cu câteva zile mai înainte, împăratul Ferdinand al V-lea, dădu la 22 septembrie 1848 un manifest adresat „Către popoarele mele din Ungaria” în care se arată hotărât să restabilească ordinea constituțională²⁴⁴, iar al doilea manifest cu același titlu, în 25 septembrie, anunțând numirea contelui Lamberg drept comandant al tuturor trupelor din Ungaria. Pe 28 septembrie, generalul Fr. Lamberg, abia ajuns la Pesta, a și fost ucis²⁴⁵. Evenimentele se precipită și împăratul dizolvă dieta din Pesta. Palatinul Ștefan își dădu demisia, la fel și guvernul maghiar condus de Batthiány. În locul lui se constituie un „Comitet de apărare al patriei” în frunte cu Kossuth Lajos care impune prin decret ridicarea tricolorului național pe orașe și cetăți și dezlănțuie teroarea revoluționară. În Transilvania, ziarele maghiare incitau fără nici o limită la lichidarea tuturor românilor care nu se vor supune. Ecooul respectivei campanii se va face auzit la 10 octombrie și în dietă, unde Kossuth, într-un discurs, amenință deschis că imediat ce va încheia conflictul cu croații, se va întoarce cu o armată de 30-40.000 împotriva românilor, adăugând nu fără oarecare îngâmfare: „Mi-e milă de acest popor al românilor, pentru că privindu-l noi de rebel, nu-i vom da nici un pardon ci-l vom măcelări cumplit”²⁴⁶. Așa s-a și întâmplat.

Problema era însă că și românii îi socoteau pe unguri de rebeli. Și punându-se sub protecția Vienei, singurul aliat care le-a mai rămas după încercările eșuate de înțelegere cu cercurile guvernamentale maghiare, românii își luară măsuri, atâtea cât le stătu în putere, pentru a se apăra și a-și salva ființa națională.

Pentru a înfrânge rezistența românilor la uniune și la recrutări, după ce toată vara și toată toamna cercurile diriguitoare au amenințat când cu 60.000, când cu 80.000, ba chiar cu 100.000 de secuși înarmați (!) nu au găsit până la urmă o altă rezolvare decât aceea de a pune în aplicare amenințările. Așa s-a născut și a fost manevrată adunarea secuilor de la Lutița din 15 octombrie 1848. Emisarul coșutist Berczenczei a fost cel care a convocat adunarea, iar lucrările adunării au fost conduse de Miko Imre care susține că de față s-ar fi aflat 60.000 de secuși (ceea ce, evident, era o exagerare). Între 16-18 octombrie se ia hotărârea de a se răsturna monarhia, a se lichida rezistența trupelor austriace și a românilor. Se jură credință „guvernului” ungar, ceea ce părea extrem de ciudat având în vedere că guvern ungar nu mai exista, ci doar acel Comitet de apărare dirijat de Kossuth Lajos.

Atmosfera de teroare era atât de mare la Lutița, afirmă G. Barițiu, încât au fost obligați la acel jurământ până și ofițerii germani în frunte cu colonelul Dorschner²⁴⁷. Masele de secuți fanatizate de un naționalism feroce erau hotărâte să stârpească orice împotriviție „să nu cruțe pe nimeni care nu poartă culorile maghiare” și nu recunoaște uniunea, recte „guvernul” ungar²⁴⁸. Reamintim că „roșu, alb și verde” erau *simbolul uniunii* Transilvaniei cu Ungaria. Mai observăm aici și faptul că generalul Puchner nu a trimis la adunarea de la Lutița nici un ostaș de-al său, cum a făcut la adunările românești, încrezându-se în schimb, desăvârșit în lealitatea regimentelor de grăniceri secuți către coroană. Se redactează și un frumos apel la pace, după care, fără prea multe preparative, în 19 octombrie, secuții adunați la Lutița, în cavalcadă s-au năpustit literalmente asupra Reghinului, înfrângând trupele de grăniceri români comandate de locotenent-colonelul Urban, obligându-l să se retragă, după care au jefuit și incendiat în deplină voie.

După un raport sosit la Comitetul național român, în primele 4 zile s-au prădat și aprins 9 sate, iar până în 16 decembrie (deci în 7 săptămâni) au fost arse și devastate mai mult de 100 de sate românești și săsești²⁴⁹.

Oștirile imperiale fuseseră dezarmate, încercuite sau alungate de către secuți și gărzile naționale maghiare, nu numai de la Reghin, ci și de la Deva, Cluj, Șimleu. Numai această situație dezastruoasă l-a determinat pe (vitregul față de români) Puchner, să rupă în sfârșit, prin proclamația din 18 octombrie orice legătură cu autoritățile maghiare.

În 19 octombrie 1848 Comitetul național român publică și el două proclamații. Una în care le cere românilor să-și verse sângele pentru „cauza cea dreaptă” și să se poarte frățeste cu toate popoarele din Transilvania și omenește chiar și cu dușmanii; cealaltă proclamație se adresa ungarilor și secuților din Transilvania. Români se ridică pentru „libertatea și egalitatea tuturor națiunilor”, pentru patrie, pentru împărat. Dacă trebuie să intrăm în război, se spune, „unul împotriva celuilalt, să cruțăm cel puțin sentimentele proprii omenești !” Și păstrând rezerve pentru o eventuală pace, Comitetul mai spunea: „Să facem posibilă, prin umanitate, legarea păcii”. „Dacă nu putem să ne unim sub ideea politică a dreptului și a libertății, lăsați-ne cel puțin ca împreună să cunoaștem ideea umanității”²⁵⁰.

Din dragoste de omenie, Comitetul mai face apel la unguri și secuți să nu comită „acte de grozăvie”, deoarece atunci și românii se vor vedea siliți să plătească cu aceeași monedă. Comitetul național român se numea acum de *pacificațiune* și era format din 6 membri: A. Treboniu Laurian, S. Bărnuțiu, N. Bălășescu, Fl. Micaș, T. Cipariu și I. Bran, mai târziu completându-se cu G. Barițiu și alții²⁵¹.

Comitetul de pacificațiune a numit în fruntea legiunilor ce urmau a fi organizate pe tinerii cei mai hotărâți și mai vrednici. În Apuseni pe Avram Iancu, Simion Balint și Petru Dobra. În Zarand pe Ioan Buteanu. Pe Târnave Axente Sever, pe Mureș Florian Micaș. În Hunedoara și Hațeg pe N. Solomon.

În fruntea legiunii și a tribunatelor ce urmau a se constitui pe câmpia Transilvaniei, au fost numiți Constantin Roman-Vivu, Vasile Moldovan, I. Rusu, N. Vlăduțiu și alții²⁵².

Pentru cele 15 legiuni proiectate, Comandamentul general austriac a repartizat un număr cu totul ridicol de arme de foc: 1200 de puști vechi și ruginite. La așa un tratament

pentru un aliat, G. Barițiu face o observație îndreptățită de bun simț că a pune gloatele de lăncieri în fața unor trupe bine înarmate cu puști, precum și a le conduce deliberat în gura tunurilor, însemna măcelărire curată²⁵³. Cum s-a și văzut pe parcursul războiului civil.

Din fericire pentru români, izbânda armatelor revoluționare s-a datorat, de cele mai multe ori, nu organizării și mijloacelor materiale, de obicei inferioare, ci însuflețirii de care erau animate²⁵⁴.

Legiunile, cele care au luat ființă, tot cu uneltele tradiționale transformate în arme s-au înarmat - coase oblite, furci, topoare, îmblăcii ș.a. Evenimentele ulterioare au permis organizarea mai temeinică doar în Apuseni și în Zarand. Comitetul român de pacificațiune spera să poată mobiliza circa 195.000 de oameni.

În Rășinari, Săliște și Sebeș se formară escadroane de cavalerie românească din săteni²⁵⁵.

Românii, în colaborare cu trupele imperiale au procedat mai întâi la dezarmarea gărzilor naționale maghiare. Dezarmarea a început dinspre nord, dinspre secuime și dinspre Munții Apuseni. Generalii austrieci au ocupat mai întâi nordul Transilvaniei și apoi secuimea aproape în întregime. Trupele de moți ale lui Avram Iancu au ocupat Abrudul și Zlatna, după care, au coborât spre câmpie, cucerind Aiudul și Turda. Spre mijlocul lunii noiembrie, aproape întreaga Transilvanie se găsea în mâinile legiunilor române și a trupelor austriece, exceptând Clujului și zona Trei Scaune.

În 18 noiembrie a căzut și Clujul, predat de guvernatorul Miko Imre colonelului Urban, cu condiția ca în oraș să nu intre lăncierii români. Trupele ungare au fost nevoite să se retragă la Ciucea, gărzile naționale maghiare fiind mai peste tot dezarmate. Eliberarea națională era un obiectiv aproape atins.

Concomitent cu dezarmarea gărzilor naționale maghiare, Comitetul, pe care Comandamentul general îl privea acum ca pe un organ autentic al națiunii române, începu organizarea districtelor eliberate în Făgăraș, Alba Inferioară, Târnave, Hunedoara și Zarand. Funcționarii sunt aleși de popor prin vot universal, în proporția numărului; administratorii erau însă numiți de Comandament la propunerea Comitetului. Limba administrativă a acestor districte era limba română, ceea ce dădea mari speranțe românilor. Practic, românii organizau Transilvania ca pe o țară românească. Fapt remarcat și de Nicolae Bălcescu într-o scrisoare din Sibiu, 22 noiembrie 1848, către A. G. Golescu, la Paris și în care spunea: „Românii d-aici au început a organiza districtele românești, puind funcționari români și introducând limba română în actele publice”²⁵⁶, excepție făcând districtele săsești. Întrucât țărani nu prea știau să spună Comitet, curând îi spuseră „**Gobern românesc**”²⁵⁷. Faptul este confirmat și de Zeyk Jozsef care adresându-se superiorilor săi constată la 17 octombrie 1848, că pe teritoriul comitatului Alba „domnește un guvern valah în toată regula”²⁵⁸. Spre acesta își îndreptau țărani plângerile care începeau de obicei cu o formulare de adresare cât se poate de sugestivă: „Mult onorate și de credință vrednic Comitet Românesc ! Mult milostivi și sânguitori ai noștri de ajutoriu Domni !”²⁵⁹ așteptând de la „învățații lor de român” să le facă mult râvnita dreptate. Comitetul mai emitea pașapoarte și alte acte, respectate de unitățile administrative și militare românești.

După căderea Clujului, generalul Puchner stăpân pe situație și stimulat de vechile sale simpatii pentru aristocrația maghiară, crede că nu mai are nevoie de ajutorul românilor, așa încât spre sfârșitul lunii noiembrie, constrânge Comitetul din Sibiu să dezarmeze legiunile românilor; în caz contrar, amenința el cu aroganță, jumătate din tunurile sale le va întoarce împotriva lor, și jumătate împotriva rebelilor maghiari²⁶⁰, intenționând să pacifice în continuare singur regiunea Trei Scaune.

Astfel prietenul fățarnic și aliatul perfid și-a arătat adevărata sa față, dând o serioasă lovitură revoluției democratice a românilor din Transilvania.

Evenimentele militare își schimbă însă foarte curând cursul, deoarece la începutul lunii decembrie, la comanda trupelor ungare de invazie care aveau misiunea de a reinstaura administrația nobiliară maghiară în Transilvania anexată, vor primi în fruntea lor pe generalul Josif Bem, un revoluționar de origine polonă, înșelat și el de liberalismul maghiar și necunoscând relațiile și realitățile din Transilvania. Angajându-se într-un război împotriva habsburgilor, nutrea nădejdea că va contribui la eliberarea propriei țări, Polonia.

Numirea lui Bem coincidea cu abdicarea bătrânului împărat Ferdinand al V-lea și înscăunarea pe tron a arhiducelui Francisc Iosif, ce nu avea decât 18 ani, fapt împlinit la 2 decembrie 1848.

General talentat și capabil, Bem străpunge cordonul de apărare de la Ciucea în trei puncte, izbind trupele austriace de aici, simultan, din mai multe părți, și de Crăciun ocupă Clujul, lansând un răsunător manifest în care preciza că nu vine ca asupritor, ci pentru a întrona „libertatea și umanitatea”²⁶¹; intenția-i va fi dejucată apoi zi de zi atât de către ofițeri și trupele de ocupație în colaborarea cu trupele nobiliare de represiune autohtone, cât mai ales de tribunalele de sânge (marțiale); acestea s-au acoperit de o imensă rușine datorită încălcării drepturilor omenești, punând de fapt în practică genocidul antiromânesc prevăzut încă de la începuturile revoluției pentru singura „vină” de a fi considerat uniunea drept ceea ce era - ***un act de trădare*** atât față de Transilvania ca patrie, cât mai ales față de majoritatea populației acesteia, care nu recunoștea uniunea, față de români și de sași.

Schimbându-se deci soarta războiului și ajuns la strâmtoare, Puchner, și-a amintit de români; dar tot cu cuget ascuns, căci îi convocă la o nouă Adunare națională pe confesiuni, la fel cum făcuse de altfel și guvernul maghiar de la Cluj; una fiind programată să se țină la Sibiu (ortodocșii) și cealaltă la Blaj (greco-catolicii). Românii s-au înțeleș între ei și s-au întâlnit cu toții la Sibiu (de altfel la Blaj nu se mai putea ajunge din cauza complicațiilor militare).

La adunarea de la Sibiu din 28 decembrie 1848 au luat parte intelectuali români, între care numeroși preoți. S-a protestat din nou împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria și s-a solicitat: confirmarea de către monarh a unui conducător național al românilor asemănător cu banul Croației; un număr de funcționari proporțional cu numărul celor trei populații ale țării; constituirea de urgență a unei comisii urbariale care să hotărască în numeroasele diferende dintre foștii iobagi și foștii domni de pământ.

Încheierea adunării a coincis cu primirea veștii despre ocuparea Clujului de către Bem și a înaintării sale spre Sibiu²⁶². La 31 decembrie trupele lui Bem reușesc să cucerească

Bistrița, iar la începutul anului 1849 Năsăudul și Târgu Mureș. La 21 ianuarie 1849 a ajuns la porțile Sibiului, fără însă a-l putea ocupa, menținându-se totuși la Ocna Sibiului.

La 18 ianuarie 1849 căzu Blajul.

Blajul, această mică Romă; leagănul redeșteptării naționale a românilor. Modul în care a fost tratat de învingător va rămâne pururi o pată de neșters. Vandalismele consemnate într-un manuscris aflat la Academia Română întrec orice închipuire. Au prădat reședința episcopală, au nimicit bibliotecile, au stricat tipografia, au jefuit altarul bisericii catedrale, au intrat cu forța până și în cripta episcopală răscolind oasele din mormintele episcopilor pentru a găsi eventuale odoare îngropate.

La intrarea în Blaj omorau tot ce mișca, până și pe nevoiașii și bătrânii ce rămăseseră; în final, l-au omorât și pe nebunul orașului. Strigau în gura mare că a trecut vremea ca Blajul să mai fie „Oláh Roma” [Roma românească]. Seminarul greco-catolic l-au transformat în cazarmă pentru secui iar << Biblioteca seminarului o au prădat cu totul - consemnează documentul - piața era plină de cărți și scrisori; [aruncau] unii după alții cu cărți, alții se îmbrăcau în veșminte bisericești sau popești și cu câte o carte în mână mergeau prin piață urmați de mai mulți strigând: „én vagyok Bărnuțiu”, alții „én vagyok Cipariu” [Eu sunt Bărnuțiu, eu sunt Cipariu - n.ns.]. Așa își băteau joc de lucrurile cele mai sfiinte și de oamenii cei mai prețuiți ai românilor...>>²⁶³.

Câțiva dintre localnicii rămași în viață au fost martorii unui act de mândră sfidare din parte unui simplu ostaș al lui Axente. Trecând pe lângă o sentinelă, aceasta îl opri și îl întrebă: <<„Cine ești ?” și el - nu să fugă - ci întorcându-se cu fală își bate pieptul zicând „Eu sunt Român”. Dar sălbatecul de honved îi întinse arma de foc în piept cu cuvintele: „Românul trebuie să moară” și îl ucise>>.

Succesele lui Bem i-au speriat pe austrieci. Brașovul era amenințat de secui, Sibiul de generalul Bem. Transilvania se afla în pragul catastrofei. Comandamentul austriac din Sibiu a intrat în panică; el era acum convins că trupele de invazie din Ungaria ar putea fi înfrânte doar de alte trupe străine, cele rusești, staționate în Țara Românească după înăbușirea revoluției de acolo. Majoritatea Comitetului român de pacificațiune s-a opus chemării în ajutor a trupelor rusești. Presiunile din partea generalilor austrieci au fost însă atât de puternice încât până la urmă cererea a fost făcută în numele românilor și sașilor. Episcopul Andrei Șaguna o argumenta, arătând că dacă Transilvania va rămâne în puterea insurgenților din Ungaria și a gărzilor maghiare și secuiești ardelene, dintr-un „milion două sute mii de români vor mai rămâne două sute de mii, iar din 200 mii de sași, douăzeci de mii”²⁶⁴. Cu alte cuvinte, pe baza informațiilor pe care le primea zilnic din toată țara, acuza, nu fără temei, trupele de invazie, cele autohtone maghiare și tribunalele de sânge de genocid antiromânesc și curățire etnică.

În consecință, la 2 februarie trupele țariste sosiră la Brașov. La 4 februarie au apărut și la Sibiu sub comanda colonelului Scariatin. Împreună cu rușii, austriecii îl atacă acum pe Bem, izbutind să-l scoată din Ocna Sibiului. Bem se îndreaptă spre Sebeș și Orăștie și în 9 februarie, la podul Simeriei dădu o bătălie importantă în urma căreia ieși victorios datorită sosirii la timp a unor trupe proaspete din Ungaria, schimbând astfel încă o dată soarta războiului.

Învingător, generalul Bem a făcut drumul întors, și la 11 martie 1849 ajunse iarăși la porțile Sibiului pe care de astă dată îl și ocupă. Membrii Comitetului român se refugiază spre Turnu Roșu, de unde au trecut pe pământul Munteniei.

După victoria de la Sibiu Bem și-a sporit trupele la peste 18.000 mai ales prin recrutări forțate din rândul românilor care nu apucaseră să fugă în Țara Românească sau în Munții Apuseni la Avram Iancu²⁶⁵. Ocupând Sibiul, generalul Bem pune mâna și pe mari cantități de arme și muniții, pe care generalul Puchner refuzase să le împartă românilor, trimiși practic în luptă cu mâinile goale sau în cel mai bun caz cu câte o amărâtă de lance împotriva inamicului bine dotat de cele mai multe ori cu arme de foc.

Forță apoi trupele austro-ruse să se retragă și ele prin pasul Turnu Roșu, în Muntenia, după care ocupă fără probleme Făgărașul și la 20 martie intră și în Brașov.

Cu 21 martie 1849, Transilvania este pierdută, Bem ajungând stăpân pe situație. Începe astfel cea de a treia etapă a războiului civil, când apărați cu eroism de români, necucerii rămân doar Munții Apuseni, și ca o redută inexpugnabilă, cetatea Alba Iulia.

Situația imperiului se agravase în iarnă și la începutul primăverii anului 1849. Singura formulă de supraviețuire nu putea fi decât lărgirea fundamentului democratic al conglomeratului de popoare. Astfel, fu concepută Constituția din 4 martie 1849, valabilă pentru toate țările și popoarele din imperiu. Noua constituție proclama explicit egala îndreptățire a popoarelor, recunoscând în cadrul monarhiei mai multe provincii, printre care și Principatul Transilvaniei reunit cu Parțium, anulându-se astfel uniunea Transilvaniei cu Ungaria, atât de urâtă de români, reinstaurându-se și autonomia Transilvaniei reorganizată pe principiul egalității de drepturi. Evident, noua constituție a provocat furia cercurilor conducătoare maghiare, deoarece aceasta ar fi putut fi tentantă pentru popoarele Ungariei.

Ca replică la Constituția din 4 martie 1849, dieta ungară întrunită la Debrețin, la 14 aprilie, detronează pe împărat și proclamă independența Ungariei, separându-se astfel de Austria. Guvernator al Ungariei a devenit Kossuth Lajos.

Succesele ungarilor, dar mai ales ale lui Bem, închiseră complet cercul în jurul Munților Apuseni apărat cu atâta strășnicie de Avram Iancu și oastea sa țărănească. Pericolul devenise și mai mare deoarece ieșirile din munți fiind blocate, aprovizionarea era imposibilă. Iancu își rândui și el trupele într-un larg cordon de pază, închizând toate drumurile de pătrundere în munți. Iarna se consumă în lupte lipsite de importanță. Operațiunile mai mari începură abia după cucerirea Sibiului, mai întâi sub comanda maiorului Kolomán Csutak, către sfârșitul lunii martie și începutul lui aprilie, și apoi sub comanda maiorului Hatvany către sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai.

În timp ce Bem începu asediul cetății Alba Iulia la 2 aprilie 1849 și în drumul său spre Banat împresură și cetatea Devei cu 2.000 de oameni pentru a o sili să capituleze prin foame. Transilvania rămase la cheremul comisarului Csányi care inaugură, în cele 4 luni de stăpânire, o teroare ce depășea orice margini ale imaginației, practic, punând în afara legii întreg poporul român; orice ungar putea omorî singur sau în cadru așa ziselor tribunale de sânge pe orice român înarmat sau neînarmat.

Până la întoarcerea lui Bem din Banat la Sibiu, în 4 iunie 1849, trupele lui Csányi uciseseră peste 4.000 de oameni neînarmați, judecați mai mult decât sumar sau nejudecați, în case, în curți, în piețe, ba chiar și în biserici. Generalul Bem scârbit de atâtea atrocități îi scrisese lui Kossuth să dea ordin a se înceta aceste vărsări de sânge și să desființeze tribunalele marțiale. Kossuth n-a ținut însă seama de aceste cereri și Csányi continua nestingherit să căsăpească pe români. Până la urmă totalul celor asasinați s-a ridicat la peste 6.000 de români (în această cifră nefiind cuprinși și cei căzuți cu armele în mâini)²⁶⁶.

Prefectul Ioan Buteanu, sintetizând această situație, îi scria maiorului Csutak care ocupase la un moment dat Hălmașiu, Baia de Criș și Bradul: „Libertatea voastră sunt furcile [spânzuratorile - n.ns.], egalitatea drepturilor voastre consistă în aceea că asimilați în elementul maghiar pe celelalte națiuni care locuiesc cu voi într-o țară. Iar fraternitatea voastră o vestiți prin pârjolirea satelor și asasinarea celor nevinovați”²⁶⁷.

După proclamarea independenței Ungariei, Kossuth a înțeles că trebuie să grăbească pacificarea popoarelor din Ungaria, fie prin bună înțelegere, fie prin forța armelor. În ce-i privește pe români, el s-a gândit să folosească ambele metode.

Prima și cea mai importantă tentativă de înțelegere vine însă din partea generalului Magheru, care însemna mai mult decât niște simple tratative de pace; el face o ofertă de alianță în toată legea, între românii din Țara Românească, Transilvania, Banat și Parțium cu Ungaria.

Acest aspect al tratativelor româno-maghiare este mai puțin cunoscut; documentul care-l ilustrează poartă data de 4/16 martie 1849²⁶⁸, redactat în Baden și adresat direct lui Kossuth. Este un document de mare importanță istorică, deoarece prin acceptarea ofertei de alianță s-ar fi realizat un front comun al celor două revoluții română și ungară. Dar Kossuth nu avea nevoie de „front comun” ci de zdrobirea rezistenței românești.

Generalul Gh. Magheru, încearcă fără nici un succes să-i explice lui Kossuth că: „Principiul naționalităților, atâta vreme înăbușit de suverani, a rupt în sfârșit zăgazurile și explozia pe care a făcut-o a fost cu atât mai puternică și mai irezistibilă cu cât asuprirea a fost mai îndelungată, mai odioasă și mai nedreaptă”. Maghiarii s-au emancipat și aproape s-au separat de Austria; slavii de sud și românii n-au rămas nici ei mai prejos. S-au trezit și ei din neomenoasa aservire.

Baza solidă a unei alianțe româno-maghiare s-ar putea realiza în orice moment dacă ar fi recunoscută imediat naționalitatea și drepturile politice ale românilor din Transilvania, Banat și Ungaria și sancționarea acestui act printr-un statut organic. În caz de îndeplinire a acestor revendicări, Ungaria s-ar bucura de simpatiile a peste 9 milioane de români. Momentul este delicat deoarece se prefigurează intrarea Rusiei în război și în acest caz, sfârșitul acestuia nu va putea fi în avantajul națiunii maghiare. Generalul Magheru avea deci o perspectivă largă asupra situației. Nu se cunoaște vreun răspuns al lui Kossuth, însă din mersul evenimentelor se poate deduce că generoasa, utila și onesta ofertă a generalului român a fost respinsă, sfârșitul fiind cel prevăzut de Magheru. Pentru a nu se crea impresia că această ofertă a venit din senin, precizăm că legături epistolare între Magheru și Kossuth au existat încă înainte de revoluție²⁶⁹.

Ideea unor tratative cu românii a fost totuși acceptată de către Kossuth, nu însă de pe o platformă de egalitate, cum preconiza generalul Gh. Magheru, ci în genul celor duse de I. Drágoș în luna următoare.

Dintre deputații de origine română de la dieta Ungariei, Kossuth îl alege pe Ioan Drágoș pentru a-l trimite la tratative cu românii, deși la „gloria” acestei misiuni râvneau și alți doi: Alexandru Buda și Sigismund Pop.

Ioan Drágoș era un mare admirator al lui Kossuth și un fervent adept al uniunii; avusese și o educație cu totul filomaghiară - vorbea destul de rău românește; el trebuia să-i convingă pe români să depună armele.

O primă întâlnire are loc la Mihăileni în 25 aprilie 1849 între Ioan Drágoș și Avram Iancu, Ioan Buteanu, Petre Dobra, Nicolae Vlăduțiu ș.a. Prefecții și tribunii cerură propunerile în scris. Se fixează o nouă întâlnire. La 3 mai Drágoș se prezintă cu ele scrise. Propunerile nu făceau însă concesii deosebite și nici nu prevedeau acordarea naționalității²⁷⁰. Ele nu confirmau nici armistițiul pe timpul tratativelor și nu conțineau destul de precis nici amnistia cerută de români. În plus, însuși I. Drágoș recunoștea într-o scrisoare către Kossuth, din Brad, 2 mai 1849, că la românii înarmați din munți domnea „convingerea că îi îndemnăm să depună armele numai pentru a-i măcelări”²⁷¹.

Într-o justificare ulterioară, Kossuth afirma categoric că a refuzat armistițiul și că Drágoș a dus tratative „pe risc propriu”, ceea ce scrisoarea sus citată din 2 mai 1849, confirmă; însă despre ce „risc” putea fi vorba, se întreba istoricul Silviu Dragomir, din moment ce românii acceptaseră să trateze? Riscul, după o logică elementară, nu era decât în planurile președintelui țării, deoarece frazeologia din actul de la 26 aprilie masca un gând ascuns. Nu acordă armistițiul deoarece va dispune ca, paralel cu acțiunea lui Drágoș, să reînceapă și operațiunile militare împotriva românilor din munți²⁷².

În timp ce la Abrud se desfășurau tratativele dintre prefecți și Drágoș, maiorul Hatvany atacă și ocupă la 6 mai orașul. Iancu a reușit să fugă la timp. Încercându-se însă în promisiunile lui Drágoș și hârtiile de la Kossuth, Buteanu, Dobra, Moldoveanu și alți câțiva tribuni au fost prinși. Iancu își strânge oastea și înconjoară Abrudul. După două zile de lupte Hatvany abia reuși să scape cu viață și să se refugieze în Brad cu 300-400 de ostași ce-i mai rămăseseră. Înainte de a se retrage însă, îl împușcă pe Dobra și pe alți câțiva români capturați. În retragere nu uită să-l târască după sine pe Ioan Buteanu, legat de un tun.

Ioan Drágoș n-a putut fugi din Abrud, așa încât lăncerii tribunului Corcheș l-au găsit, l-au scos din ascunzătoare și l-au omorât pe loc ca pe un trădător de neam, confirmându-i astfel propriile sale temeri. Moare pentru Kossuth și cauza maghiară; și dacă ar fi să tragem „învățămintele oferite de încercările prin care a trecut Drágoș...”²⁷³ așa cum ne îndeamnă Spyra György, ar fi ele multe, în nici un caz însă nu se poate face din el un martir al prieteniei româno-maghiare pentru simplu considerent că el reprezenta numai interesele maghiare, iar pe „frații” săi români care îndrăzneau să se opună uniunii îi amenințase cu trupe de represiune²⁷⁴.

Hatvany nu s-a împăcat cu înfrângerea de la Abrud, așa încât revine într-o a doua expediție, ocupându-l din nou la 16 mai 1849. După două zile de lupte crâncene a fost

definitiv înfrânt. La luptă au participat și femeile. Ele au aruncat cu pietre sau au prăvălit bolovani asupra invadatorilor. S-au distins mai ales buciumentele.

Ca o consecință a înfrângerilor sale, a fost urgent înlocuit cu un alt comandant. Înainte de a pleca a ținut însă să-și mai dovedească încă o dată caracterul. L-a spânzurat de o salcie pe prefectul Ioan Buteanu, tocmai pe acela care în cursul tratativelor fusese cel mai înclinat spre o împăcare cu maghiarii.

Noul comandant se numea Kemény Farkas. El primi circa 4.000 de oameni și 18 tunuri. Începu pregătiri serioase. Dar nici Iancu nu rămase mai prejos. Mobiliză toate resursele munților. Chiar și femeile acolo unde nu erau destui bărbați.

Kemény porni din Brad la începutul lunii iunie urmând și el aceeași rută ca și Hatvany. Dând lupte grele ajunse la Abrud în 11 iunie. După alte cinci zile de lupte ajunse și el la concluzia că ar face mai bine să se retragă. Înțelese și se convinsese că munții nu puteau fi cucerți decât de o armată extrem de numeroasă sau în urma unui asediu prelungit, prin înfometare. Astfel, cu retragerea lui Kemény expedițiile mai importante în munți au încetat, ciocnirile reducându-se mai mult la lupte de hărțuială.

Pentru a avea o imagine reală și directă despre luptele din munți, iată un fragment dintr-o scrisoare a căpitanului Gabányi, subaltern al colonelului Kemény: „Să nu crezi, amice, că războiul cu moții ar fi un fel de vânatoare de șoareci. Însuși Napoleon avuse mult de furcă în guerila din Spania. Muntele este locul unde fiecare dâlmă, fiecare stâncă trebuie cucerită una câte una, și după ce ai pus mâna pe ea, totuși nu-i încă a ta, căci dușmanul se strecoară pe căi lăturalnice, lui bine cunoscute, și răsare la spatele tale; astfel numai punctul acela îți aparține, în care te găsești pentru moment. Între Zlatna și Abrud se află o trecătoare strâmtă: aceasta s-o vezi, ca să te încredințezi despre însemnătatea războiului cu moții. Închipuiește-ți o vale adâncă, împrejmuțată de vârfuri înalte și lungă, cale de patru ceasuri, aruncă acolo baricade, poduri dărâmate, și după orice copac câte un valah care îți pândește viața, și vei avea idee de războiul cu moții”²⁷⁵. Iar despre moți zice în continuare: „Moții, după părerea ofițerilor noștri încercați, nu sunt lași, țin focul mai bine decât soldații lui Puchner...”

Totuși, câteva încercări de pătrundere dinspre nord s-au mai făcut. O astfel de încercare a fost făcută la începutul lunii iulie de un detașament destul de puternic, comandat de un eminent orator, Vasvári Pál sau „micul Kossuth” cum i se mai spunea și care se avântă cu îndrăzneală și nesăbuință în războiul de exterminare a elementului românesc²⁷⁶. Detașamentul a dus lupte îndârjite cu gloatele tribunului Corcheș la Mărișel și Fântânele. În bătălia de la Fântânele au luptat eroic și femeile sub comanda Palaghiei Roșu. Aici a căzut în luptă Vasvári Pál, împreună cu mare parte din trupa sa de elită „legiunea vieneză”.

Între timp s-au mai făcut încercări de împăcare a românilor cu ungurii de către colonelul Simonffy, sprijinit de deputatul de Bihor Ioan Grozman. În 21 iunie 1849, de la Vașcău, unde staționa cu unitatea sa militară, Simonffy József se adresează lui Avram Iancu printr-o scrisoare, invitându-l să depună armele sau să le întoarcă împotriva austriecilor, deoarece „răscoala” românilor s-a produs doar la instigările Vienei. Iancu să primească „generozitatea” națiunii maghiare deoarece altfel pe români îi va aștepta „stârpirea, depopularea prin foc și fier”²⁷⁷. În scrisoarea sa din Câmpeni 27 iunie 1849, Avram Iancu

răspunde clarificând, dacă mai era nevoie, situația: românii nu s-au ridicat la incitarea Austriei, ci pentru „nerecunoașterea naționalității politice”, împotriva tiraniilor și barbariilor feudalilor și aristocraților maghiari ardeleni pe care poporul nu le-a mai putut îndura, și de care „inteligenta s-a scârbit cu totul”. Românii au fost siliți să ridice armele contra celor ce îi tiranizau direct. Propunerile de pace vin cam târziu, iar în ceea ce privește încrederea, Buteanu și Dobra care s-au încrezut în „salvconductul” semnat de Kossuth, au căzut victime. Astfel stând lucrurile, invită inamicul să recurgă la alte mijloace de a trata cu românii.

În final, Avram Iancu avertizează: „între noi și voi armele niciodată nu pot decide”.

Deputatului Gozman, care nici măcar nu știa pentru ce luptau românii, îi răspunde într-o altă scrisoare, cu aceeași dată, precizându-i că națiunea l-a împuternicit a-i apăra „independența ei politică și națională” chiar și cu armele, așa încât, recomanda Iancu, deșteptați-vă din somn și nu vă sculați împotriva noastră ci, să vă „sculați asupra conservatorilor și aristocraților, cari nu voiesc libertatea practică între națiunile transilvane, ci și acum pe aripile superbiei zboară după o supremație absurdă”; pe aceștia să-i bateți cu „toiagul gurei”²⁷⁸.

În scrisoarea către Avram Iancu, Ioan Gozman se folosea și de numele lui Nicolae Bălcescu. Într-adevăr, acesta sosise la Debrețin în 26 mai și atunci ducea tratative cu guvernul maghiar. Două luni s-a frământat inutil Bălcescu pentru a realiza împăcarea românilor cu ungurii. În acest scop a avut numeroase audiențe la Kossuth, Batthyány, Szemere și discuții nesfârșite cu deputații români din parlamentul ungar. Ba intenționa să editeze (stând însă în umbră), chiar un jurnal politic, intitulat *Democrația*, din care au și apărut câteva numere²⁷⁹. Pe frontul apropierii româno-maghiare îl ajuta Cezar Bolliac, care la Brașov edita o foaie filomaghiară, sprijinită de guvernul maghiar, cu titlul *Espatriatul*²⁸⁰, pe care românii ardeleni nu voiau s-o primească nici măcar gratuit.

Nicolae Bălcescu nu cunoștea, din păcate, adevărata stare de lucruri din Transilvania. Punând pe primul plan eliberarea Țării Românești, problema Transilvaniei, automat, cădea în plan secund, ceea ce era o „mare gafă politică”²⁸¹. Lupta revoluționară „comună” maghiaro-română nu însemna în fond altceva decât ducerea la victorie a Ungariei Mari, aceea a unei singure națiuni. Sinucidere națională pentru românii ardeleni.

Cele câteva concesii făcute la strâmtoare de către maghiari, s-ar fi pulverizat fără îndoială a doua zi după victorie. Ce însemna în fond acel atât de lăudat (într-un trecut nu prea îndepărtat și internaționalist proletar) *Projet de pacification* cu tot cu proiectul privind înființarea legiunii române ? (Semnat la 14 iulie 1849 între Kossuth, Bălcescu și Bolliac). Kossuth știa foarte bine ce semnificație aveau aceste acte: ***Iancu împreună cu valahii lui să lupte dincolo de munți, nu aici în Transilvania!*** Dar așa cum arăta istoricul David Prodan, nu de diverse concesii aveau nevoie românii, ci de „ființă politică națională”²⁸². Un efect nul a avut pentru români și o lege apărută în 28 iulie 1849 care ar trebui bine analizată pentru a stabili în ce măsură oferea o oarecare autonomie națională. Ea a rămas doar un simbol. N-a ajuns a fi cunoscută nici de români nici de slavi²⁸³.

În decursul lunii iunie 1849 situația Ungariei se agravează. ca urmare a acordului realizat între curțile din Viena și Petersburg, trupele rusești au intrat în 18 iunie pe teritoriul

Ungariei, iar în 19 iunie pe cel al Transilvaniei. Generalul Alexandr Nicolaevici Lüders, comandantul corpului V de armată, venea în Transilvania cu 26.000 de soldați și 56 de tunuri. Așa cum prevăzuse generalul Gh. Magheru când îi oferise lui Kossuth o alianță cu românii, soarta bătăliilor nu se mai prevedea a fi favorabilă maghiarilor. Generalul Bem mai dă totuși câteva lupte norocoase, dar el începu a fi condus mai mult de îndrăzneală decât de rațiune, aruncându-se cu disperare în lupte, fără a mai pune preț pe viața soldaților săi, ceea ce a și dus la nemulțumiri în sânul armatei sale. La un moment dat trecu chiar în Moldova cu gândul de a ridica populația de acolo. Dar la sfârșitul lunii iulie pierdu Brașovul, Sibiul, Făgărașul, Sighișoara. Aici lângă Sighișoara se dădu la 31 iulie 1849 bătălia de la Albești unde Lüders a învins. Bem scăpă cu greu, ascunzându-se într-o tufă dintr-o mlaștină. Pentru scurt timp, mai reocupă Sibiul, după victoria din 5 august de la Ocna Sibiului. Este chemat apoi la Arad unde se refugiase guvernul și dieta ungară, fiind martorul înfrângerii din 9 august de lângă Timișoara.

La 11 august Kossuth demisionează, locul său fiind ocupat de generalul Görgei care hotărî la 13 august depunerea armelor la Șiria lângă Arad. Cu aceasta luă sfârșit atât războiul de independență al Ungariei față de Austria, cât și intervenția militară ungară în Transilvania ce urmărise menținerea prin forța armelor a uniunii.

Nu cu mult înainte de aceste evenimente, în 3 august, Avram Iancu își făcu cunoscut acel mesaj al său, demn și generos, anunțându-l pe Kossuth că nu mai poate continua tratativele de pace cu frații unguri, fiind împrejurările foarte critice. El a hotărât să rămână neutru între luptele dintre unguri și ruși, spre a-și dovedi astfel sentimentele frățești pe care le nutrește față de poporul maghiar. Neutralitatea, acest gest nobil al lui Avram Iancu, precum și tratativele de pace i-au costa scump pe români, deoarece la curtea din Viena s-a aflat, și tânărul împărat a diminuat drastic rangul decorațiilor ce li se cuveneau fruntașilor români. Măsura nu fusese luată nici din invidie, nici din micime sufletească, așa cum s-a afirmat la un moment dat, ci pentru simplul fapt că în secret au fost puse la dispoziția împăratului actele prezidențiale ale lui Kossuth privind fazele tratativilor sale cu Iancu. Ar fi interesant de cercetat dacă nu și acesta a fost motivul pentru care ulterior Avram Iancu a suferit unele grave persecuții din partea austrieșilor.

Este de remarcat apoi că generalul Lüders aprecia în mod deosebit figura de erou a lui Avram Iancu, în același timp în care-i disprețuia profund pe ramoliții generali austriești. De altfel, la intrarea sa în Transilvania, el declara categoric că: „numai un general a aflat în țară, pe Iancu”²⁸⁴.

Lüders va lua și direct apărarea românilor, într-un raport-memoriu înmănat țarului Nicolae pe care-l ruga să intervină pe lângă împăratul austriac în favoarea lor.

Deși străin, el și-a dat perfect de bine seama despre relațiile dintre români - maghiari - austriești, făcând în acel memoriu o extrem de valoroasă apreciere (deoarece era a unui observator neinteresat), aceea că el s-a convins de faptul că românii care luptau „erau animați în acțiunea contra ungarilor, mai puțin de spiritul de fidelitate către guvernul austriac decât de dorința de a-și face un nume, de a ridica naționalitatea și de a cuceri dreptul de a cere și de obține pentru concetățenii lor drepturile civile de care ei sunt privați”. Dar înainte de toate,

românii au luptat pentru abrogarea uniunii, fapt constatat chiar de maghiari; edificator este în acest sens raportul maiorului Gáll către comisarul gubernial Vörös Antal privind luptele de la Hălmagiu. Acesta consemna că prizonierii maghiari eliberați în urma acestor lupte, i-au declarat că „scopul răscoalei românilor a fost să anuleze uniunea” Transilvaniei cu Ungaria²⁸⁵.

George Barițiu, cunoscutul redactor al Gazetei de Transilvania, arăta că românii se bătură pentru a-și apăra „libertatea națională, să nu fie prefăcuți în maghiari, își apăra patria ca mare Principat, pentru ca aceea să nu fie desființată și prefăcută în alt stat, în care ei nu mai puteau spera vreun viitor”²⁸⁶. Cu privire la faptul că aceste obiective sacre pentru revoluția democratică română, au fost urmărite un timp, alături de trupele imperiale, reproș pe care îl mai aducea și Gozman în cunoscuta sa scrisoare, Iancu reiterează că românii n-au avut de ales și că deci nu puteau avea altă cale, punând la rândul său o întrebare retorică: „Camarila (precum vă place) ne asigură naționalitatea încă atunci, când frații maghiari zbierau „Egy magyar nemzet - egy magyar haza”, [o singură limbă maghiară - o singură patrie maghiară] apoi despre români, nu le plăcea a vorbi nici ca despre „Nép” [popor]. Acum judecați, ce era mai consult, a da mâna cu aceia care nu voiesc a ști de tine ? sau cu acela care-ți promise împlinirea cererei”²⁸⁷.

Nu prea demult, istoricul maghiar Deák István²⁸⁸, făcea o afirmație deosebit de sumbră; aceea că adevărații înfrânți în războiul civil n-au fost ungurii, cu atât mai puțin austriecii, ci **românii**. Ei, spune istoricul, n-au câștigat nimic din conflict. Nici Imperiu România Mare, nici Ducat român suveran sub conducerea Habsburgilor, nici măcar un teritoriu românesc autonom în Transilvania. Dar autorul studiului uită complet un fapt esențial, acela că românii își înscriaseră în programul lor revoluționar de la Blaj, respingerea uniunii. Or, am dat atâtea exemple, și mai putem da, că în epocă faptul era cunoscut nu numai de români, ci și de maghiari. Mai oferim totuși un exemplu: mărturia lui Mikó Imre, care în 17 septembrie 1848 îi raporta tranșant lui Batthyány că românii cu cele două regimente grănicerești ale lor, se ridicau „în vederea nimicirii uniunii”²⁸⁹.

Pentru nimicirea uniunii au luptat românii și aceasta au obținut-o. Desigur, a fost o victorie temporară, căci dualismul bătea la ușă și când a fost inaugurat a răsturnat datele problemei; însă la încheierea operațiunilor militare, Transilvania era cu autonomia recâștigată, și pentru români strălucea un soare al speranței, care dacă nu încălzea cine știe ce, cel puțin dezmorțea sufletele lor încrâncenate și atât de chinuite.

Urma o nouă etapă, poate chiar mai grea decât cea a războiului civil, aceea a realizării pe cale pașnică a obiectivelor politice românești ce vor aduce noi frământări și convulsii în anii ce vor veni.

19. ATROCITĂȚI MAGHIARE ÎMPOTRIVA ROMÂNILOR

Atrocitățile maghiare împotriva românilor în revoluția de la 1848-49 din Transilvania nu au constituit niciodată tema vreunei cercetări în istoriografia românească din mai multe motive, deși documentația există și este mai mult decât abundentă. Singur George Barițiu a

reușit întrucâtva să dea cât de cât o imagine succintă a pierderilor românești în războiul civil, iar Ioan Publiu Alexi a publicat o parte din listele oficiale cu omoruri în afara câmpului de luptă.

După revoluție au existat încercări de a aduce la lumină documente; cu greu s-a reușit să se publice rapoartele prefectilor, o broșură în limba germană și încă unele documente în Gazetă, Foaie..., și în Bucovina; dar aceasta nu s-a făcut în mod sistematic, deși Barițiu a lansat mai multe apeluri să se adune documente și informații privind atât genocidul cât și revoluția. Tot el a fost acela care pentru prima dată după 30 de ani de la revoluție a publicat un document privind atrocitățile maghiare împotriva românilor, însă rezultatul a fost imediată sa tragere în judecată. Prevalându-se de libertatea științei, a cercetării și publicării *documentelor istorice*, cu mare greu a reușit să evite o condamnare la închisoare în urma procesului intentat de guvernul ungar. A avut noroc cu juriul care era format din sași²⁹⁰.

Motivul așternerii tăcerii asupra acestei teme a fost, incontestabil, politic. Până la 1918 autoritățile maghiare nu ar fi permis abordarea ei; dovadă procesul lui G. Barițiu din 1879, iar după 1918 erau prea multe probleme de rezolvat în istoriografia noastră pentru a mai găsi timp și pentru așa ceva.

După 1944, o astfel de cercetare într-o istoriografie dominată de un Mihail Roller (un falsificator al istoriei românilor și o slugă plecată a intereselor străine sub masca „internaționalismului proletar”) era exclusă; ba mai mult, taxată de „naționalistă”, tema, i-ar fi adus oricărui istoric închisoarea, Canalul sau alte nenorociri. După 1965, dar mai ales după 1968, când s-ar mai fi putut face cercetări obiective în acest domeniu, s-a renunțat, dominând părerea că aducerea la lumină a unor astfel de fapte ar indispuce „naționalitățile conlocuitoare”; astfel *tăcerea* asupra atrocităților maghiare împotriva românilor din Transilvania, Banat și Parțium la 1848-1849 s-a prelungit și pentru perioada contemporană (1989-1995).

Deși George Barițiu nu a putut fi nici pe departe exhaustiv privind tema de care ne ocupăm, din motivele arătate mai sus, el a lăsat totuși un testament istoriografic valoros, o constatare și totodată un îndemn înțelept pentru vremuri mai favorabile: Lipsa de apărare puternică în cazuri și timpuri în care te poți apăra și tot nu o faci este dăunătoare și culpabilă, ea denotând lipsă de ambiție nobilă, slăbire a simțirii naționale, lene și nepăsare²⁹¹.

Aducerea la lumină a documentelor istorice care dezvăluiau aceste crime era necesară și pentru a restabili adevărul istoric și a răspunde astfel emigranților maghiari, care, arată George Barițiu, după încheierea războiului civil, „negaseră acele tiranii cumplite și din contră, ei umpluseră ziarele din Franța, Belgia, Anglia, cu fabule despre atrocități austriece și românești !”²⁹²

Apoi, a trebuit să se facă față unei adevărate campanii ofensive a presei guvernamentale dualiste, care și-a atins apogeul în 1882-1883 în frunte cu ziarul *Pester Lloyd* când s-au reluat atacurile asupra conduitei românilor în timpul revoluției. Intrând în polemică, G. Barițiu răspunse în articolul „*Tot în pozițiune de apărare*”²⁹³, arătând că respectiva atitudine era totuși incomodă. Răspunsul dat acuzațiilor maghiare trebuia - mai spune el - să fie ferm, dezvăluind totodată și tehnica folosită împotriva dovezilor și documentelor

românești a căror autenticitate era negată pur și simplu, denigrându-se totodată și rapoartele oficiale ale prefectilor Avram Iancu, Simion Balint și Ioan Axente; în mod cu totul antiștiințific, nu erau luate în seamă nici alte multe dovezi.

Era o situație intolerabilă de inducere în eroare a opiniei publice în special, cu scopul de a judeca nedrept pe români. În acest important articol Barițiu se revolta nu numai contra atacurilor din exterior, ci și împotriva tembelismului și răbdării românilor, adresându-le celor din urmă vorbe aspre dar drepte: „De la cine așteaptă românii să fie apărați înaintea lumii ? Ce cred ei oare, că cu 3-4 ziare înguste își pot conserva un renume bun” între popoarele civilizate ale Europei ? Informația se propagă astăzi rapid, și calomniile pot fi crezute ușor atunci când ele își găsesc drumul spre un ziar foarte răspândit - mai adăuga într-un limbaj foarte modern, nestorul presei românești ardelene.

Sistemul de a ni se trata istoria este cel folosit de către falsificatori în general, mai preciza Barițiu, adică, documente publicate întru totul autentice, sunt tratate ca și inexistente sau ca minciuni, în timp ce altele, care sunt în favoarea adversarilor, li se dă o importanță cu totul exagerată: „Se pune temei foarte mare pe cruzimi comise de români, se observă însă tăcere aproape absolută asupra tuturor atrocităților însutit mai multe și mai teribile comise de alții”, adică de maghiari.

Fără îndoială, războiul civil nu s-a dus cu mânuși albe de nici una din părți, dar de aici și până la adevăratul genocid la care au fost supuși românii, desigur, era cale lungă. Faptele, din păcate, confirmă ca a fost vorba despre așa ceva.

Chiar de la începutul ciocnirilor, pe la mijlocul lunii octombrie 1848, când românii abia începeau să se înarmeze și maghiaro-secuții erau deja înarmați, se învinuiau reciproc că înarmările erau îndreptate spre nimicirea celuilalt. Astfel, dacă românii se înarmau, ungurii spuneau că ei vor fi ținta și că respectivele măsuri sunt luate pentru a se stinge elementul maghiar, iar din aceleași motive, românii „strigă și arată că maghiarii voiesc stârpirea lor”²⁹⁴. Comentariul îngrijorat al lui Barițiu suna astfel: „Se pare că am ajuns ca să fim orbi și surzi la cuvintele de pace”.

De fapt înstrăinarea dintre români și unguri în proporție de masă fusese constatată încă din iunie-iulie de către ancheta Comisiei Kozma în Munții Apuseni. Astfel, comisia constată o stare de spirit antiromânească, dar și antimaghiară (mai ales după măcelul de la Mihălț). Cinci martori relevă existența părerii că mai întâi trebuie spânzurați preoții români și mai apoi toți ceilalți români. Mai mulți martori confirmă că românii au fost amenințați că vor fi făcuți tocană; că vor fi trași în țepă, că pe românii care nu vor să se supună, călăul îi va spânzura pe toți (martorul nr.277)²⁹⁵.

Teza vremii, la care se ținea foarte mult, era că românii, până când maghiarii n-au început să spânzure români nevinovați, acuzați de delictе politice, nu s-au atins de nici un maghiar. Dar să nu se uite că până în toamnă, au fost vărsările de sânge de la Abrud în mai, măcelul de la Mihălț, represiunea de la Luna, alte omoruri la Nădab, Marghita, Bara și numeroase execuții militare, ne mai vorbind de intensificarea crescândă a teroarei pe întreg pământul Transilvaniei, Banatului și Parțiumului. Ridicarea spânzurătorilor odată cu generalizarea introducerii statariului, ca și o mulțime de amenințări grave venite din partea

autorităților, erau fapte care indicau o singură tendință - aceea de a executa o curățire etnică a românilor, de a-i extermina sau măcar de a le micșora serios numărul prin sabie, plumb, foc, ștreang sau alte metode.

Calificarea de genocid a represaliilor împotriva românilor se justifică și mai mult atunci când omorurile au loc înafara câmpului de luptă, în casă, în curte, pe drum, în piața publică și chiar în biserică.

Faptele cercetate obiectiv, ca și cifrele finale, confirmă acuzația românilor. Numeroase cazuri au fost publicate de *Gazetă*, dar cele mai multe, zac și acuma necercetate în arhive.

La Albești (Fejérhaza) de exemplu, după ce au ars câteva case, au intrat în biserica românească, devastară altarul, spurcară biserica, împușcară în crucifix „zicând că acum au pușcat pe Dumnezeu românilor”, în urmă au băgat caii în biserică folosind-o de grajd²⁹⁶. Faimosul baron Husszár Zsigmond spre sfârșitul anului 1848 făcea prăpăd în districtul Chioarului; la podul comunei Katafalva spânzură 3 români și la Dobricel 7; arse 27 de sate românești „*aruncând mai multe femei și copii în flăcările focului*”, iar pe mai multe soții și fete române după ce le viola, le țintuia de vii la pământ bătându-le țărushi prin piept sau prin burtă²⁹⁷.

A devenit apoi foarte cunoscut cazul preotului român, greco-catolic, Ioan Sina din Spini căruia la 1849, după ce i s-au jefuit 1000 de florini pe care-i avea asupra sa, i s-au tăiat degetele de la mâini, apoi mâinile amândouă; i s-a tăiat și „mădularul” (membrul bărbătesc), iar în final a fost despicat în patru²⁹⁸.

La Boiu Mare (Nagy Bouny) au prins preotul, i-au smuls părul și barba, l-au bătut soră cu moartea, iar „Pe o nevastă care născuse de vreo două zile o spintecară și pe copil îl tăiară în bucăți”²⁹⁹.

Jefuită de toate cele sfinte a fost, pe lângă alte sute de biserici, și biserica din Hunedoara, după 11 aprilie, adică după intrarea trupelor maghiare. Făptuitorul a fost judele primar Buci Mihái, care aducând armată a percheziționat biserica și cimitirul.

Preotul locului face o scurtă descriere a celor întâmplate. Buci Mihái, spune el, a intrat în biserică „cu pipa aprinsă, or început a sparge și strica toate prin biserică, căutând după avere, prin sudalme de „Dumnezeul românilor” și scoțând ochii Maicei Precistei și rupând ciucurii de la prapori, zicea că Dumnezeu nostru a murit”.

La acest tratament, spune Nicolae Popovici, parohul Hunedoarei, maghiarii n-au fost îndreptățiți, deoarece „biserica ungurească prin insurgenții români, de nimic nu s-a despuiat”, ba mai mult, adăuga preotul, românii din Hunedoara au apărat de multe rele pe mai mulți locuitori maghiari ai orașului³⁰⁰.

Din lagărul secuilor de la Biotfalu (în scaunul Odorhei), veneau la *Gazetă* știri zguduitoare: contele Haller fugind spre Odorhei, aprinse toate satele ce-i stătură în cale, apoi la Teleac (Telek) spânzură 12 români, iar pe alții îi legă în lanțuri și așa îi aruncă de vii în foc. Pe câțiva îi trase în frigare și așa torturați îi omorî³⁰¹.

Din miile de victime, iată și exemplul a trei țărani din Merișor (comuna Sătmar), care fuseseră numai bănuți că vor să fugă în munți la Avram Iancu. E vorba de Nuțiu Pop, Flore și Petru Roman. Cei trei sunt prinși, legați, bătuți și schingiuiți. Pe drumul spre spânzurătoare au

fost puși să strige: „Să știți fraților, că toți acei ce vor încerca să se răscoale contra stăpânirii maghiare, vor fi spânzurați ca noi”.

Au fost duși din Baia Mare pe drumul spre Săcălășeni la colina „Dâmbul Cătălinei”, deasupra râului Lăpuș unde se aflau 12 spânzurători și unde s-au mai adus încă vreo 20 de români de prin Remetea și jur, tot pentru a fi executați.

Înainte de execuție, au fost puși să-și sape gropile și să-și asculte propriul prohod, după care au fost spânzurați câte doi pe o spânzurătoare. Această execuție în masă a fost însoțită de o bizarerie extrem de sinistă; astfel, în timp ce călăii puneau ștreangurile de gâtul nenorociților care se zvârcoleau, „*lumea adunată cu forța trebuia să danseze*” pe melodiile trupei de muzicanți adusă de la Baia Mare³⁰².

Bisericile românești și preoții lor constituiau un obiectiv prioritar în ce privește distrugerile și omorurile. Nu este de mirare, deoarece în cadrul bisericilor, preoții erau păstrătorii limbii și a naționalității; odată bisericile distruse și preoții uciși, pe ce să se mai reazeme bietul țăran român ?

Dintr-un raport al protopopului Partenie Trombitaș din Târgu Mureș către episcopul Andrei Șaguna, se poate vedea ce se întâmpla cu românii după ce rămâneau fără preot și cu biserica distrusă până în temelii. E vorba de satul Sângiorgiul de Pădure (Erdö), sat mixt, în care cele 100 de familii românești ortodoxe au fost obligate să-și părăsescă religia și sub jurământ, fură silite a trece la religia reformată³⁰³. Nici greco-catolicii români nu erau mai favorizați³⁰⁴. Iată ce se întâmpla cu bisericile lor. Bisericile din Geoagiu de Jos și cel de Sus: „au fost jefuite de unguri și au rămas goale”. Parohia Ferede: „Or jefuit biserica de tot”. Parohia Balsa: „Au prădat toate în biserică”. Parohia Glod: „Jefuit biserica de tot. Spart ferestrele”. Parohia Almașul Mare, biserica din jos: „Jefuit haine, icoane etc.”. Parohia Nădăstia: „Jefuit haine, spart icoane”. Parohia Bârsău: „Jefuit toată biserica”. Parohia Certej: „Jefuit toată biserica luând și 150 fl.”. Nu avem însă spațiu tipografic suficient pentru a continua. Mai înregistrăm doar câteva notițe care ni s-au părut mai interesante din acest „Extras”: prima, aceea care consemna „modul de lucru” al „bandelor” așa zis revoluționare: „venind ungurii la o zi de târg în Săcărâmb au luat pe oameni ca oile și i-au dus la Șoimuș și i-or împușcat, între aceștia au pierit și cei 7 bărbați”. Și a doua, observația de la protopopiatul Vâlcele: „Rebelii au omorât pe români unde i-au găsit, nu i-au întrebat de nici o vină, numai glonțul le-au dat. Protocoalele matricole au ars toate împreună cu satul. În parohia Augustin au murit mulți de holeră, dar mai mulți împușcați”.

Din același fond al Consistoriului ortodox din Sibiu³⁰⁵, mai spicuim unele exemple. Iată câteva omoruri din orașul Brad: Indrei Pătruț: „Om ca de 16 ani în 27 octombrie 1848, la Târnăvă pușcat”. Miheț Odre: „De 80 ani în 24 mai 1849 la casa sa omorât, de care n-au rămas nime”. Miheț Ioan: „Prunc de 1 an și jumătate, în pat omorât în 24 mai 1849”. Bocăesc Floare: „De 61 ani în 27 mai 1849. Pă talpa cășii lui omorât și țâpat în foc, de care au rămas văduvă”. Pană Ion: „prunc de 2 ani. În 24 mai 1849 la casa sa omorât. Golcea Solomon: „De 80 de ani în 29 mai 1849 înaintea casei pușcat, de care n-au rămas nimeni”. Rășcan Moisă: „De 45 în 28 mai 1849. În drum în piață pușcat, de care au rămas văduva și 3 prunci, economia pustie”. Faur Toader: „De 31 de ani în 28 mai 1849, săpând l-au ucis, de care au rămas și 3

cerșetori”. Truță Avram: „De 81 de ani în 28 mai 1849, cârpind la cioareci l-au omorât, de care au rămas văduva slabă”. Fărău Toader: „De 64 ani în 28 mai 1849, pușcat prin picioare, de viu l-au țâpat în văpaie arzând casa; de care au rămas 3 copii a cere”. Văsilă Solomon: „De 82 de ani în 28 mai 1849 încălțându-să l-au omorât, de care n-au rămas nime”. Evuță Core: „De 47 ani. Mai oarbă, slabă, în 28 mai 1849 au pușcat-o în hotarul Bradului”. Simdrină Râșcan: „De 76 de ani, înaintea căsiei sale omorâtă, de care n-au rămas nime”. Mărie Drae: „De 67 ani, neputincioasă, pă bătă umblând, au pușcat-o de care n-a rămas nime”. Sofia Miheț: „De 32 ani, în 29 mai 1849. Cu pruncul în brață au omorât-o, de care n-au rămas nime”. Dochița Lazăr: „De 32 de ani cu fătura în brață au pușcatu-le de care au mai rămas 3 copii săraci”. Dotiță Luncoan: „De 62 de ani în 29 mai 1849, torcând au pușcat-o, de care n-au rămas nimenea”. Iudita Faur: „De 63 ani în 29 mai 1849. Umblând a cerși au pușcat-o, de care n-au rămas nime”. Anișca Mărtin: „De 41 ani în 29 mai 1849 pe care au țâpat-o în foc de s-au prefăcut în cenușă, de care au rămas o fată săracă”. Gorița Mărtin: „De 81 de ani în 29 mai 1849. Carea fiind betegă, în pat au omorât-o, de care n-a rămas nime”. Șăruță Bolog: „De 31 ani în 29 mai 1848 [sic!]. Pă care cu fătura în brață au omorât-le și au mai rămas 2 copii săraci”. Măriuța Fărcaș: „De 43 ani în 29 mai 1849. Pă care au omorât-o în hotaru'Bradului, de care au rămas 3 copii săraci, gata de cerșit”. Jujana Colinda: „De 63 de ani, în 29 mart. 1849. Cu patu puștii omorâtă, de care n-au rămas nime”. Dochița Miheț: „De 51 de ani, în 29 martie 1849. Pe care la casa sa au străpuns-o cu lancea și-au aruncat-o în foc, de care n-au rămas nime”. Agriona Tuduran: „De 57 de ani în 29 mart. 1849. Pă care scoțându-i ochii au omorât-o, de care au rămas un copil sărac”. Gorița Călămariu: „De 93 ani în 29 mai 1849. Pă care țâpând-o în ascuțișu parilor de gard, au omorât-o neavând bani a le da după a lor cerere”. Mărie Borde: „De 41 de ani în 29 mai 1849. Pe care au sugrumat-o, de care au rămas 2 copii săraci”. Anișca Filip: „De 37 de ani în 29 martie 1849. Cu pruncuțu în brață au omorât-o, pușcat-o, străpuns-o cu sperja, pă care i-au mâncat ciorile pe câmp”. Șăruță Obădău: „De 51 de ani în 29 martie 1849. Pre care cu copilu în brață au omorât-o, de care au rămas un copil”. Șara Suci: „De 31 ani în 29 mar. 1849. Pă care în grădina căsiei au omorât-o și pă 2 copii ai săi i-au țâpat în foc”. Ana Macra: „De 32 de ani în 29 mar.1849. Pre care au țâpat-o în văpaia focului de care n-au rămas nime”. Cătuța Feier: „De 4 ani în 29 mar. 1849 pă care țâpând-o în foc au murit”.

Aici, la poziția 102 documentul se întrerupe; nu însă și crimele înregistrate pentru viitorime de preoții satelor sub jurământ de veridicitate pentru a fi comunicate episcopilor lor și nu pentru a fi destinate publicității, ceea ce le mărește și mai mult valoarea documentară. Acestea sunt fapte seci. Fără adjective, fără comentarii, fără interpretări. Fapte.

Istoriceste vorbind, obiectiv, e imposibil să mai poată nega cineva că împotriva românilor s-a dus un război de exterminare, că a avut loc un GENOCID, despre care, din motivele arătate la începutul capitolului, până acum, nu s-a scris mai nimic.

Pe marginea acestei *pagini de document*, din miile existente, ne permitem să mai spunem atât: este una dintre cele mai negre din istoria modernă a EUROPEI și nu doar a Transilvaniei.

George Barițiu a fost deci îndreptățit să susțină că „*parola*” insurgenților fusese de la început, *exterminare*, sau măcar micșorarea numărului românilor din Transilvania până la o sumă minimă.

Trebuie spus, pentru a ne păstra obiectivitatea, că și românii au recurs la represalii, au fost la fel de violenți; mai ales la Aiud (ale cărui gărzi prefăcuseră în cenușă satele românești Cacova și Măgina), precum și la Zlatna (unde după ce românii acceptară să pună armele jos, drept urmare, o mulțime dintre ei au fost imediat împușcați în ceafă în momentul în care s-au întors cu spatele - fapt despre care dispunem de documente). Răzbușirea românilor supraviețuitori a fost pe măsura gestului inamicului.

Și apoi să nu uităm că N. Bălcescu care cunoștea situația de la fața locului apăra revoluția ardelenilor argumentând că excesele lor „fură o urmare fatală a unei suferințe și a unei uri înăbușite și înăsprite de zece veacuri, într-o tăcere silită și sub o cumplită tiranie; că aceste excesuri fură provocate de terorismul cu care începură ungurii în contra românilor;”³⁰⁶

În pofida acestui genocid, Ioan Buteanu Îl asigura pe maiorul Csutak că „Elementul român e cu mult mai compact de la Tisa până la Marea Neagră” și deci, el „nu poate pieri din firul popoarelor”, iar soluția pentru o bună înțelegere și conviețuire nu poate fi decât atragerea simpatiei și a dragostei românilor „iar nu a omorî oameni neînarmați, a împușca femei și prunci, a aprinde sate, a sărăci poporul și toată țara a o preface în cimitir”³⁰⁷, deoarece o astfel de conduită este împotriva drepturilor omului, împotriva naturii și a popoarelor. Perseverând într-o astfel de atitudine va trebui ca în curând să dați „seama înaintea Europei celei culte”, mai atenționa Buteanu, intuind necesitatea de a prezenta cauza dreaptă a românilor în fața tribunalului european al țărilor civilizate.

20. LUPTA PENTRU DACOROMÂNIA

Lupta pentru realizarea Dacoromâniei (adică pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat independent) a reprezentat una dintre cele mai sacre aspirații ale românilor la 1848-1849.

În ultimă analiză a fost lupta pentru realizarea statului național unitar, declanșată tocmai acum în epoca făuririi statelor naționale.

Aspirația era o prezență subterană puternică, remarcată mai întâi de străini, de adversari în special, care se și grăbesc să o folosească drept armă împotriva românilor, căci dorința lor de unitate era privită de toate cele trei imperii interesate (otoman, rus și habsburgic), drept un act inadmisibil, care le-ar leza stăpânirea.

Din marele torent al luptei pentru Dacoromânia, în cursul revoluției se va cristaliza și o mișcare distinctă ce își propune ca mai întâi să realizeze unirea românilor din imperiul habsburgic, adică a celor din Transilvania, Banat, Parțium și Bucovina, aceasta, ca prim pas al marii uniri.

De fapt, tendințele dacoromâniște generale și acelea ale realizării României austriece (sau intracarpatică) au coexistat permanent în tot cursul revoluției.

Aspirația aceasta nu era nouă, ci mult mai veche. Nicolae Bălcescu indica pe corifeii Școlii Ardeline a fi fost primii răspânditori ai ideologiei naționale și „cei dintâi apostoli ai românismului”. Cine nu cunoaște, întreba el, numele glorioase ale lui Șincai, Petru Maior, Samuil Klain, Paul Iorgovici, Gheorghe Lazăr, care „prin școli, prin cultivarea binelui și a istoriei puseră stâlpii de temelie ai naționalității române și propagară idea unității sale ?”³⁰⁸ Mai adăugăm faptul că în deceniul premergător revoluției, legătura între Transilvania și Principate o fac valurile succesive de dascăli: Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Ioan Maiorescu, Florian Aron, A. T. Laurian, Nicolae Bălășescu, Constantin Romanul, Axente Sever, Vasile Maiorescu, Eliseu Armatu și mulți alții. În același timp, nu trebuie să neglijăm a releva rolul *Gazetei de Transilvania* și al *Foaiei pentru minte....*, în jurul cărora George Barițiu a concentrat cele mai bune condeie de pe ambele versante ale Carpaților, și care începură încă de la înființare a impune intelectualilor români din toate provinciile românești o gândire și o simțire unitară românească. Astfel, ideea unității naționale, a întemeierii statului național unitar, cu numele de Dacoromânia era de fapt un proces complex în continuă creștere, de fermentare perpetuă și de folosire a tuturor posibilităților pentru a se realiza.

Impetuoasa mișcare subterană nu scăpase atenției nobilimii maghiare din Transilvania, unui Széchenyi sau Wesselényi. La observațiile lor se adăugau constatări ca acelea ale unui De Gerando care cutreierase Transilvania, și în 1845 la Paris, a scris despre Blaj și ideea imperiului dacoromân.

Odată cu primele vești despre revoluția din Franța, Austria, Ungaria în primăvara anului 1848, este, credem, deosebit de semnificativ că înainte de a se auzi vreo intenție românească de a întemeia Dacoromânia, se poate citi, cu data de 30 martie, un raport ultrasecret al generalului Puchner, menit a lichida, a paraliza, a înăbuși în fașe orice eventuală mișcare dacoromână. Informațiile îi vin direct de la București, culese de însărcinatul cu afaceri chesaro-crăiești Timoni; dispozițiile sale pleacă spre Comandamentul general din Banat³⁰⁹; îl informează urgent pe guvernatorul Teleki; și în fine, îl pune în temă pe ministrul de război austriac Peter Zanini, care la rândul său alertează Ministerul de externe; așa că, în câteva zile (din 30 martie până în 7 aprilie 1848) de la București până la Sibiu, Cluj și Viena, toate autoritățile erau informate despre o mișcare a tineretului revoluționar din Țara Românească având ca scop unirea întregii națiuni române într-un nou imperiu dac; mișcarea i-ar fi putut cuprinde și pe românii din Transilvania și Banat.

Mișcarea era condusă de tineri boieri care își făcuseră studiile la Paris. În fruntea imperiului dac proiectat îl designaseră pe principele Bibescu. Bibescu, i-a mărturisit însă, informa Timoni, că ar fi avut intenția de a-i aresta, dar că Kotzebue, consulul rus, l-a sfătuit să nu o facă, ci să le explice doar tinerilor că acest lucru nu-l poate realiza deoarece depinde de turci și de ruși, iar această din urmă putere nu ar tolera o astfel de faptă de insubordonare.

Cum privea Puchner această chestiune și ce voia să facă ? El gândește în termeni militari foarte clari. Majoritatea locuitorilor Transilvaniei sunt români, spune el; se teme, deci, ca nu cumva agenți din străinătate sau proclamații sosite de peste hotare, să-i îndemne la răscoală pe români. Vor fi necesare consultări pentru a lua măsuri în acest scop. Deoacumdată el propune să fie instituit comandamentul regimentului întâi de graniță românesc, precum și

comandamentele de graniță de la Turnu Roșu și Brașov. Cele din urmă vor trebui să-și sporească atenția la linia de hotar, cât și la punctele de frontieră. Vor trebui supravegheați stric călătorii care intră în Transilvania; dar vor trebui supravegheate și „toate evenimentele petrecute în țară” pentru a i se face imediat raport asupra unor eventuale cazuri suspecte.

În împrejurările îngrijorătoare de azi și în aceste vremuri critice, îi sugerează generalul guvernatorului (de parcă ar mai fi fost nevoie), să-i trateze pe românii ardeleni, atât în vorbă cât și în scris, pretutindeni, cu „*superioritate*”. O astfel de recomandare, care oricum era ca o regulă sacrosanctă pentru fiecare funcționar - de la cel mai mărunț solgăbirău până la guvernator, spune foarte mult despre mentalitatea și comportamentul feudal al dominațiilor la 1848 și este un bun exemplu pentru a înțelege și din acest unghi cum au întâmpinat ei zorii vremurilor noi, de libertate și democrație.

Recomandă apoi să fie arestați și pedepsiți chiar și aceia care doar ar răspândi „știri alarmante”; și aceasta în 30 martie 1848 când încă nu avusese timp să se răspândească nici măcar manifestul lui Simion Bărnuțiu din 24/25 martie. Nemulțumit de procedura civilă existentă, el propune să se înființeze și o „supraveghere locală polițienească” severă. La fel, trebuie îngăduită vânzarea armelor și munițiilor pentru ca românii să nu aibă acces la arme³¹⁰.

În umbra strășniciei acestui document stă nu numai toată lupta românilor pentru dacoromânia din timpul revoluției, ci și întreaga revoluție democratică românească deoarece măsurile de constrângere și represiune acum se hotărăsc, când încă nici programul de la Blaj nu era fixat. Puzderia de documente oficiale conțin și după 30 martie 1848 același laitmotiv: luați măsuri, supravegheați, întăriți paza la frontiere, arestați, interogați, și așa mai departe, căci spaima vechii lumi era mare față de aspirația Dacoromâniei, care ar fi putut deveni o forță mai puternică decât toate puștile, baionetele și săbiile husarilor și gărzilor naționale maghiare la un loc.

Dar să lăsăm angoasele opresorilor față de „fantoma Dacoromâniei”, cum era numită în epocă, și să vedem ce se întâmpla concret în Transilvania cu această idee.

Răspândirea ideii se făcea pe trei căi. Prima cale era cea autohtonă, de care s-a vorbit mai puțin până acum. Iată ce informație ne oferă în acest sens administratorul moșiei baronului Apor Lázár, Gazda József, care scria din Nădașa la 14 mai 1848 stăpânului său: „strădania românilor este de a se uni cu Țara Românească și a-și alege un rege nou românesc. Ideea este propagată de studentul Alexandru Pop [Al. Papiu Ilarian - n.ns.] care se străduiește să-și câștige adepti în rândurile națiunii românești”³¹¹.

Tânărul istoric (pe atunci) Jokab Elek care a participat și el la Adunarea de la Blaj, nominalizează un grup din care făceau parte S. Bărnuțiu, A. T. Laurian și I. Rațiu, de fapt un curent din sânul Adunării, care nu voia nimic mai puțin decât unirea Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei „în vederea restaurării vechii Dacii”³¹². Tot în luna mai este depistat evreul botezat Iosif Grecu din Ighișu Vechi, participant la Adunarea de la Blaj, care a „afirmat în mai multe locuri că românii din Transilvania se vor uni cu Țara Românească și Moldova”³¹³.

Remarcăm aici și un fapt mai puțin obișnuit, acela că preotul greco-catolic Nicolae Vlăduțiu din Bogata de Mureș atrage de partea românilor și mulți unguri, pe care-i convinge să „depună jurământ pentru împăratul român”³¹⁴.

Nici sașii nu erau străini de planurile înființării Dacoromâniei, deși Al. Papiu Ilarian îi acuză că ei i-ar denunța pe români la Viena. Totuși, Daniel Roth, în broșura sa *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Österreichs Krone*, difuzată înainte de Adunarea de la Blaj, făcea cu simpatie profeția că ideea despre o împărăție dacoromână nu e o fantomă, și că ea se va împlini peste puțin timp: „Uniunea cu ungurii - spunea Daniel Roth - pentru sași a fost un izvor de nefericire. Pentru aceea mai bine e a părăsi legăturile vechi aducătoare de nefericire și a încheia altă legătură cu oameni toleranți”³¹⁵.

Cea de a doua cale de propagare a ideii Dacoromâniei se realizează prin dascălii ardeleni și bănățeni întorși din Principate. Din cei mai activi menționăm pe Constantin Romanul-Vivu, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu și înainte de 1848, Eftimie Murgu. Pentru a ne edifica, iată un citat grăitor dintr-o scrisoare a lui C. Romanul-Vivu către A. G. Golescu, din 26 iunie 1848: „Trebuie să ne luăm seama că de nu va lucra tot românul în interesul comun, suntem pierduți, că toate elementele s-au conjurat în contra noastră și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze. Așa italienii, așa germanii, așa slavonii. Apoi noi de ce să nu o facem aceasta, acum când ni s-a arătat epoca ? Toți ne strigă că vrem să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac ? Trebuie deșteptată Europa că numai prin ridicarea Daciei se poate împiedica panslavismul, precum l-a împiedicat de atâtea sute de ani”; în încheiere Romanul repetă că deviza românilor va trebui să fie „formarea Daciei”³¹⁶.

Cea de a treia cale de răspândire a dacoromânismului a constituit-o activitatea refugiaților și a altor persoane din Moldova și Țara Românească (mulți dintre ei considerați „emisari” erau urmăriți pas cu pas - așa cum ceruse de altfel generalul Puchner încă în 30 martie).

Despre aceștia, șeful poliției din Brașov, Maurer Mihály³¹⁷, raportează către guvernatorul Teleki József, în 9 mai 1848, următoarele: aici la Brașov și-au făcut apariția oameni străini din Moldova, tinerii cu numele Balș, Cantacuzino, Stănescu și Ionescu, toți boieri; ei caută să culegă informații despre situația de aici; din convorbirile lor reiese că ar dori să restabilească vechea Dacie. La Săcele au avut convorbiri secrete cu preoții și populația din localitate. Toți patru urmează a lua parte la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848.

Tot la 9 mai 1848, guvernatorul Teleki, într-o depeșă urgentă, ordonă ca Sion, Constantin Balș și Nicolae Ionescu³¹⁸ (fratele cunoscutului Ion Ionescu de la Brad), să fie împiedicați chiar și prin arest de a merge la Blaj. Ultimul, tânărul student (la acea dată), Ionescu, pentru a-i deruta pe urmăritori, își cere viza pentru București, și pleacă la Blaj, la Adunare³¹⁹.

Cu câteva zile înainte, în 4 mai, guvernul Transilvaniei îi numea „emisari” având drept scop a pleca la Blaj pentru a îndemna poporul la restabilirea Daciei de odinioară. În caz

că se confirma activitatea lor „subversivă”, atunci ei trebuiau să fie arestați discret și interogați³²⁰.

Când A. G. Golescu se refugiază la Viena, cunoscând bine situația din Transilvania, insista la 19 iulie pe lângă N. Bălcescu să se organizeze o „frăție secretă și grandioasă, care să se întindă peste toate părțile României și să aibă câțiva capi în fiecare provincie, iar centrul, în București”³²¹, căci i-a venit vremea.

O chestiune nu lipsită de importanță, care a suscitat discuții în istoriografia noastră a fost cât de extinsă era ideea Dacoromâniei și ce pături sociale a cuprins ea. Despre acest aspect al problemei avem unele informații. Iată câteva dintre ele; profesorul St. Ludwig Roth scria la 25 mai 1848: „Ideea unui imperiu român a cuprins mii de inimi”³²². O altă mărturie este aceea a lui B. Arcescu în scrisoarea sa către N. Bălcescu din 20 iulie 1848 din Sibiu. „Tot ce ne silim aici este să insuflăm fratelui român țăran adevărata idee de ceea ce poate să-l ducă la fericire și care este numai încorporarea lor cu frații lor, și cari după cum îi văd, sunt plini de dorință și cel mai mic signal i-ar înfoca”³²³; în fine. Ion Ionescu de la Brad - scria și el în iarna anului 1848-49: „Ideea de a se uni toți românii o am găsit foarte răspândită chiar între popul”³²⁴ [popor].

Desigur, informațiile despre cele trei canale pe care se făcea propaganda în favoarea întemeierii Dacoromâniei, deși lacunare, constituie, credem, doar vârful icebergului. Parcimonia informațiilor în acest domeniu se explică, cum am mai arătat, și datorită faptului că cel ce activa în această mișcare, risca să fie acuzat de „trădare” și tratat în consecință. G. Barițiu o și spune explicit: dacă autoritățile ar fi putut dovedi cu acte în regulă că intelectualii ardeleni ar susține ideea Dacoromâniei, atunci „toată inteligența română din Ardeal ar duce-o pe eșafod numai în trei zile”³²⁵. Să rememorăm apoi dispozițiile generalului Puchner care ordona arestarea și numai pentru colportarea de zvonuri.

La întrebarea care s-a mai pus, de ce această aspirație nu a fost consemnată în programul revoluției române, răspunsul poate fi dat cunoscându-se opoziția vehementă a celor trei mari puteri vecine față de un ideal național a cărui înfăptuire, cum am mai spus, ar fi putut leza politica lor de dominație. De fapt, până la urmă au fost încercări în acest sens. Astfel I. Ghica îi ceruse lui N. Bălcescu în iunie 1848 să proclame că românii vor unitate națională fără a se despărți de statele în care erau înglobați politicește, ceea ce era o utopie³²⁶. Apoi, este documentul emanat de la Adunarea a treia de la Blaj - memoriul (sau petiția) românilor transilvani adresat Parlamentul Austriei³²⁷. Astfel, aici la Blaj, unde la marea Adunare s-a cerut „Noi vrem să ne unim cu Țara !” românii și-au dezvăluit încă o dată sentimentele, dar de data aceasta în scris, arătând că dorința lor cea mai ardentă era aceea de a se permite Principatelor Dunărene să treacă sub protecția Austriei. Aceasta ar fi dus evident, la înfăptuirea uneia din formulele de realizare a unității naționale, aceea numită în epocă „România austriacă mare” (deoarece România intracarpatică ar fi fost tot o Românie austriacă, dar mai restrânsă, cuprinzând doar românii din imperiul austriac). Despre acest memoriu scria A. T. Laurian că a fost redactat „în sensul cum ne-a zis Golescu”, în speranța că glasul a „60.000 de oameni câți au fost la Blaj se va auzi la Viena”.

Și pentru instaurarea României intracarpatică au urmat să se facă pași diplomatici importanți. Menționăm în acest sens Memoriul românilor din 25 februarie 1849 (la baza lui stătea de fapt Memoriul din 26 septembrie 1848) și Apelul către românii din Imperiul Austriac, care sintetizează concepția organizării noului stat ce va trebui să fie *autonom* și *federal*. În aceste două documente se cerea deschis unirea românilor din Imperiu sub sceptrul Austriei, ca parte întregitoare a monarhiei, cu un cap național român politic și bisericesc, administrație națională românească politică și bisericească, adunări și institute naționale, senat român etc³²⁸.

Mai trebuie înțeles apoi că activarea ideii Dacoromâniei la 1848-1849 s-a produs și ca o reacție firească a românilor la forțarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria perfectată fără consultarea poporului român. Pentru moldoveni și munteni ideea Dacoromâniei mai însemna și o reacție față de pericolul panslav ce amenința să transforme respectivele provincii în gubernii rusești.

Rusia își dădea perfect de bine seama încotro se îndreptau lucrurile, motiv pentru care Nesselrode, respectiv cabinetul țarist, informa pe față Turcia și Austria că românii ar voi să „restatornicească un regat Daco- Român din Valachia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Basarabia”, ceea ce ar da un exemplu „prost” statelor învecinate și ar pricinui căderea Turciei³²⁹.

În ascuns însă, Rusia proceda cu totul altfel; iată ce consemna I. Maiorescu în scrisoarea sa din 9 septembrie 1848 către A.G. Goleșcu (Negru): „Spune francilor că Rusia ne îmbie cu un regat al României până la Tisa, sub protecțiunea sa și sub un vicerege rus; dar scopul îi este ca să ne apuce și să se împreune cu croații, ca să vină la Marea Adriatică. Dacă Franța nu va lucra în înțelegere cu Anglia, noi nu facem nimic. Austria nu ne va ajuta; iar Germania nu ne poate ajuta, până nu se va constitui puterea centrală”³³⁰.

De altfel și Austria proceda la fel. Ministrul Schmerling îi solicita lui Maiorescu „oficial” doar proiectul unirii Moldovei cu Țara Românească, dar „confidențial”, pe sub mână, îl cerea și pe acela al unui regat ce urma să-i cuprindă pe toți românii³³¹.

Deci, pe de o parte obstacole, pe de cealaltă parte, interes și chiar încurajări. Drept răspuns la obstacolele puse mai ales de Rusia și Turcia, se intensifică mișcarea pentru o Românie unită sub un prinț austriac și sub protecția Germaniei, pentru care activa Ioan Maiorescu la Viena și Frankfurt. Pe linia acestorași tendințe, familia Hurmuzachi din fruntea Bucovinei, colaborează strâns cu G. Barițiu și A. Șaguna, pentru a-i uni măcar pe românii din granițele Imperiului Austriac. Barițiu, Șaguna și Mocioni vedeau în această unire și o piedică majoră în calea vreunei alte uniuni a Transilvaniei cu Ungaria, deoarece aceea de la 30 mai 1848 se pulverizase.

Despre România unită sub sceptru austriac vom menționa un document deosebit de important, și anume, raportul politic nr.3 al lui Richthofen, din Iași, trimis la 22 iunie 1848 lui von Armin ministrul afacerilor externe de la Berlin, în care se vorbește despre influența *românilor din Transilvania* asupra celor din Principate. Iată ce se consemna în cuprinsul acestuia: „O naționalitate ajunsă astfel la o anumită poziție compactă în mod normal nu se va asimila cu o naționalitate străină, cea maghiară, ci, cu atât mai mult va căuta să atragă spre ea

naționalitățile de același neam din țările vecine; ori Moldova și Valahia, precum și Basarabia și Bucovina, cuprind o populație neamestecată de vreo 7 milioane de oameni.

Această linie a reieșit la adunarea de la Blaj cu participare din toate părțile României (cu excepția Basarabiei rusești care este ermetic închisă) adică din Bucovina și cele două Principate. Din Moldova au sosit acolo mai ales boierii izgoniți de principele Sturdza sau din cei cari au reușit să fugă din închisori. Acum țările de aci sunt inundate de manifeste întocmite în sensul unirii românești într-un singur stat sub un principe german (în cele mai multe cazuri se indica Casa imperială austriacă); în Transilvania și Bucovina există comitete speciale; în acest scop, la Cernăuți s-a fondat un ziar care în programul lui exprimă deschis acest scop. Foarte mulți emisari se află în Principate, și găsesc și ureche binevoitoare pentru tendințele lor”³³².

Manifestări ale luptei pentru realizarea Dacoromâniei întâlnim și în cursul războiului civil; astfel, în conferința de la Zlatna din 19 și 20 ianuarie 1849, s-a luat hotărârea ca în Transilvania, Bucovina și Banat „să se lucreze pentru românism ori existând Austria, ori nimicindu-se”³³³; iar scrisoarea lui Alecu Golescu (Albu) către Avram Iancu din 18 ianuarie 1849, exprima limpede aceeași aspirație: „În amestecătura aceasta grozavă misiunea noastră este a scăpa Românismul, a asigura pe cei 8.000.000 de români și alta este a constitui pe cei 4.000.000 de români de sub Austria”³³⁴.

Și o serie de documente din arhivele vieneze confirmă rolul cheie jucat de Avram Iancu în lupta pentru realizarea Dacoromâniei. Astfel, în raportul semnat de Thun din 29 octombrie 1849, se arată că în comitatul Aradului și Cenadului „între români domină o anumită fierbere care este întreținută de preoți și emisari; ea are scopul definit să fondeze un mare imperiu românesc până la Tisa, al cărui guvernator sau rege să devină Iancu”³³⁵.

Sunt însă și cazuri în care rege al românilor este indicat a fi Andrei Șaguna sau Simion Bărnuțiu, după cum stabilește ancheta Kozma din vara anului 1848 din Munții Apuseni. În fața acestei comisii, proprietarul de mină Urmösi Ferenc din Roșia Montană declară că a auzit de la Gheorghe Cozma a lui Ștefan din Bucium că „în Ardeal trebuie să fie rege român”. Pentru comisia de anchetă constituia circumstanță „agravantă” și o întâmplare cu totul neobișnuită, surprinzătoare, dar plină de semnificații. Este vorba de depoziția chirurgului Sófalvi Josef din Abrud, care relatează comisiei cum în timpul Adunării de la Blaj, românul Nicolae Gritta a fost la Abrud, acasă la cârciumarul Ötves Márton și l-a auzit cerându-le muzicanților de acolo, să cânte imnul regelui român „pentru că regele german nu mai există”. Muzicanții au cântat (incredibil, dar atestat de document) Marseilleza !³³⁶

Sunt semnificative și declarațiile tribunului Ioan (Nemeș) Nobili, care fiind arestat și executat în noiembrie 1848, pe când încerca să restabilească prefectura Zarandului, mărturisește la un interogatoriu că urmarea să „înarmeze populația română în vederea reînvierii imperiului Daco-Român”³³⁷.

Ceea ce nu s-a relevat până acum în istoriografia noastră cu privire la lupta pentru Dacoromânia și care este un fapt extrem de important, merit a îmbogăți această temă și a-i ridica valoarea, este deci că în războiul civil de eliberare națională a românilor care a sfâșiat Transilvania, însângărând-o, **s-a murit cu arma în mână pentru realizarea Dacoromâniei !**

Ioan Oprea din Ștei³³⁸, de 50 de ani, ortodox, la care s-au găsit arme și muniții și care își îmbărbăta confrății, mărturisește că îndemnul la împotrivire și tot ce a săvârșit a fost „pentru regatul românesc dedus din proclamația lui Avram Iancu”. Sentința de condamnare la moarte suna astfel: Ioan Oprea, locuitor în Ștei, care a îndrăznit să promoveze răscoala consătenilor săi, și „să viseze în țara ungurească despre înființarea unui regat român” este condamnat la moarte prin ștreang, cu votul unanim al membrilor tribunalului, exprimat prin scoaterea sabiei, în baza legii marțiale, paragraful 402, punctele a și f. Această sentință s-a și executat pe loc în 7 noiembrie 1848 la Hălmagiu.

Adam Goleș din Brad recunoaște și el că „a îndemnat poporul la răscoală, dar a făcut-o aceasta numai și numai fiindcă după ideea răspândită la ei, era proiectat să se înființeze pentru români un regat românesc deosebit”, iar Nicolae Petrovici, tot din Brad, a „recunoscut întru toate și fără nici o rezervă acuza ce i s-a adus și a mărturisit în fața tribunalului că el și consăngenii săi români, săturându-se de stăpânirea ungurească, socotesc că este glorios a întemeia un regat român, restituind ideea imperiului romano-dac”.

Și în fine, preoții ortodocși Sinisie Grozav și Pavel Farcaș din Pleșcuța, recunosc și ei că „aveau convingerea că planul instaurării dominației poporului valah în spiritul proclamației lui Avram Iancu, este dreaptă”³³⁹. Acești doi preoți, se mai spune în sentință, nu s-au „îngrozit” a „întinde mâna de ajutor întru instaurarea unei puteri străine în țară”. Au fost executați și ei, fiind spânzurați pe dealul de la Iosășel în 13 noiembrie 1848 de către maiorul Gál László și procurorul militar Dunyov István.

Suntem convinși că noile informații privind executarea acestor eroi ai luptei pentru Dacoromânia, lărgesc și ele orizontul cercetării. Așadar, lupta pentru Dacoromânia, cum se vede din exemplele de mai sus, nu a fost o luptă de idei, așa cum se știa până acum, ci a fost o luptă dură, cu arma în mână, care a costat vieți omenești; de aici înainte trebuie să privim acest aspect al istoriei românilor ca pe o realitate vie. Întemeierea Dacoromâniei (indiferent sub ce formulă) a fost prin urmare un obiectiv suficient de important și îndrăgit pentru ca lănceri și tribuni să moară pentru el, mărturisindu-și dorința de a-l înfăptui.

Un alt aspect nepus în valoare de istoriografia noastră este și acela al anchetei de la Arad (-Timișoara) precum și a celei din București în aceeași problemă a Dacoromâniei.

Imediat după revoluție, sensibilitatea autorităților la starea de spirit a populației românești era foarte accentuată, ceea ce rezultă și din ancheta împuternicitului cezaro-crăiesc din Arad, care scrie omologului său din Timișoara, solicitând informații privind populația românească din regiunea de graniță cu Țara Românească. Iată cum apare întrebarea din chestionarul-anchetă: <<2. Este adevărat că în acea regiune, poporul îl numește „crai” pe Avram Iancu ? Ce fel de vorbe și zvonuri în legătură cu aceasta circulă în sânul poporului ? 3. Este adevărat că această populație crede că se va constitui, aparte, o Țară Românească, ale cărei hotare vor fi stabilite prin intermediul lui Avram Iancu, până la Tisa sau mai înapoi și că această țară va avea drept conducător pe Avram Iancu ?>>³⁴⁰.

La întrebări trebuia răspuns „nu numai fără a bate la ochi, ci în cel mai strict secret” și fără ca înafară de cel vizat, dispoziția să fie adusă la cunoștința cuiva. Din păcate, nu dispunem de răspuns, dar din formularea întrebărilor putem deduce îngrijorarea celor ce le-au

pus, precum și faptul că deja se și aflase ceva cu privire la cele întrebate (sau oricum, existau bănuieli în această direcție).

O anchetă cu întrebări tot atât de semnificative se deschide la 19 martie 1849 în București³⁴¹. Cel ce pune întrebări Comisiei de cercetare a activităților revoluționare din Principate este generalul Lüders, care se manifestase ca un om înțelegător și un simpatizant al românilor ardeleni, dar tot el, (din poruncă mai înaltă, probabil) dorea acum să afle ce relații a avut „Comitetul Național Român de la Sibiu, care plănuia a face o împărăție daco-romană” cu revoluționarii din Țara Românească. Răspunsul trebuia dat de Comisia de anchetă pe baza depozițiilor și mărturiilor celor cercetați. La răspuns, se cerea a se avea în vedere orice urme ale vreunor legături „lăturalnice” ale Comitetului de la Sibiu (nominalizați fiind S. Bărnăuțiu, T. Cipariu, N. Bălășescu, N. Bran, I. Micaș și A. T. Laurian) cu „cei mai însemnați revoluționari ai Valahiei”, precum și dacă cele două părți au întreținut corespondență între ele.

Comisia, se spunea în încheiere, trebuia să stabilească „De cumva sunt pricini temeinice care să socoată că lor li se cuvine șimera [himera] împărăției daco-română, căci ei au lucrat spre înființarea acestui plan ? În ce se cuprinde acel plan și cu ce chip se socotea a să aduce într-o îndeplinire ?”

Discreția în ceea ce privește acest aspect al revoluției a fost însă atât de mare între cei arestați și interogați, încât Comisia nu a reușit până la urmă să surprindă sau să intercepteze vreo legătură „compromițătoare” în acest sens, între Comitetul din Transilvania și revoluționarii din Țara Românească.

Persoana asupra căreia s-au abătut cele mai grave suspiciuni a fost Nicolae Bălășescu (însă el lipsise doi ani din București) fiind în Transilvania și chiar membru al Comitetului de la Sibiu. Din acest motiv, se spune, „nu este greu a să socoti că și el Bălășescu” ar „cunoaște ce el [Comitetul] lucra” în acest sens. A fost anchetat cu privire la activitatea Comitetului din Transilvania în stare de libertate, interzicându-i-se totuși a părăsi Bucureștiul până la încheierea cercetărilor³⁴².

Tot în această problemă a fost anchetat și Aron Florian. Răspunsul său în fața Comisiei este următorul: „Ca secretar al Comitetului românesc din Transilvania arăt, din cunoștință și cuget curat, că acel comitet n-a stătut în cea mai mică relație cu Țara Românească, nici s-a amestecat în vreun chip, nici directe, nici indirecte în trebile și interesele acestei țări”³⁴³.

Deși Comisia de anchetă nu credea o iotă din cele declarate de Aron Florian, considerându-le „fără nici un temei și meșteșugite”, totuși, nu are încotro, căci nu avea probe pentru a-l putea condamna și pune în final o rezoluție negativă, conchizând: „Comisia îndeplinind cele aci poruncite” nu a putut dovedi vreo relație între revoluționarii de aici cu Comitetul din Sibiu³⁴⁴.

Evident, declarația lui Aron Florian, era una de circumstanță, și Comisia de anchetă nu se înșela când nu-l credea, având în vedere că scrisoarea sa din 10/22 iunie 1848 către George Barițiu, îl confirma ca pe unul dintre promotorii ideii Dacoromâniei; iată propria sa afirmație: mai curând sau mai târziu, întreaga românie „numai în realizarea aceștii idei” va putea să-și găsească mântuirea și să-și asigure existența națională³⁴⁵.

Chiar dacă nu s-a reușit traducerea în faptă a Dacoromâniei acum la 1848-1849 din cauza imperiilor dominante care ne înconjurau, putem constata totuși că lupta pentru ea, a constituit un capitol important al revoluției românilor din Transilvania și un element de legătură esențial cu cei din celelalte provincii românești chiar dacă ancheta de la București nu a putut (sau nu a vrut) să o dovedească, deoarece așa cum spunea George Barițiu, „adversarii pot să stea [și] în cap că o Dacoromânie tot există și va exista totdeauna, iar aceea este Dacoromânia reprezentată și oareșicum încarnată în *unitatea* limbei și literaturii române”³⁴⁶.

Întorcându-se acasă la Mădărașul de Câmpie, de la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, Ioan Munteanu, exprima adevărul spus de eruditul Barițiu, mai simplu, dar tot atât de elocvent: „De acum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România”³⁴⁷. Se poate concluziona deci, că atât intelectualii cât și oamenii simpli, trecând prin această perioadă de renaștere națională și-au câștigat și și-au întărit acea conștiință care în astfel de vremuri împinge un întreg popor cu un pas înainte pe drumul devenirii sale istorice.

21. PIERDERILE UMANE ȘI MATERIALE ALE ROMÂNILOR ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848 - 1849 DIN TRANSILVANIA

Din păcate, acest aspect al revoluției nu a fost niciodată cercetat sistematic.

Motivele pentru care nu s-a făcut acest lucru le-am menționat la capitolul „*atrocități*”; respectivele rațiuni, am explicat acolo, au fost de ordin politic și deci nu mai insistăm asupra lor.

Nici stăpânirea austriacă, nici cea maghiară ulterioară, nu au avut nici un interes să facă publicitate sacrificiilor umane și materiale ale românilor; pe habsburgi i-ar fi obligat mai mult decât ar fi dorit, iar statul ungar avea toate motivele să-și ascundă crimele. Peste toate aceste interese, se știa foarte bine că *cifrele seci* aveau o forță de penetrare asupra conștiințelor celor ce cunoșteau sau nu cunoșteau desfășurarea reală a evenimentelor, infinit mai mare decât frazele și explicațiile înflorite. Cifrele însemnau fapte, iar faptele nu le puteai ascunde cu vorbe, oricât de meșteșugite sau de savante ar fi putut părea ele.

Deci, iată, a sosit momentul când în sfârșit, pe baza datelor care au mai rămas (care nu s-au pierdut sau nu au fost distruse), vom încerca să re-creem o imagine de ansamblu - cât mai apropiată de adevăr - și cât mai completă, asupra pierderilor umane și materiale ale românilor din timpul revoluției, încercând în acest scop o analiză a documentelor și a sintetiza informațiile depistate privitor la această temă.

Și deoarece, din capul locului se știe că pierderile umane și materiale ale românilor au fost de câteva ori mai mari decât cele ale maghiarilor, să vedem de ce și să urmărim ceea ce spun documentele cu privire la această stare de lucruri, în ciuda atitudinii partizane a istoriografiei și a cercurilor maghiare interesate care au țesut decenii de-a rândul pentru întreaga lume civilizată o imagine cu totul falsă și nedreaptă a românilor calificați drept „tâlhari” și făcând o vâlvă nejustificată în jurul represărilor aplicate de ei.

Despre această imagine dezavantajoasă pentru români, Paul Vasici scria într-un articol deosebit de semnificativ (dar nepublicat), că întâmplarea de la Aiud și Zlatna ne erau mereu băgate sub nas, dar sutele de sate arse și miile de români uciși erau omiși cu rea intenție³⁴⁸.

Pierderile umane și materiale ale românilor cu mult mai mari decât ale maghiarilor sunt tocmai o confirmare a celor relevate de P. Vasici. Ocupându-ne cu analizarea pe scurt a cauzelor care au dus la aceste enorme pierderi ale românilor, trebuie să începem chiar cu situația de dinainte de 1848. Se va vedea astfel cum nobilimea maghiară feudală și-a organizat sistemul de represiune în principal îndreptat împotriva majorității locuitorilor țării, adică împotriva românilor.

Astfel, vom constata că pentru cei aproape 2.000.000 de locuitori ai Transilvaniei istorice existau 20 de călăi. Primul era la reședința guvernatorului (la Cluj), ceilalți pe la municipiile mai de frunte; în comitatele și districtele feudale 11, în secuime 4; la Sibiu, Brașov, Mediaș și Sebeș, câte unul.

Apoi, ceea ce dădea o atmosferă apăsătoare de teroare în Transilvania, atât înainte, cât mai ales în timpul revoluției erau spânzurătorile ridicate (câte două) pe locurile înalte ale satelor, pentru a se vedea de la distanță cât mai mare.

În anul 1848, odată cu introducerea statariului (stării de asediu) numărul spânzurătorilor „se înmulțise foarte” - cum spunea George Barițiu - deoarece coșutiștii ridicaseră altele noi la marginea drumurilor. Cum numărul satelor românești era de circa 2400, spânzurători pentru români vor fi fost cel puțin 4800, iar dacă au mai ridicat și coșutiștii în timpul revoluției măcar 1000, Transilvania se putea bucura astfel de o pădure de aproape 6000 de spânzurători. Un coșmar, considerând că adesea, lângă ele se mai înfîșea și câte o *țepă*³⁴⁹.

Nu este așadar de mirare că după măcelul de la Mihalț (începutul lui iunie 1848), la Câmpeni, de unde se declanșase la 1784 răscoala lui Horea, acum, în vară, Avram Iancu dădea de știre ca toți să se înarmeze „deoarece ungurii și secuii intenționează să-i nimicească pe români”³⁵⁰.

Îngrijoararea nu era nemotivată sau exagerată, deoarece Proclamația din 10 octombrie 1848, constituia un adevărat ultimatum semnat de Kossuth Lajos și contele Eszterházy Mihály care îndrituia pe „toți maghiarii a omorî cât se poate mai mulți români și a-i extermina din această țară”³⁵¹.

Fără îndoială, în războaiele civile, cum spunea și Barițiu, „oamenii devin tigrii și hiene mult mai feroase decât într-un război regulat” iar românii și maghiarii nu au făcut excepție.

După Mihalț și Luna (iunie și septembrie), unde românii au fost împușcați așa cum se împușcau câinii, după umplerea până la refuz a închisorilor comitatelor cu români, după ce li se aplicau bătăi crunte, câte 100 de bețe de alun, nu este de mirare că românii au ripostat la teroarea cu care a fost proclamată uniunea contra voinței lor, sub lozinca „unio vagy holál”, răpindu-le orice drept de a mai fi români. Ei deveneau astfel maghiari de „buze valahe” - iar despre speranța de a deveni a patra națiune a Transilvaniei nici nu mai putea fi vorba.

Riposteles românilor la teroarea maghiară au fost adunate de Kemény István într-o așa numită „*Carte neagră*” a cărei autenticitate a fost pusă la îndoială (cu argumente) atât de către G. Barițiu, cât și de către Axente Sever în <<*Răspuns la „Cartea neagră”*>>³⁵². Respectiva

scriere a contelui Kemény István a cărui sentimente de ură națională împotriva românilor erau arhicunoscute în epocă aborda evenimentele dintr-un punct de vedere fals și tendențios deoarece trecerea sub tăcere a propriilor crime (ale taberei sale), nu puteau duce decât la mutilarea adevărului istoric înțeles ca întreg. (A se vedea că în cercetarea noastră noi facem comparație între pierderile celor două tabere pe când în „Cartea neagră” *nu*).

La acuzele lui Kemény, G. Barițiu (ca și P. Vasici) întreba: „Dară apoi miile de români omorâți de unguri în modul cel mai atroce, nu meritau nici măcar să fie consemnați în cifre sumare ? Vezi bine că nu, - răspundea tot el - pentru că aceia erau *numai valachi*, și apoi, ori *valachi ori câni*, este tot una”³⁵³.

Și aici este locul să subliniem că una dintre cauzele pentru care au fost omorâți atât de mulți români (40.000), s-a datorat nu numai unei mai bune înarmări ci și conștiinței superiorității de rasă a nobilimii maghiare (sentiment care nu s-a născut în secolul XX din moment ce la 1848 - 1849 era în floare în Transilvania)³⁵⁴. Astfel de lucrări, cum a fost și „Cartea neagră”, omit și eforturile făcute de români în scopul de a duce un război fără excese. Este ignorat în acest sens un document extrem de lucid emis de Comitetul de pacificațiune de la Sibiu din 7/19 octombrie 1848 semnat de A.T. Laurian, S. Barnuțiu, N. Bălășescu, Fl. Micaș și I. Bran.

În acest document se spunea: „Dar până când încă simțurile noastre nu sunt amețite de sângele bătlăliilor, până când încă judecata noastră nu e turburată de furia patimilor, să mai vorbim o vorbă de umanitate. Ca voi, și noi vom face tot spre a întări puterile noastre, spre a slăbi pe dușmanii noștri, spre a câștiga biruința. Cel ce voiește biruința, nu trebuie să se cutremure nici de relele războiului. Să facem însă deosebire între răul trebuincios al războiului și între barbariile ce nu folosesc numănu și strică mai mult celuia ce le folosește.

Să prăpădim pe orice dușman care poate să vatăme, însă să arătăm iubire de omenie și să fim generoși către toți aceia a căror peire n-duce nimănu nici un folos și a căror cruțare nu vatămă pe nimenea cum sunt cei prinși, biruiți, femeile, copiii, bătrânii. Dacă e să ieșim la război unii contra altora, să cruțăm propriile noastre simțăminte de umanitate, să cruțăm numele cel bun al nostru, să deschidem prin iubirea de omenire calea putincioasă către pace. Să ne ferim de pustiiri fără folos, căci și unii și alții vrem a locui pe viitor această țară; apoi de ce să pregătim în zadar o locuință deșartă ?”

Și se încheia cu o „luare aminte”: „Iar de veți face voi cruzimi și varvarii în contra fraților noștri, atunci ne vom vedea și noi siliți a vă măsura cu aceeași măsură, a vă răsplăti cruzimile cu cruzimi. Aceasta vom fi datori să facem pentru apărarea partidei noastre și a cauzei cei drepte, va trebui ca printr-un fel de drept al talionului să vă oprim de a tracta barbarește partida noastră, va trebui să apăsăm crânceniile prin crâncenii, cu inima sângerândă om face aceasta. Dar chiar pentru marele scop al umanității va trebui să o facem.

Deci feriiți-vă de cruzimi nefolositoare, dacă nu pentru alte cuvinte, cel puțin pentru ca să apărați pe conaționalii voștri de asemenea tractare”³⁵⁵.

Apelul, din păcate, a rămas un pium deziderium. Cine avea arme de foc, tunuri și trufia de a stăpâni, nu-i păsa de „cruțare”, mai ales că aceia care au făcut apel la „cruțare”, dispuneau doar de lănci, furci, topoare, coase și îmblăcie și de foarte puține puști.

Cu toate acestea, tot cei mai tari strigau cu ipocrizie că „națiunea română ar plănuie exterminarea națiunii maghiaro-secuiești”, fapt dezmințit și de generalul Puchner. Exterminarea nu numai că nu stătea în intenția românilor, dar „adevărul era tocmai opus”, cu atât mai mult cu cât „terorismul unguresc nimicise orice urmă de libertate a românilor”³⁵⁶.

Ca dovadă, asupra lor s-a acționat pentru a fi lichidați fizic și slăbiți economic prin mai multe metode. Enumerăm câteva dintre ele:

- 1) Până la un moment dat (până la măcelul de la Mihalț) represiunile asupra românilor au fost executate de trupe imperiale formate din secui și mai rar din polonezi.
- 2) După adunarea III-a de la Blaj asupra românilor au acționat trupe maghiare autohtone și trupe de invazie chemate din Ungaria.
- 3) Mari pierderi au pricinuit românilor gărzile civile (naționale) maghiare autohtone, deosebit de sângeroase.
- 4) Dar mai sângeroase față de români s-au dovedit a fi fost „tribunalele de sânge” (Vérbiroság-urile), care executau fie pe loc, fie cel mult în trei zile.
- 5) Groază și panică stârneau între români voluntarii (önkentesek) concentrați în așa numitele „Rongyos gárda” - adevărate bande de fanatici care-i vânau pe români ca pe iepuri. Și-au câștigat de altfel o tristă celebritate.
- 6) Mari pagube provocau românilor și așa zisele cete (bande) sau trupe de găinari (Tyukász seregek), companii ambulante de voluntari (önkentesek) compuse din orășeni și nemeși săraci care jefuiau vite, oi, porci, găște, curci, rațe, găini ș.a.
- 7) Aceleași efecte aveau asupra românilor și bandele de militari secui scăpate de sub control (dezertori) care jefuiau mai ales satele românești din secuime.
- 8) Periculoase erau și acțiunile represive ale funcționarilor comitatelor care aveau în subordine mici formațiuni militare cu care terorizau satele românești.
- 9) Asupra românilor au fost aruncate și trupe speciale formate din „hoții cei mai mari din temnițe sloboziți”, cum a fost aceea numită „Révész Csapat” care a jefuit satele din jurul Hălmașiului în iarna anului 1849³⁵⁷.
- 10) Nu trebuie neglijate actele de răzbunare ale nobililor fugiți și reîntorși în localitățile de baștină atunci când împrăjările militar-politice o permiteau.

În mare, cam acestea erau principalele mijloace prin care au fost decimați românii fizic și material.

Andrei Șaguna, care primea rapoarte de la protopopii săi din întreaga Transilvanie, vedea limpede în spre ce direcție evoluau evenimentele, motiv pentru care a pledat și el pentru intervenția trupelor rusești cu scopul de a preîntâmpina genocidul pornit cu atâta furie împotriva românilor și sașilor. Iată ce spunea Șaguna în ședința Comitetului de pacificațiune de la Sibiu: „Iară eu sunt convins domnilor, că dacă această țară va rămâne în potestatea insurgenților și în voia lor, din un milion două sute de mii de români vor mai rămâne 200.000 iar din 200 mii de sași, douăzeci de mii”³⁵⁸.

Un alt centru unde se adunau rapoarte asupra execuțiilor românilor și a pagubelor pricinuite era Comitetul Națiunii Române. Acesta prevedea încă în 4 decembrie 1848 că „La timpul său [se] va face cercetare asupra tiraniei rebelilor care au sacrificat atâția români și va

cere dreaptă răzbunare care se cuvine”³⁵⁹. Se simțea deci acut de pe acum necesitatea de a se aduna și centraliza cifrele pierderilor românilor. Rapoarte privind pierderile umane și materiale, ale prefectilor și tribunilor, cum era și firesc, se trimiteau Comitetului de la Sibiu. În arhiva acestuia am fi putut găsi o situație aproape completă asupra suferințelor românești. Dar a fost să nu fie așa. Inamicul, bănuind importanța unor astfel de date, a distrus complet arhiva Comitetului, imediat ce a avut posibilitatea (în timpul asediului Sibiului), așa încât ulterior a trebuit găsită o altă modalitate de a putea calcula măcar și aproximativ numărul morților, răniților, mutilaților precum și a daunelor materiale.

În ceea ce privește acestea din urmă românii au ajuns într-o situație dramatică, de altfel ca și în ceea ce privește pierderile umane.

Comitetul Național Român de pacificațiune pentru a-i liniști pe români și a preîntâmpina jafurile, trimite circulare către toți prefectii, ca și aceea către Constantin Romanu-Vivu (din Sibiu, 4 decembrie 1848) în care atrage atenția cu toată seriozitatea: „Dacă poporul nostru suferi pagube și stricăciuni să nu vă alunecați a crede că același se va despăgubi iarăși prin prădăciuni, ci numai prin conștiincioasa cercetare a tuturor pagubelor întreprinse prin comisii legale care la timp se vor emite, căci avem parola de onoare a Î[naltului] General Comando repetită de atâtea ori”³⁶⁰. Lipsa documentelor în acest sens ne determină să ne îndoim că vreo comisie [eventual mixtă - cum ar fi fost logic] a Î[naltului] General Comando să fi pus piciorul în satele românești devastate de secui, de insurgenții maghiari și de trupele de invazie ungare.

Era așadar, încă una din promisiunile deșarte făcute românilor... Cât despre cuvântul de onoare al generalului Comandoului austriac s-a dovedit a nu fi fost mai demn de crezare decât al lui Kossuth pe când Drágoș ducea tratative cu românii din Munții Apuseni.

În fapt, iată cum se desfășurau lucrurile în ceea ce privește jaful. Dăm în cele ce urmează un singur exemplu din zecile de mii existente, acela al campaniei maiorului Gál de la sfârșitul lunii octombrie 1848 în Zarand: „Iară în Hălmagiu și prin satele din jurul lui, nu a rămas una casă nejeftuită și ne prădată de rebeli; zicând că ei caută după unelte ungurești, însă ei căutau să stoarcă bani de la bieții români; printre haine și alte iosaguri (bunuri) de treabă, pe care toate le adunau, zicând că sunt iosaguri ungurești. Iară bieții români, încremeniți de groază și frică, tăceau, și toate le lăseau să le ducă numai să nu-i omoare”³⁶¹. Așa au început jafurile, așa au continuat și tot așa s-au sfârșit. Și bine înțeles, tot nobilimea maghiară a făcut cel mai mare caz la ripostele românilor...

Tot în această campanie, la Hălmăgel în 24 octombrie 1848 au procedat în felul următor: trupa maghiară a colonelului Gál a fost întâmpinată la marginea satului de sătenii: „Toader Codreanu 60 a., Petru Fonița 28 a., Nicolae Stan 50 a., Login Galea 18 a., Ilisie Lupu 25 a., Eftimie Duma 40 a., Ioan Totu 27 a., Anișca Duma 35 a., Ana Codreanu 40 a., Petru Pop 45 a., Petru Totu 32 a., purtând în fruntea lor un steag alb. Răsculații au înconjurat delegația pașnică a satului, au smuls steagul și l-au batjocorit, pe primii opt i-au ucis cu săbiile, pe următorii doi i-au băgat de vii într-o casă incendiată, unde au ars; iar pe cel din urmă, „l-au înfășurat în câlți și așa l-au aruncat în foc”. După aceasta au dat foc comunei, prefăcând în cenușe 161 de case, împreună cu toate sălașele lor, precum și toate bucatele

adunate și nutrețul vitelor. Pe poporenii: Iosif Totu 55 a., Costan Sârba 56 a., Ioșă Codreanu 65 a., Petru Colfu, I. Ion de trei ani, Maria Tonția 15 ani, George Tonția 60 a., Daniil Baica 70 a., Ioan Chici 55 a., Cristina Codreanu 40 a., Maria Tonția 16 a. și Anișca I. Gligor Petru 5 a., i-au împușcat în fața caselor lor incendiate, apoi i-au aruncat în foc, ca să le dispară urmele. Pe Ion Roșca 50 a., Nicolae Boșa 22 a., fiul celui anterior, Antonie Tonția 72 a., și pe fiul acestuia, Ioan Tonția 52 a., i-au aruncat de vii în casele incendiate, unde „în cele mai groaznice chinuri s-au mutat din această viață”. Pe preotul Eftimie Popovici 36 de ani, l-au făcut prizonier și l-au dus la Hălmași.

Bisericii din Hălmași i-au pus foc, distrugând altarul și toate obiectele din biserică. Din fericire, focul nu a cuprins biserica și s-a stins.

Vitele din Hălmași au fost adunate, sechestrate și expediate în Ungaria; pe câte nu le-au putut duce, le-au împușcat în hotarul satului. Bunurile scăpate de la incendiu din împreună cu obiectele gospodărești folositoare cum erau căldările ș.a., le-au adunat și încărcându-le în cară le-au transportat tot în Ungaria³⁶².

Așa precum se vede, în Zarand, ca peste tot în Transilvania, jafurile au mers mână în mână cu omorurile. Un zguduitor și amplu document în acest sens a fost publicat de curând, semn că problema a început totuși a se bucura de interes³⁶³.

Să vedem ce nota preotul satului Bacifalu [Badalu] Nicolai Odor, la 9 octombrie 1849. Satul Bacifalu au pățit din pricina ungarilor următoarele: „au fugit oamenii din sat și ungurii au jefuit tot ce au avut oamenii prin case și au stricat și casele.

Au rămas oamenii în cea mai grea sărăcie”. Toată paguba făcută de rebelii unguri (despre care nu toți oamenii au dat în scris mulți fiind fugiți prin țări străine). Și așa s-au găsit până la acea dată că s-au făcut pagube de 55.000 f.[lorini] r.[enani].

S-au păgubit preoții dimpreună cu poporenii.

Preotul Nicolai Odor a avut pagubă de .	2700
Preotul Ioan Coman a avut pagubă de .	3650
Suma	6350 ³⁶⁴

Și nu este lipsit de interes, dacă tot vorbim de pagube materiale să vedem pe viu (pe document) ce anume se putea jefui de la un preot, într-o sumă atât de mare cum erau cei circa 3000 de fl. Iată o listă-model a celor jefuite de la preotul Ioan Martinovici din Satulung, fără a-i mai reproduce și jalnica suplică trimisă înalt preasfinției sale, apiscopului Andrei Șaguna³⁶⁵: „**Specificație**” - se intitulează documentul despre paguba și jaful ce i l-au făcut secuii din Trei Scaune împreună cu secuii din localitate la 26 noiembrie 1848, cu ocazia năvălirii în Săcele: „70 găleți cu mai multe feluri de bucate; 12 care cu fân; 10 stânjeni de lemne; 2 vaci cu viței; 2 porci îngrășați; un car de boi ferecat; 3 lanțuri; un castan de nuc; 4 castane fărâmate; 1 1/2 slănină și untură 15 kg; 1 masă de scris în care au fost și 32 zloți; 2 mori de cafea; 2 cântare de fier; 2 lămpașe de cleștar; 2 tipsii de făclii; 1 pălărie și un potcap cu toc; 5 oca de sămânță de iarbă; 8 fiară de aramă de haine; o pereche piuliță de aramă și 1 ceas; un ceasornic de masă cu spătar, sfărâmat; 2 oglinzi; 4 tuțeturi de talere de porțelan; 6 tasuri mari de supă; 5 icoane; 2 cocoși de păun și 2 găini; 2 curcani și 6 curci; 3 cocoși și 12 găini; 4 stupi cu miere; 15 saci de lână și pânză; 1 puțină de carne de oaie sărată; 4 steanduri

cu lapte acru; 8 găleți cu brânză; 20 oca de cașcaval; 2 țoale de lână; 30 coți de pănură; 1 plapumă; 20 oca de lână spălată; 5 lăcate; 7 ploști de 6, 4, 3 și 2 cofe; 40 găleți de cartofi; o căldare mare și una mică; 400 verze; 20 oca de sare; 4 site; 6 troci; 2 răzători; 6 piepteni de lână; 1 butoi cu 10 vedre de vin; 8 vedre rachiu de prune; 4 sfeșnice de aramă; 5 părechi de mucuri; 3 tuțeturi de cuțite; 3 tuțeturi de linguri de cositor; 6 cuțite mari; 4 grape și 3 săpoaie mari; 1 pilotă de fulgi; 4 perii; 2 chingi bune de piele; 1 frâu nou nemțesc; 2 căpestre cu lanțuri; 2 furci de fier; 3 tigăi de aramă; 1 castăn mic de lemn de nuc, fărâmat; 6 topoare, 2 barde, 4 herăstraie, o frigare; 8 sfredele mari și 10 mici; 1 cusbăl de chiu; 2 clește; 2 vătrare; 18 ferestre mari și mici fărâmate, am dat pe reparație 66 fl.; 1 flașnet mare de Viena; 1 tavă pentru cafea mare; 4 broaște de uși; 3 uși stricate, reparația 15 fl.; un cuptor fărâmat; mai multe fierării mărunte de casă”.

În total, pagubele pe care le-au făcut secuii preotului Ioan Martinovici din Săcele au fost evaluate la circa 3280 de florini renani. Nu dispunem de atâta spațiu încât să ne permitem a da și alte exemple. Pentru această sinteză este suficient să avem chiar și numai un *model* a ceea ce a însemnat jaful secuiesc și unguresc, făcut metodic, temeinic, până la ultimul cui. Și documente ca acestea, repetăm, sunt cu miile, numai că așa cum am mai spus, nu era consult a fi cercetate. Valoarea lor istorică este însă deosebit de mare, atât a documentelor privind pagubele materiale cât și a celor privind morții, răniții și mutilații. Ambele biserici românești, și cea ortodoxă și cea greco-catolică, au solicitat rapoarte precise în acest sens de la protopopi, iar aceștia de la preoții din subordine. Datele trebuiau înaintate întocmai, sub prestare de jurământ preoțesc, iar în cazul unor situații inexacte preotul risca să fie înlăturat din preoție. Iată în rezumat cum suna respectiva adresă.

În decursul revoluției, mulți inși din națiunea română care au luptat pentru dinastie și „cauza cea dreaptă” (adică națională), au fost parte uciși, parte s-au schilodit și au rămas neputincioși.

Pentru a putea fi ajutați din vistieria statului, aceștia din urmă, precum și văduvele și copiii celor dintâi „se cere a se afla într-un mod sigur și după cunoștința din lăuntru, precum numele, locul viețuirii și starea averii și a subzistenței unor asemenea oameni, asemenea și modul, unde? cum? și când? s-au întâmplat astfel de nenorociri?” Deci preoții din subordine să facă cercetări amănunțite - și sub răspundere să facă aprecieri drepte.

Situația era de fapt cerută de la stăpânire, adică de la baronul Ludovic Wolgemuth, guvernatorul militar și civil al Ardealului, pentru a mai oferi probabil o speranță văduvelor, orfanilor, mutilaților și jefuiților, căci pe morți nu-i mai putea învia. Din păcate, nu avem cunoștință ca să fi fost desăgubiți la valoarea reală a pierderilor aceia înscriși în miile de liste care au luat drumul Sibiului și Blajului; cât despre cuvântul de onoare al Înaltului General Comando (care am văzut că a fost dat de mai multe ori) cu privire la trimiterea de comisii de cercetare a pagubelor în fiecare sat a fost și aceasta doar o promisiune ca atâtea altele.

Documentul de mai sus era semnat de episcopul Șaguna, în Sibiu, la 13 octombrie 1849³⁶⁶. Și se încheie reiterând: „Deci, după înțelesul acestei rânduieli a Excelenței Sale, domnul guvernator, *tot preotul este strâns și sub grea răspundere îndatorat*, a cerceta cu toată scumpătatea, și după conștiința sufletului a arăta Protopopului atârnat - care apoi va

arăta încoace - văduvele și pruncii de la acei români de ai noștri rămași, cari au căzut jertfă rebelilor, [...] precum și pe aceia, cari au rămas schilavi și neputincioși”.

Aceleași date le solicită în numele Consistoriului greco-catolic și Ștefan Moldovan, din Mediaș, la 3 octombrie 1849: „...văzând cum prealuminatul M.[ăria] Sa d. Episcop Șaguna se silește a pune nu numai în rând Diocezul său, ci și a aduna documente pentru folosul națiunii: prin aceasta îndrăznesc cu toată umilința din parte-mi a ruga pe venerabilul Consistoriu, ca de cumva până acum asemenea n-au întreprins a face, să binevoiască, și cu coînțelegere cu numitul cu onoare mai sus d. Episcop, și a aceluiși Consistoriu acelea ce respectează Națiunea să le împreune, ca să poată deplin ieși suma apăsărilor, nedreptăților și tiraniilor suferite...”³⁶⁷

Felul în care Ștefan Moldovan își redacta documentul, demonstra și o colaborare strânsă între greco-catolici și ortodocși, caracteristică anilor 1848 - 1849, când s-ar fi putut realiza (cu eforturi mai susținute) acea *religie românească* la care râvneau atât de tare S. Bărnăuțiu, Al. Papiu Ilarian ș.a.

Necesitatea stringentă a datelor solicitate de Șaguna și Moldovan o prevăzuse George Barițiu încă în noiembrie 1848, când în introducerea unui manifest semnat de generalul Pfersmann, la Sibiu în 18 noiembrie 1848, scria: „Istoria patriei va avea odată foarte mare trebuință de daturi istorice din rezebelul civil care se poartă între noi transilvănenii de la 20 octombrie încoace. Detaiurile, amănuntele acestui rezebel nimini nu le poate ști așa adevărat ca Comanda generală ostășească, unde se adună toate raporturile, apoi și Comitetul Român, la care încă vin multe și *ar putea veni mai multe dacă unor prefecti le-ar plăcea a scrie mai des*” [sb.nc. - G.N.]³⁶⁸.

Ultimele cuvinte aruncă o umbră de nemulțumire asupra unei oarecari delăsări tipic românești. Erau, să zicem, totuși circumstanțe atenuante: „Focul luptelor” în care prefectii nu aveau timp material pentru așa ceva. E drept, de aceeași neglijență, inamicul nu prea a dat dovadă. În ultimă analiză să ne împăcăm cu soarta, poate așa e firea românului - nu știe face suficientă vâlvă (să-i zicem propagandă ?) în jurul nedreptăților care i se fac. Numai memorandiștii poate, au reușit să înfrângă acest sumbru și fatal aspect al destinului nostru.

Cele câteva rapoarte ale prefectilor sunt mai cunoscute. Mai puțin cunoscută este proclamația nr.4557 a Comandamentului general de la Sibiu care interesează direct acest dureros capitol al revoluției. Iată un pasaj: „Comanda generală încă simte din partea sa cel mai profund disgust asupra tuturor cruzimilor și a faptelor de rușine, care s-au săvârșit și încă să mai săvârșesc adeseori fără nici o trebuință, nu numai asupra averii, ci tocma și cu delăturarea oricărui simț omenesc, asupra bătrânilor, femeilor și a pruncilor.

Comanda generală să vede silită a-și manifesta toată a sa mânie mai vârtos asupra acelor barbarii, care după cum să descriu în raportul din 10 noiembrie al Comitetului de pacificațiune, partida ultramaghiară rebelă săvârși în ținutul de la Murăș-Oșorhei până la Aiud asupra poporimei române și a locuitorilor ei, și prin aceasta totodată se prostitu și se rușină pe sine însăși”³⁶⁹. Parcă-ți vine să te întrebi: oare de ce după revoluție, n-au cerut românii judecarea criminalilor de război ?

Pe lângă jafuri și omoruri soldații maghiari au practicat și violuri în grup asupra româncelor, fapt menționat și la capitolul „*Atrocități*”, dar care și aici își are un loc, deoarece, ne întrebăm iarăși, cine a mai pus la socoteală și aceste crime, cine a plătit daune morale pentru ele ? În fapt, au trecut neobservate pe lângă celelalte, în marele anonim în care istoriografia ungară și împrejurările vitrege dominante în istoriografia românească le-au îngropat.

Astfel, nu putem trece peste un document a cărui veridicitate nu va putea fi contestată niciodată, căci el este o scrisoare particulară a tribunului Mihai Donci către prefectul Dionisie Marțian Popovici, trimisă în 13/25 decembrie 1848 din Bercinci fără scopul de a fi dată publicității. Ea a fost găsită întâmplător, târziu, după zeci și zeci de ani. Iată ce consemna aceasta: „Apoi că ce au fost făcut tâlharii de soldați maghiari, că unde era o femeie frumoasă se apucau de dinsa cu sila în contra trupului, ba că au fost făcând că și cismele din picioare le-a tras de le-o lăsat desculțe”³⁷⁰. Altfel spus, și violate și jefuite ! Și toate aceste suferințe au fost despăgubite în vreun fel ? Istoria ne spune că nu, și aceasta nu trebuie să uităm. Nu trebuie să uităm niciodată această mare lecție a istoriei - suferințele, jafurile, torturile, violurile, rănirile, mutilările și omorurile îndurate de români la 1848-49 nu le-au fost niciodată răsplătite la valoarea reală.

Dovezi că trupele coșutiste au intenționat să-i ștergă pe români de pe suprafața Transilvaniei nu lipsesc, dimpotrivă; atâta doar, că ele nu au putut fi puse într-o lumină adecvată, până acum, din atât de cunoscutele motive politice.

Una dintre aceste mărturii este circulara semnată în 12 iunie la Abrud, de către colonelul baron Kemény, adresată „Iancului și gloatei sale valahe” în care cu aroganță tipic nobiliară clama: „Valahilor ! zilele voastre sunt numărate ! În fruntea formidabilei mele oștiri, fortificată în sute de lupte, vom stârpi, până la ultimul vlăstar, pe toți rebelii aflători sub arme”³⁷¹.

Cam pe același calapod este croită și Proclamația guvernatorului Kossuth Lajos contrasemnată de contele Eszterházy Mihály în Pesta, 10 octombrie 1848, în care românii erau somați la supunere față de legile din aprilie și față de guvernul ungar; în caz contrar, îi amenință cu *exterminarea prin unguri și secui*³⁷².

În noiembrie 1848 din partea maghiară a avut loc o tentativă de împăcare cu sașii, în cursul căreia reprezentantul unui grup de nobili maghiari s-a adresat fruntașilor sași locali în felul următor: „Iubiții mei sașilor ! De multe sute de ani bine am trăit noi la olaltă, dați să ne împăcăm ca să nu mai fim pradă românilor, și apoi uniți să-i stingem de pe fața pământului ca să rămâie numai de sămânță”³⁷³.

În timpul luptelor cu prefectul Buteanu, într-un acces de sinceritate, maiorul Csutak a mărturisit următoarele: „Nimeni să nu-și facă iluzii că pe români îi poți alunga din lume cu o mătură de mesteacăn, căci se înșeală cine crede aceasta și mai vârtos cine cugetă că eu voi fi în stare cu 2603 infanteriști, 56 husari și 5 tunuri a extermina de pe suprafața pământului 500.000 de cetățeni. Cine a nutrit această speranță nu și-a dat seama că fiecare popor, când se aprinde în el scânteia divină și devine conștient că este o națiune și că în el zace puterea, nu există armă cu care ar putea fi învins...”³⁷⁴

Tot o dovadă clară a dorinței și voinței de a extermina pe români este și scrisoarea căpitanului Gabányi care scria din Barabaň la 24 iunie [1849]: „În sfârșit - întocmai cum zicea bătrânul Cato: „*Hoc censeo, et Carthaginem esse delendam*” - zic și eu: Să stârpim, fără milă, neamul răzvrătit”³⁷⁵, adică pe români.

Bănuim a fi limpede acum pentru oricine, cu riscul de a ne repeta, că pledoaria episcopului Andrei Șaguna în fața Comitetului Național Român de la Sibiu, în favoarea intervenției trupelor rusești în momentul când cele imperiale austriece nu mai erau în stare să asigure protecția românilor și sașilor era așadar bine justificată³⁷⁶.

După cele mai noi cercetări, de remarcat că și sașii considerau intervenția rusescă drept o acțiune *umanitară* menită a preîntâmpina un genocid, și nu o invazie³⁷⁷.

Este semnificativă, printre altele, și o poziție „umanitară” a unui conte Mikes care se opune genocidului antiromânesc dintr-un cu totul alt motiv. Informația provine dintr-o scrisoare a maiorului Czecz către Comitetul apărării naționale [ungare] trimisă la 5 noiembrie 1848. Maiorul Czecz relatează aici că l-a întrebat pe contele Mikes de ce nu-i execută pe cei câțiva „instigatori” români prinși; contele Mikes i-ar fi răspuns: „dacă va executa cu nemiluita pe români, atunci cine va mai lucra moșiile ?”³⁷⁸

Nu toți grofii și baronii aveau însă o gândire atât de pragmatică, ceea ce pe români i-a costat enorm: 40.000 de morți, sute de sate arse parțial sau în întregime și 29.260.000 florini (adică 60 milioane lei aur în valuta anilor 1944)³⁷⁹.

Ceea ce este neliniștitor pentru istoriografia zilelor noastre, consider eu, este imixtiunea politicului care se face simțită din nou prin diverse ziare și reviste, de diverse orientări, în care anumiți autori care nu au nici o tangență cu istoria, încearcă să inducă în eroare sau chiar să dezinformeze publicul cititor neavizat, exprimându-și îndoiala cu privire la numărul enorm al românilor omorâți (40.000), persiflându-l și asemuindu-l cu cei 60.000 de morți din timpul revoluției române de la 1989, care, evident, *n-au existat*, ipso facto, așa n-au existat nici cei 40.000 de morți din timpul revoluției române de la 1848-49 din Transilvania³⁸⁰; în fine, alții, fără argumente, micșorează cifra la 30.000 de morți pentru români. Cei care trag la îndoială numărul de 40.000 de morți ai românilor, sunt tocmai urmașii acelor care au făcut mai mare caz de atrocitățile românilor și au umplut lumea întregă cu imaginea cruzimii lor.

Persoana care și-a dat seama cu claritate de valoarea istorică a unei situații exacte a pierderilor umane și materiale ale românilor a fost redactorul *Gazetei și Foaiei...*, George Barițiu.

Într-un articol, piesă de antologie - intitulat: „*Un apel pentru cei morți*”³⁸¹, el cere românilor, încă la sfârșitul anului 1849, să-și găsească timp pentru a-i număra pe toți românii trecuți prin măcel, din viață la moarte: „Care din noi - se întreba G. Barițiu - știe astăzi până la câte mii de familii lipsite de capii [de familie - n.s.] și fii, de averea și căminul lor se întinde doliul patriei ?” Unde este acea inimă rece și calculată care să fi contabilizat „șiroaiele de lacrimi ce îneacă ochii și sfâșiatale inime ale atâtor văduve și orfani, iar picând ele udă numai pâinea cea neagră sau mălaiul cel târâtos cerșit pe la ușile caselor câte vor mai fi rămas ?”³⁸²

De la încetarea ostilităților în Transilvania au trecut 4 luni și G. Barițiu întreba dacă s-a „cerut vre-o cercetare în privința aceasta ?”

Am arătat mai sus că generalul Ludovic Wolgemuth ceruse din octombrie 1849 - atât ortodocșilor cât și greco-catolicilor să întocmească listele cu pierderile umane și materiale ale românilor. Pare oarecum ciudat că G. Barițiu nu a aflat despre acest demers. Ba mai mult, se pare că în februarie 1850 situația românilor nu era încă centralizată. Dar și aceea era adevărat că din Comisia de cercetare a pagubelor pricinuite de războiul civil nu făcea parte nici un român ! Un memoriu avea totuși în mână guvernatorul, dar nu unul complet, căci Ioan Maiorescu îi scria în acest sens lui G. Barițiu (din Viena, 5/17 februarie 1850)³⁸³ că Wolgemuth putea răspunde foarte bine nemulțumirii românilor (se înțelege) dezarmându-i: „Puteam face mai mult pentru români, decât să provoc pe ambele scaune episcopale să-și arate chiar românii, prin preoții lor, toate pagubile ? De ce nu le-au arătat ?”

Este în adevăr inexplicabil de ce aceste liste nu au fost făcute integral cunoscute, având în vedere că în arhivele celor două Consistorii ele există ! De ce atunci nu au fost centralizate pentru a fi înaintate baronului Wolgemuth ? Să fi fost un joc politic (șantaj, presiuni, rea voință) necunoscute nouă asupra frunțașilor confesiunilor românilor pentru a nedreptăți din nou pe români ? I. Maiorescu afirma „Ne lipsește tactul” - dar aceasta nu explică gravitatea situației. Să fi fost pur și simplu neglijență și lipsă de interes ? (în acest caz a fost o neglijență criminală).

Barițiu anticipa oarecum nedreptatea situației întrebând retoric din nou: „Nu cumva sângele și lacrămele confrăților noștri au să se strezure și să se scurgă în eternitate fără nici o urmă și pășare [...] ? Nu cumva sângele românesc nu merită stima, nu are prețul altui sânge omenesc ? Sau că ne sfiim de vreo comparațiune ?” Și continuă revoltat pe timpul de atunci și parcă pe toate timpurile: Nu domnilor, dacă ar fi așa, istoria ne-ar pedepsi aspru și „nici o apă și nici un eter nu ne-ar putea spăla renumele de pata ce ne-am contrage prin o nepăsare ca aceasta”.

Să luăm exemplul, îndemna Barițiu, de la francezi, de la greci și sârbi, la care orice picătură de sânge se varsă pentru națiune, patrie, religie și libertate este întocmai la fel de nobilă și de prețioasă. În alte părți nu se cruță nici osteneală, nici cheltuieli pentru a-i răzbuna pe cei căzuți, cât și pentru a le da onoarea din urmă prin dezgropări și reîngroparea osemintelor lor în modul cel mai solemn și fastuos.

În ce privește comparația cu alte popoare, nu avem a ne teme, facă-se aceasta din oricare punct de vedere. Istoria ce se va scrie fără patimă va inveda aceasta din plin.

Cei uciși și executați în curs de 10 luni, nu încapă îndoială, apreciază Barițiu, bilanțul cumpănește la români, „atât pentru că fanaticii apucaseră a ucide dintre ei mult mai înainte de eruperea bătăliilor, cât și că ei deteră recruți cu miile, iar mai vârtos pentru că românii fuseră mânați a se bate fără arme, așa, fără arme căci generalii abia voriră a le da 1500, zi, una mie cinci sute puște, și o comandă pe cele cinci luni foarte nedeterminată [nehotărâtă - n.a.] foarte îndoioasă”.

Chiar și în timpul focului, Comitetul națiunii române ținea să se știe cine a provocat războiul civil, deoarece teoria „instigatorilor” români n-a stat în picioare nici mai târziu, și cu atât mai puțin azi, după atâtea cercetări minuțioase și obiective.

Iată ce proclamație difuza Comitetul către români: „Drept aceea și istoria [a] ceea ce judecă lumea cu dreptate și nu desparte efectul de cauza sa, va pune pe sufletul fracțiunii acesteia [coșutiste] pustiirea satelor și a orașelor, omorurile barbare, spintecarea copiilor, prostituirea femeilor și demoralizarea locuitorilor țării, care le fac ungurii și săcuii, și toate acele, cu care le răspund românii întărâtați și învățați de la ei.

Ei au aprins focul, acum dar cine va putea imputa românilor, dacă arde casa ce au aprins-o ungurii, și cine e [de] vină, dacă va arde chiar și pe unguri ?

Ei au rupt iazul și au adus asupra-și potopul cerului răzbunător, cine va fi de vină, dacă se vor îneca ?³⁸⁴

Părearea noastră este însă că, oricum, programele celor două revoluții, maghiară și română, generoase altminteri, nu justificau în nici un fel 40.000 de morți ai românilor și 10.000 ai maghiarilor. Ei au fost rezultatul unei groaznice greșeli a guvernatorului Kossuth Lajos în abordarea problemei naționale din Transilvania (chestiune de orgoliu și putere), dar mai ales a faptului că în programul revoluției ungare a fost introdus acel punct 12, care în sine purta germele războiului civil, a înfruntării celor două revoluții pe plan național - în timp ce pe plan social urmăreau obiective aproape identice.

Pe aceeași linie de gândire, G. Barițiu, relua în același impresionant „Apel” al său de după revoluție părerea că: „...românii n-au provocat vărsare de sânge nicidecum și niciodată, ci numai au prevăzut-o, iar provocarea, pornirea și încingerea aceleiași zace pe *oricare alte suflete*, numai pe ale românilor nu...” Să nu se uite în acest sens că Adunarea II-a de la Blaj (din 3/15 mai 1848) a constituit o mare ofertă pentru negocieri. Românii mereu au fost gata pentru tratative, pentru concesi, pentru compromisuri, chiar și după izbucnirea ostilităților. Cei inflexibili au fost adversarii, care mereu au contat pe superioritatea lor militară. Așa încât românii n-au avut de ales și au ridicat mânușa aruncată lor cu atâta „dispreț, după ce mai întâi trufașul fanatism întărâtase pe leu arucându-i la picioare pe atâția pui ai lui omorâți și sângerânzi, iar când leul începu a răcni și când răcnetul său cutremură văile și munții, atunci, numai atunci, fanatismul se miră văzând că acela tot mai are unghii și dinți, pe care el crezuse că-i lipsesc din veacuri”.

La acuzațiile că românii ar fi săvârșit cruzimi, Barițiu întreba simplu (ca participant activ ce cunoștea bine situația): „Câte ? Numărați-le prin comisiuni cercetătoare și veți cunoaște întâi, că aceleași în partea lor cea mai mare, au fost numai represalii, ochi pentru ochi, om pentru om, oraș pentru zeci de sate s.c.l.” și apoi, în fond, cine a provocat războiul civil trebuia să prevadă și funestele sale rezultate.

Aici putem prezenta un exemplu cu totul revelator privind obiectivitatea aprecierilor lui G. Barițiu în ceea ce privește o oarecare reciprocitate a acestor acțiuni (totuși mult inferioare numeric în ceea ce privește riposta românilor). Astfel în 4 noiembrie 1848 o trupă de maghiari din Ungaria pătrunse în Hălmagiu Mare, unde „împreună cu pe alții spânzurară 5 preoți români și pe al 6-lea îl împușcară” după care aprinzând mai multe sate, și împușcând la români, au plecat spre Baia de Criș și în 8 noiembrie la satul Bătrâna măcelăriră 700 de români. În 10 noiembrie, cu prilejul plecării către Ungaria, în Baia de Criș mai spânzurară pe 7 români și pe 2 nemți și furioși, mai aprinseră două sate vecine, Lunca și Cârstău. Pe cei 9

spânzurați [7+2] viind românii din Abrud și din Zlatna, marți în 14 noiembrie i-au luat de pe furci și i-au îngropat, spânzurând în locul lor 6 maghiari, pe care a treia zi, joi, i-au îngropat acolo sub furci”. Cutremurător, dar descrierea e strict autentică - făcută de protopopol Iosif Bașa către episcopul său A. Șaguna. Scenele au fost văzute cu ochii săi fiind ascuns în pădure, tocmai deasupra locului unde se aflau spânzurătorile³⁸⁵.

Presa germană învinovăța de cruzimi ambele tabere - dar ea nu cunoștea „*Pomelnicul*” lui Artemiu Publiu Alexi și nici nu avea cum să cunoască rapoartele-document din arhiva Consistoriului ortodox din Sibiu. În aceste condiții, necunoscând în profunzime situația, dar vrând a menține o cumpănă imaginară care prin raportul de un maghiar la patru români omorâți, nu putea fi în nici un caz dreaptă, făcea în 12 februarie 1849 următoarea aserțiune: „Ruinele fumegânde de la Reghin, Feldioara, Hărman, Sânpetru, Anchita, Hoghilag, parțial Slimnic, Șura Mare și Sebeș, ca și ale celor peste 200 de sate românești devastate și arse de unguri și secui, dar nu mai puțin și incendierea Zlatnei și Aiudului de către români sunt tristele semne ale prezentului însângerat, în care au căzut jertfă în țara noastră mai mult de 20.000 de oameni...”³⁸⁶

În petiția generală a națiunii române din 13/25 februarie 1849 adresată împăratului, tot fără a fi încheiate calculele prealabile dar nici ostilitățile, frunțașii români semnatari ai acesteia, menționau sute de sate jefuite și arse și uciderea a peste 10.000 de români fără distincție de bătrâni, copii, de bărbați și de femei³⁸⁷ (cifra care se referea la acea dată la cei uciși în afara câmpului de luptă).

Însemnările lui Rubin Patița despre anii 1848-49, deși fac parte din materialul memorialistic, ele se apropie mai mult de adevăr; după decantarea informațiilor cifra de 40.000 de români uciși, exprimându-și indignarea pentru modul în care sunt tratați românii chiar și după uriașele jertfe din timpul revoluției, constatând, ca și Barițiu, dezinteresul pentru pierderile românilor: „A noastre sate prădate și arse până la fundament, atâtea averi răpite și atâta sânge - alor 40 de mii - românesc, cald vărsat, vedem că rămân nebăgate în seamă, necercetate, neprețuite și nerăsplătite”³⁸⁸.

Și în fine, ca o dovadă a faptului că cifra de 40.000 de români uciși a intrat definitiv în conștiința românilor după revoluție, este și luarea de cuvânt în parlamentul ungar de la Budapesta, în 25 iulie 1867 a cunoscutului luptător împotriva dualismului, deputatul Al. Roman, care spunea deschis și apăsat: „În 1848 când s-a enunțat uniunea forțată (zgomot, contrazicere) s-a pus deviza „unio vagy halál” (uniune sau moarte). (Zgomot, exclamări. Dar nu din partea guvernului !) Știut este înaintea lumii și aceea că românii au ales cea din urmă, și că acea lege de uniune **forțată** este maculată cu sângele a 40.000 de români”³⁸⁹.

Cifra de 40.000 de români este acreditată și de fascicola a II-a (dintre cele trei) intitulată: „*Die Romänen der oesterreichischen Monarchie*”³⁹⁰, (Wien, Druck von Carl Gerold et Sohn, 1850, p.231) - o publicație despre care G. Barițiu spunea că a devenit extrem de rară - dar care, a adus românilor în anii 1850 - 1852 foloase extraordinare, comparabile cu tot aurul cât s-a pierdut în războiul civil, deoarece a îmblânzit sau a stopat teroarea pe care regimul Schwarzenberg-Bach intenționa să o dezlănțuie împotriva românilor ardeleni în urma denunțurilor săsești provenite mai ales de la Sibiu³⁹¹. Informațiile proveneau dintr-o

corespondență din Alba Iulia, 30 decembrie 1849 și publicată în ziarul „*Südslavische Zeitung*”, nr.6 din 1850.

G. Barițiu arăta și el, că după pacificarea Transilvaniei deputațiunea română care se afla la Viena, adusese după puțină, mai multe informații privind pierderile românilor, din care reiese numărul de aproximativ 40.000 de persoane căzute ca „victime pentru existența și libertatea națională a poporului român”³⁹². Un astfel de număr, atrage el atenția, nu are de ce să pară exagerat din moment ce se vor calcula pierderile atât dintre civili cât și cele din regimentele întregite cu tinerime din toată românimea locuitoare nu numai din Transilvania, ci și în Ungaria cu Banatul și cu granița sa militară. Aici trebuie să observăm și faptul că deputăția românilor la Viena care vehicula această cifră, nu și-ar fi permis să inducă în eroare pe împărat sau pe guvernul său dată fiind situația politică de după revoluție; aceasta constituind încă un argument în favoarea corectitudinii acestei cifre.

Să nu se uite apoi, că la *prima conscripție oficială* ce cuprindea numai Transilvania istorică (deci fără Banat, Crișana și Maramureș) au fost înregistrate 4834 oameni uciși în afara câmpului de luptă (din toate trei naționalitățile transilvane). Mai târziu numărul lor a fost rectificat la 6.000³⁹³. Între aceștia nu se cuprindeau numărul miilor de oameni căzuți cu armele în mâini, din toate trei naționalitățile în desele bătălii mai mari sau mai mici, precum și în flăcările orașelor și satelor arse - despre care, susține Barițiu, nu cunoaștem nici o conscripție generală și autentică demnă de credibilitate.

La toate aceste cifre, ne mai atrage atenția istoricul revoluției de la 1848, trebuie să se adauge și cei trei mii de soldați (în majoritate români) morți de holeră și foame în Oltenia, când s-a retras corpul de armată al generalului Puchner. Tot Barițiu precizează în cadrul dezbaterilor unui proces care i-a fost intentat în 1879 (tocmai pentru publicarea unor documente privind atrocitățile maghiare din timpul revoluției)³⁹⁴, că în anul 1852 listele de atrocități se mai înregistrară, tot pe cale oficială, cu vreo mie de cazuri. Mai târziu însă istoriografii întregiră numărul victimelor căzute, nu în bătălii, ci pe la casele lor, până la 35 de mii. Adăugând ca argument, că tocmai în 1879 a apărut o carte voluminoasă intitulată: *Istoria regimentului de dragoni Nr.13 (Savoya)*, care cuprindea și evenimentele din Transilvania anilor 1848-1849 și în care se descriau cazuri de „cruzimi neauzite, împreunate cu tăiere de mâini, cu scoaterea de ochi și tăierea limbei și alte mutilări barbare”. Cartea fiind scrisă „la ordin preînalt”, avea convingerea că erau excluse inexactitățile.

Broșura care consemna cele 4834 de victime (dintre care 4425 erau români, 165 unguri, 252 sași și 72 alte naționalități) - de fapt 4918 (24 de la Dej + 56 neidentificați, presupunem), a fost publicată de Artemiu Publiu Alexi în revista *Transilvania*³⁹⁵ după originalul german publicat în 1851³⁹⁶. Regretul lui era că deși în biblioteca Ioanneum din Gratz a dat peste un conspect și mai interesant al morților din anii 1848-49 din Banat și Ungaria (respectiv Parțium) acesta nu avea, din păcate, specificată naționalitatea, or numele românilor fiind scris cu grafia maghiară nu-i dădea posibilitatea de a-i identifica.

Cea mai amănunțită relatare a pierderilor românilor a făcut-o însă gazeta *Bucovina*³⁹⁷, după o corespondență din Alba Iulia din 8 decembrie 1848, indicând cifra de 40.000 de morți pentru români. Autorul corespondenței folosește următoarele date privind calculul pierderilor

umane ale românilor. Sate românești sunt circa 2400 în Transilvania, deci, din moment ce fiecare sat a avut pierderi în afara câmpului de luptă între 10-20 de oameni, numărul lor poate fi considerat (la un calcul în care se ia cifra cea mai mică a pierderilor, adică la 10 persoane pentru un sat) de circa 24.000. Adăugând la aceștia 8 - 10.000 de români căzuți în luptă, numărul lor poate crește la 35 - 40.000 (diferența de 5-6 mii - nu se spune, dar e clar că reprezintă pierderile românilor din Banat, Bihor și Maramureș).

Cheia calculelor este deci numărul morților din satele românești. Aici dispunem realmente de sute și sute de liste (cele solicitate a fi completate de către cele două Consistorii episcopoești - Sibiu și Blaj) care din păcate nu au fost publicate până acum. Adăugând la acestea și cea mai amplă anchetă asupra morților care s-a desfășurat pe teritoriul comitatelor Arad, Zarand și Bihor (în cursul anilor 1850 - 1851), numărul victimelor noastre ar putea întrece chiar cifra de 40.000.

Pentru a ne convinge că media de 10 morți la un sat românesc este corect aleasă, din mulțimea listelor, am selectat 2 pentru a le prezenta ca model; e vorba de lista a două sate cu populație medie la 1848-49, Ibănești și Hodac.

Să vedem ce înregistrează una și ce înregistrează cealaltă:

Ibănești:

În 1849 în 7 martie au fost omorâți la podul satului următorii:

- 1) Fiul lui Petru Vasiica. I-au dus și o vacă.
- 2) Bărbatul lui Nastasia Petru a lui Pintilie. I-au dus toate straiile. A rămas un orfan. Omorât la pod.
- 3) Todoran Mihăilă a fost omorât tot la podul satului, ca și ceilalți, lăsând o văduvă și un orfan cărora li s-au jefuit 20 de oi și toate straiile.
- 4) Soțul lui Palaghia Petru care a rămas cu un orfan schilăvit de insurgenți. Văduva nu are nimic. Li s-a jefuit tot ce au avut - 8 vite mari și toate straiile. Omorât la pod.
- 5) Gliga Leontie, omorât în 15 martie 1849. A rămas soția Tinica cu 6 orfani. „I-au dus 3 vite mari, un car ferecat și straiile ce au avut, tot”.
- 6) Gliga Goria. Soția Iioana a rămas cu 7 orfani. I-au jefuit 2 cai și toate straiile.
- 7) Todoran Onia, I-au omorât tot pe pod. Soția Maria a rămas cu 4 orfani. Nu are avere. I-au dus straiile.
- 8) Sfărmuș. Soția Iioana a rămas cu un orfan. N-are nimic. I-au dus 2 oi și straiile ce au avut tot. Omorât tot la pod.
- 9) Gliga Vasilică. Soția Dafina a rămas cu 2 orfani. I-au dus o vacă, straiile ce au avut tot. Omorât tot la pod.
- 10) Mate Mihăilă. Schilav - Impușcat. „N-are nimic. Vite i-au dus 2 boi și o vacă. Straiile, bucate ce au avut tot”.

Aceste omoruri, (rezultă că au fost făcute în grup din moment ce majoritatea indică același loc și aceeași zi) toate s-au împlinit (consemnează preotul satului, Dimitre Cornea) „prin vitejii soldați ai lui Jenei, și prin bizuitul lui Macscási Ferenc Login”.

Să constatăm care a fost situația celuilalt sat,

Hodac:

Tot în 7 martie 1849 în timpul escapadei lui Jenei și tot la podul satului au fost omorâți 20 de bărbați, 4 murind în alte împrejurări iar unul a rămas „schilav” (mutilat).

1) Mutilat, Farcaș Ion a lui Vasile lui Iacob împușcat în 3 februarie. „I-au dus 105 mierțe de bucate, și banii socotindu-se cu straie cu tot, 550 fl.”

2) Niculici Stratona lui Toader a rămas cu 5 orfani. „I-au dus 9 vite mari, 13 porci și bucate și straie toate”.

3) Iacob Marie lui Petru au rămas cu 5 orfani. „I-au dus bucate și straie toate”.

4) Popp Iloania a Sandului. „I-au dus 2 vaci și 4 porci, bucate și straie ce au avut toate”.

5) Farcaș Iioana a lui Iionu lui Simion Popi au rămas cu 4 orfani. „I-au dus o vacă și bucate, și straie ce au avut tot”.

„Aceasta au pățimit toți la Mocsar în 3 februarie de escapada lui Jenei anul mai sus numit [1849]”.

6) Buzilă Nastasii a lui Dumitru au rămas 3 orfani. „I-au dus un car și plug și bucate și straie, tot ce-au avut și un porc”.

7) Farcaș Mărie a lui Vasilie Ileni a rămas cu 6 orfani. N-are nimic. I-au dus bucate și straie tot ce au avut. Acest om s-a omorât în 13 zile martie din porunca lui Hanes din (Gledény) Glediu (Toplița).

8) Nicolici Iioana a lui Iion au rămas cu 6 orfani; i-au dus un bou și o vacă, bucate și straie tot ce au avut.

9) Iancoș Sie a lui Farcaș Iion Diac a rămas cu 2 orfani, n-are nimic. I-au dus 4 vaci și 2 porci, bucate și straie ce au avut tot.

10) Fejer Safta a Sandului rămasă cu 2 orfani. Și 2 orfani i-au omorât cu numitul Fejer Sandu odată. „Văduva n-are nimic. I-au dus 2 vaci și un cal, bucate și straie tot ce au avut”.

11) Farcaș Nastasia a lui Vasile rămase cu 2 orfani. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie ce-au avut tot. N-are cu ce trăi.

12) Popp Marie lui Constantin au rămas cu 5 orfani. I-au dus 4 vaci, 25 de oi, 2 porci, bucate și straie ce au avut tot.

13) Iacob Oniță a lui Dumitru au rămas cu 3 orfani dintre care unul este schilav. I-au dus 4 vaci și 2 boi, 7 cai, 50 mierțe de grâu, 100 de mierțe de ovăz și 80 de mierțe de cucuruz și straie tot ce au avut.

14) Iacob Iioana lui Vasilie a rămas cu 4 orfani. N-are nimic. I-au dus 2 boi și bucate. Straie tot ce au avut.

15) Farcaș Maria a Petrionecului. N-are nimic. I-au dus o vacă și 5 porci, bucate și straie tot ce au avut.

16) Farcaș Paraschiva a lui Filip are 2 orfani. I-au dus o vacă și 2 boi, bucate și straie tot ce a avut.

17) Man Iioana a lui Vasilia Pinti au rămas cu 4 orfani. N-are nimic. I-au dus o vacă și 25 de oi, porci 2. Bucate și straie tot ce au avut.

18) Farcaș Nastasie care se ținea numai prin osteneala unui prunc al ei, fiind mai dinainte văduvă, schilavă de o mână. Și pruncul l-au omorât. Dânsa au rămas neputincioasă. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie ce au avut tot.

- 19) Popp Vasiica a lui Crăciun Ili. Are 5 orfani. Avere nimic. I-au dus o vacă și 6 capre, bucate și straie tot ce au avut.
- 20) Popp Sanda a lui Ștefan lui Gabor, n-are orfani. I-au dus o vacă, 9 oi, bucate și straie tot ce au avut.
- 21) Frandేశ Maria a lui Iion lui Simion, are 3 orfani. N-are nimic. I-au dus 2 boi, 3 vaci, 2 porci, bucate și straie tot ce au avut.
- 22) Man Pelaghie a lui Man Iion a Pinti are 3 orfani. I-au dus 2 boi și o vacă și 4 stupi și 12 oi, bucate și straie tot ce au avut.
- 23) Popp Floare. Bătrână. I-au omorât pe feciuru care o ține. Au rămas bătrână și neputincioasă. N-are nimic. I-au dus o vacă, bucate și straie tot ce au avut.
- 24) Man Alexandru. Schilav de mâini. N-are orfani. N-are nimic. I-au dus 4 vite mari, bucate și straie ce au avut tot.
- 25) Farcaș Ilie a lui Vasilie lui Alexa. Schilav. Nu se poate ajuta să trăiască, n-are nimic. I-au dus 2 vaci, 4 porci, bucate și straie ce au avut tot.

De la al șaselea punct în jos, numiții omorâți, toți au pătimit moarte la podu' satului în 7 zile, martie 1849. Toți prin escapada lui Jenei și prin biztoșu lui, Macskási Ferenc Login și Haneș maistorul.

Aceasta o adeverez cu propria-mi mână, preotul Hodacului Farcaș Ștefan, la 5 noiembrie 1849³⁹⁸.

Iată deci, cum cele două cazuri tipice reflectate în cele două documente, atestă că media de 10 uciși dintr-un sat românesc nu este exagerată. (În cea de a doua listă, după cum s-a văzut, au fost trecute văduvele și nu soții uciși).

În contextul unei istorii autentice și serioase a revoluției din Transilvania de la 1848-49, ne-a preocupat în mod deosebit credibilitatea cifrei de 40.000 de români omorâți, nu numai pentru că ea dovedește existența unui GENOCID împotriva românilor, un adevărat holocaust, ci mai ales pentru că după ce această cifră n-a fost contestată de aproape un secol și peste patru decenii de-a rândul, acum în ultimii ani, după 1989, cum am mai arătat, această cifră începe timid dar abil a fi pusă la îndoială (nu prin lucrări de specialitate ci prin articole adresate publicului neavizat în presa de mare tiraj - evident nu fără scop politic). După publicarea acestor cercetări, sperăm că nu vor mai fi astfel de tentative deoarece putem prezenta și un alt argument - și nu minor - în favoarea veridicității cifrei arhicunoscute. Și iată care: corespondența de la Alba Iulia face parte dintr-un memorand pe care românii l-au folosit pentru a-și susține pretențiile lor, la sfârșitul anului 1849.

Dar cine a fost autorul acestui prețios memorand ? Lui G. Barițiu i-a scăpat, la fel lui Al. Papiu Ilarian, la fel lui S. Dragomir, sau pur și simplu informația a trecut neobservată sau nu i s-a acordat atenție. Dar iată, a sosit vremea când a devenit important să cunoaștem numele autorului memoriului. Informația a fost pusă în circulație de redactorii ziarului „*Magyarország*” din Budapesta care relatau faptul că „memorandul” a fost definitivat la Alba Iulia în 30 decembrie 1849, originalul fiind scris de mâna *canonicului romano-catolic Raduly*³⁹⁹, iar îndreptările (corecturile) au fost făcute de Macedonffi.

Publicarea corespondenței privitoare la pierderile românilor în *Südslavische Zeitung*, am văzut că purta tocmai data de 30 decembrie 1849. Corespondența din *Bucovina* (6 ianuarie 1850) avea data de 8 decembrie stil vechi, ceea ce însemna de fapt 20 decembrie stil nou 1849. Diferența de 10 zile putea însemna că textul era o formă preliminară a memorandumului semnat la 30 decembrie. La primirea corespondenței, în *Bucovina* se comenta: „Noi încă nu ne aflăm în stare de a putea da o însemnare acurată a tuturor românilor uciși în rezelul civil și a tuturor satelor dearse și deprădate”. Cât se știa însă până la acea dată era „*din isvoare sigure*”. Și iată cât se știa (reproducem integral documentul - memoriu - din două motive: cel dintâi, pentru că este un document crucial al istoriografiei revoluției; și cel de al doilea pentru că el nu figurează în această formă în nici o lucrare de specialitate):

„Patru prefecti: Bătrâneanu fu spânzurat la Cluj. Cnst. Romanu tăiat în bucăți la M. Oșorhei. P. Dobra împușcat la Baia Abrudului. Ioan Buteanu spânzurat în Zărând. Doi viceprefecți: Simonis fu spânzurat la Cluj, lui Todoran îi trase pielea de pe el de viu la Sâncrai. Zece tribuni: V. Papiu spânzurat la M. Oșorhei. Gregorian și Pauleti pușcați la Sibiu. Chendi și Telechi cu alți cinci spânzurați în Zărând. Numărul Centurionilor și al Decurionilor omorâți este necunoscut, totuși se poate pune ușor la 100 fără temere de exagerațiune. Între preoți: protopopul Turcu fu spânzurat la Cluj, protopopul Moldovan tăiat în bucăți la M. Oșorhei, preotul I. Papiu din Budiu spânzurat la Turda, preotul Alpini pușcat la Mănărade, preotul Gregorianu din Ghijeasa de Sus, tatăl tribunului, deîmpreună cu fiul său, fu împușcat la Sibiu, preotul Tirlu din Tiuș fu împușcat la Gherla înaintea a lor șapte fii ai săi; în comitatul Zarand fură spânzurați șesă preoți; la Hosusău fu împușcat un preot și doisprezece țărani de odată; în Câmpie fuseră uciși la patruzeci de preoți. Afară de aceea la Blaj unsprezece români parte tocați. În ținutul Sibiului fuseră pușcați 18; în Cornățel, prin uneltire lui Ciongradi fuseră pușcați 23; în Iernut pe mandatul (porunca) baronului G. Apor fuseră spânzurați 26 x); pe drumul de la Dej către Baia Mare, la mandatul comitelui Teleky Sándor și al lui Katona Miklos fuseră spânzurați 32; la Sighișoara și în giurul ei s-au pușcat la 40; în comitatul Solnoc într-o casă au fost 50 fripți de vii; la Daneș pe mandatul comitelui Haler s-au pușcat 50 de oameni, dintre carii 38 români, 12 sași; la Odorhei la 60 uciși în felurite chipuri; la Turda 70, parte pușcați, parte spânzurați, parte tăiați în bucăți; la Mezo Ségéli pe mandatul lui Beteg Gabor fuseră pușcați odată 100; la M. Oșorhei mai mulți de 100 uciși în felurite chipuri; la Cluj 150 pușcați, 50 spânzurați; la Uioara juzii sângiurilor [a „tribunalelor de sânge”] Kemeni István, Pogán Giuri, Pogány Karoly și amândoi Miksa au judecat 300 de români la moarte și i-au împușcat. Numai într-o zi pușcară 150 la fiecare pușcătură strigau ungurii către români: cântați „*Deșteaptă-te Române !*” - Săcuii sub comanda lui Jenei Jósef, Sabo Lajos, Zaizon Mozes, Kovaci Jigmond, Kasoni ș.a. în satele: Hodac, Libanfalva [Ibănești], Rus, Morăreni, Dumbrava, Monor, Iclandul Mare și Mic, Sâncrai, Mezöszengeli [Sânger], Sântioana, Șieu Mic, au tăiat în bucăți pe toți românii de parte bărbătească [pe care i-au putut prinde, evident - n.ns.], muierile și copiii i-au alungat din sate, averea lor au răpit-o, vitele le-au vândut în Sasreghin și M. Oșorhei, iar pământurile le-au împărțit între sine. De se mai adaugă la aceasta, că mai nici un sat românesc, care sunt 2400, nu se află din care să nu se fiă ucis 10 - 20 de oameni, apoi cei ce au căzut în deosebitele lupte, carii nu sunt mai puțin de 8 - 10.000, atunci

putem lua pe ușor numărul românilor omorâți la 35 - 40.000, așadar a patruzecia parte din totalul număr de 1.600.000 al românilor Transilvani, pentru că cam atât e numărul lor în Transilvania după datele bisericești.

Sunt sate dearse cu totul ca la 100, deci, aproape de Sibiu 2, în giurul Năsăudului 6, în Sălaj 7, pe drum de la Deva către Sassebeș 7, în ținutul de la Mărișel 8, pe Murăș și pe amândouă Târnavele 9, în comitatul Solnocului 10; în ținutul Clujului 12, în comitatul Zarand 15, în districtul Cetatei de Peatră (Chioar) 24; arse în parte și ruinate sunt la 230, adică: în Sălaj 18, în ținutul Mărișel pe Arieș 18, în comitatul Solnoc la 30, pe Murăș și amândouă Târnavele 40, în districtul Cetatei de Peatră 50, în comitatul Zărand 75.

Între acestea sunt săsești: orașul Reghin și satul Petele arse de tot, apoi unele sate în țeara Bârsei cam vătămate; ungurești sunt Vințu de Sus și Aiudul; erariale Zalatna; mestecate Baia Abrudului și Baia Crișului care sunt parte arse.

Deci se vor computa peste tot în fiecare sat dears câte 8 de case xx) iar în satele arse parte câte 20 de case, și fiecare casă câte 100 fior. arg.; pentru că atâta face și cea mai săracă casă, cu uneltele și cu victualele xxx) ce se află în ea; așa prețul lor este la 1.260.000 f. arg. Apoi de se socotește și aceea că de la fiecare familie română care sunt 360.000 s-au stors cel puțin câte 50 fl. arg.[int], parte bani gata, parte în naturalii, parte în vite xxxx), de aici mai ese suma de 18.000.000.

După computarea de mai sus, au căzut în resbelul civil 40.000 de români; dintre aceștia au fost mai tot al 4-lea tată de familie, așadară la 10.000 de familii, au devenit într-o stare de tot mișea, carii, ca și sașii, au drept a cere de la Stat ajutoriu; fiindcă după teoria învățătorei de stat această cerere ar fi cea mai mică, care s-ar putea face către stat seau către guvernii; cum că statul au recunoscut această îndatorire, au dovedit prin ajutorul care l-au dat sașilor; deci cum că familiile orfane au drept să ceară de la Stat ajutoriu este întemeiat prin teorie, și acum se lucră numai despre aceea ca această cerere să se împlinescă și în faptă.

Aici se ridică întrebarea despre măsura ajutoriului care să se dea din partea statului: această întrebare și ne căutând la aceea că acești oameni au căzut pentru guvernii, atârână de la împrejurările locale mai deaproape; și socotind puterea lucrativă a taților de familie ca capital, precum fac legile pozitive, atunci, fiindcă spre ținerea unei familie se cer neapărabil cel puțin 50 f. arg. puterea lua unui tată de familie trebuie cugetată ca un capital (xxxxxx) de 1000 f. arg.; așa dară românii în această privință au suferit o daună (pagubă) de 10.000.000. Acest număr adus la cel mai de sus, dă suma de 29.260.000 fior.arg.[int] la care se sue totala daună a românilor.

x) Frații lui neagă cea faptă, ci în deșert, pentru că noi avem înștiințarea de la fața locului, de la oameni carii au văzut cu ochii.

xx) Noi luăm aici numărul cel mai mic, pentru că în satele dearse sunt și de acelea care numără la 200 de case.

xxx) Și aici încă luăm numărul cel mai mic, pentru că între casele dearse sunt, care deîmpreună au încăperile ce se țineau de ele se prețuiău la 10.000 f. arg. și mai mult.

xxxx) Sunt familii române care au pierdut în total la 6.000 f. arg. din contra sunt și de acelea care au pierdut mai puțin de 50 f. arg. prin urmare numărul 50 se poate privi și aici ca cel mai mic.

xxxxx) Fiii preotului săsesc Rot, primesc de la guvernul ajutoriu de 400 f. arg. pe an. Aceștia sunt procentul de la un capital de 10.000 fl.; deci dacă un tată de familie săsesc se prețuiește la 10.000 f. arg. atunci un tată de familie român încă se poate prețui la 1.000 f. arg.”

Credem că acest memorandum, chintesență a sacrificiilor românilor, este poate mai grăitor decât zeci de tomuri care s-ar nevoi a ne convinge că acest popor nu a înviat la conștiința propriei existențe și a demnității naționale, ci „instigat” fiind a fost contrarevoluționar, transformând Transilvania într-o Vendée !

În concluzie, pentru ce toate aceste sacrificii ? Reiterăm răspunsul pe care în epocă îl dădeau românii, iar pentru posteritate l-a înregistrat atât de clar și de concis G. Barițiu: „Ei își apărară libertatea națională, pentru ca să nu mai fie prefăcuți în maghiari, își apărară patria ca Mare principat, pentru ca aceasta să nu mai fie desființată și prefăcută în alt stat, în care ei nu mai puteau spera vreun viitor”⁴⁰⁰.

Și să ne mai punem o ultimă întrebare: răsplata pentru imensele pierderi umane și materiale a fost ea la înălțimea sacrificiilor făcute ? Răspunsul, din păcate, s-a dovedit dezamăgitor. Mult după revoluție, „ca o scoatere de ochi” (cum ar fi spus Barițiu) s-au acordat niște despăgubiri derizorii: potrivit unei conscripții a celor omorâți în 1848-49, (nu ni se precizează care), la recomandarea guvernatorului, în 1859 s-a acordat de către Curtea din Viena suma de 4.600 fl., din care anual, se împărțeau câte 20 până la 42 fl. văduvelor și orfanilor de pe la sate. A mai fost alocată de către „Reuniunea de ajutor” din Viena și o sumă de 5.000 fl. pentru văduvele și orfanii grănicerilor căzuți în campaniile anilor 48-49.

Satelor arse li s-a facilitat lemnăria, mai ales din pădurile statului, în valoare de 32.400 fl.

În scopul restaurării bisericilor românești arse sau ruinate s-a acordat suma de 80.000 fl.⁴⁰¹ (numai 60.000 după Gazeta Transilvaniei, 1852, nr.143). Dar dacă ne gândim că românii au avut o pagubă de minimum 29.260.000 fl. argint, sumele de mai sus par ridicole.

Răsplata reală a fost aceea politică, impusă de fapt de însuși scopul luptei lor. Împiedicarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, și deci stoparea maghiarizării forțate a românilor cu aproape două decenii.

Pentru a ne păstra obiectivitatea, să abordăm și un alt aspect al problemei de care ne ocupăm. Care a fost raportul dintre pierderile umane ale românilor față de cele ale maghiarilor. Listele și aprecierile autorilor maghiari ne indică cifra de 10.000 până la 12.000 de unguri morți în bătălii⁴⁰². Cei mai mulți se pare că au căzut în comitatul Alba (peste 5.000). Raportul general între pierderile românilor și cele ale ungarilor îl putem deci considera a fi fost aproximativ 1 la 4.

În ceea ce privește conscrierea preliminară a celor căzuți în afara câmpului de luptă, extrasă de A. P. Alexi, ca un prim eșantion, am văzut că a înregistrat 4425 de români uciși silnic și 165 de maghiari uciși în același fel; adică un raport de 1 maghiar la 26,8 români uciși silnic.

Ceea ce, evident, este un raport cu totul dezavantajos românilor, dar, totodată și unul foarte semnificativ.

Faptul că românii au luptat pentru libertate și egalitate, revoluția lor având un program chiar mai radical decât al revoluției ungare, nu mai e cazul să explicăm; ceea ce ar trebui însă lămurit mai bine ar fi credem, de ce pierderile umane și cele materiale ale românilor au fost cu mult mai mari decât cele ale maghiarilor (lăsând la o parte faptul că în final tot ei au făcut cel mai mare caz de cruzimile și tâlhăriile românilor !). Am încercat să sistematizăm această situație în câteva puncte:

- 1) Nobilimea maghiară a fost mai bine înarmată dispunând și de superioritate în artilerie și cavalerie. Până în septembrie 1848 s-a bucurat și de sprijinul trupelor imperiale ale generalului Puchner.
- 2) Pentru a se asigura anexarea forțată a Transilvaniei la Ungaria, maghiarii de aici au chemat trupe de invazie din Ungaria.
- 3) Datorită convingerii că sunt o rasă superioară au manifestat o totală lipsă de respect pentru ființa umană a „valahilor” pe care-i considerau inferiori.
- 4) În ceea ce privește jafurile, le desfășurau pe o arie mult mai largă decât românii și o făceau cu o mai multă temeinicie. Prada astfel obținută o trimiteau în Ungaria, iar ceea ce nu puteau duce distrugeau.
- 5) Localitățile românești au avut pagube enorme la intrarea trupelor ungurești care puneau taxe exorbitante pentru a nu fi incendiate. Erau numeroase cazuri în care invadatorii nu se țineau de cuvânt și în ciuda sumelor primite, le dădeau totuși foc.
- 6) Războiul dus de ei era unul total, de exterminare. Încălcând dreptul ginților, ucideau atât prizonierii cât și bătrânii, femeile și copii (femeile mai erau și violate în grup de soldații maghiari).
- 7) Aveau predilecție în a ucide preoți și intelectuali români, convinși fiind că astfel „turma valahă” v-a rămâne fără conducători și astfel li se va supune necondiționat.
- 8) Vicleniile și tacticile de luptă erau mult superioare credulității românilor. Omorau pe la spate (ca la Abrud).
- 9) Au folosit adesea tactici foarte moderne de tip „comando”, ca în campania din Zarand (octombrie-noiembrie 1848) și la capturarea lui Bătrâneau și Simonis.
- 10) Tribunalele de sânge erau folosite în scop de exterminare a românilor.
- 11) Soldații unguri și secui erau bine plătiți, echipați, dotați și aprovizionați (chiar și prin jaf); pe când românii se adunau în „loagăr” doar cu „pâine și slănină” de acasă, iar de soldă nici nu putea fi vorba.
- 12) Războiul civil l-au considerat drept o ocazie „providențială” pentru a **curăți** Transilvania de români, considerați „tolerați” de către legile feudale maghiare.

În pofida tuturor acestor avantaje care le confereau o superioritate militară, ele nu le-au asigurat niciodată o superioritate morală. Cauza pentru care luptau românii era dreaptă. Așa au văzut-o ei; dacă n-ar fi fost așa ei nu și-ar fi vărsat sângele pentru ea.

În final, nu au putut lichida rezistența românilor din Munții Apuseni și nici a celor din cetatea Alba Iulia. Nu au reușit să pună în practică, integral, proiectul de genocid.

Exterminarea românilor din Transilvania era peste puterea de foc a trupelor maghiare și secuiești; erau totuși mult prea mulți români.

După ce am trecut în revistă pierderile umane și materiale ale românilor în timpul revoluției de la 1848-49, precum și cauzele pentru care acestea au fost atât de mari, să nu uităm a reitera și a sublinia că deși au fost niște sacrificii enorme pentru români, ele au fost făcute de către aceștia având conștiința justeței cauzei lor.

Ce dovadă mai grăitoare pentru deșteptarea conștiinței naționale la români decât în consemnarea lui G. Barițiu că începând cu spânzurarea la Cluj a venerabilului protopop Turcu și până la cei din urmă împușcați în anul 1849 la Uioara și apoi aruncați în Mureș, românii au înfruntat soarta „ca și cum ar fi mers înaintea altarului la sfânta cuminecătură”⁴⁰³.

Să nu ne mai ferim a spune direct aceste adevăruri, deoarece românii și maghiarii din Transilvania trebuie să se cunoască bine unii pe alții fiind de secole sortiți a vieții împreună. Vechilor internaționaliști (creații ale lui Roller, metamorfozați peste noapte în cosmopoliți) celor ce interziceau pe vremuri sau cenzurau adevărurile prea crude e bine să li se amintească vorbele lui Al. Roman că „Până [ce] nu ne vom cunoaște bine trecutul nostru, nu ne vom ști conforma pentru viitor. Aproape *zece secole* sunt decând viețuim împreună cu un popor ai cărui fruntași, pe lângă tot progresul timpului, sunt și astăzi în privința noastră, cu puțină diferență, tot aceia cari au fost în trecut”.

Și în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat, și mai mult ca oricând, în prezent, auzim repetându-se cântecul de sirenă cu fraze meșteșugite dar cu același conținut: „Să aruncăm vălul uitărei peste trecut.” Și Al. Roman, învățatul și generosul profesor de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta care-i cunoaște atât de bine pe maghiari (mentalitate și cultură), replica încă la 1868: „Înțelegem să *iertăm* nedreptățile îndurate în trecut, și aceasta au și făcut-o românii totdeauna, dar apoi să aruncăm vălul „uitărei” preste ele, n-ar însemna alta, decât să ne uităm chiar de existența națiunii noastre în decurs mai de zece secole, și asta n-o pofteste nimene de la noi. Aceasta nu o va face, nu este iertat să o facă nici un român adevărat”⁴⁰⁴.

Revoluția de la 1848-49 din Transilvania a fost pentru români și unguri o lecție severă cu multe învățăminte. Și așa cum se spune mereu în ultimii ani, ar trebui să ne reamintim cât mai des, fiecare, adevărul că toți cei care uită lecțiile istoriei sunt condamnați să le retrăiască.

Apoi să nu uităm că românii omorâți la 1848-49 sunt încă odată omorâți prin tăcerea care s-a așternut peste sacrificiul și eroismul lor. De fapt în jurul acestora a fost țesută o conspirație a tăcerii de care se fac vinovate vremurile. Dar dacă și acum vom tăcea și-i vom uita, vina nu va mai fi a vremurilor ci a istoricilor; a acelor istorici care au uitat că istoria este una din armele moderne cele mai de temut când apără adevărul. Și permițându-ne a-l parafraza pe ilustrul Moses Gaster, putem spune că a nu vorbi despre holocaustul românilor de la 1848-49 de teama de a nu fi etichetați „naționaliști” este o mare greșală deoarece „Nu cere nimeni recunoșterea păcatelor pentru *iertare* sau *răzbunare*, nu, ci pentru aducerea la suprafată a celor întâmplare”, căci numai cu ADEVĂRUL poate fi continuată această viață⁴⁰⁵.

Trebuie apoi să mai constatăm că acei care au cugetat a „șterge pe români ca națiune din cartea vieții”, le deteră în fapt „ocaziune a-și face din nou un renume istoric după o sugrumare de secole”⁴⁰⁶.

Și așa cum propunea A.P. Alexi⁴⁰⁷, care poate s-a apropiat cel mai mult de sufletele curate și chinuite ale românilor uciși la 1848-49, ale eroilor noștri ce ne-au apărat și menținut limba, legea și obiceiurile, în locul uitării, să le ridicăm monumente mărețe, să le celebrăm memoria cu mândrie și demnitate, înscriind în cartea nemuririi numele glorios al fiecărui scump martir.

Să nu ne sfiim dar a spune tuturor că patriotismul profund și sincer (nu cel de paradă) ne impune sfânta datorie de suflet ca la 3/15 Mai al fiecărui an, odată cu sărbătorirea învierii libertății noastre, să plângem pe cei 40.000 de mucenici uciși pentru că erau români și au luptat pentru libertate, egalitate, frățietate și democrație.

Nu avem însă voie nici să lăsăm a se face confuzie între ucigașii coșuțiști fanatici și poporul maghiar.

În încheiere trebuie să spunem răspicat tuturor că GENOCIDUL împotriva românilor din Transilvania a eșuat lamentabil și că oștile vânzătorilor de țară, ca și cele străine, de invazie, n-au reușit să „curețe” Transilvania de români, care, în fond, în ciuda pierderilor mari au ieșit întăriți și victorioși din această înfruntare pe care nu ei au provocat-o. Uniunea a fost nimicită pentru aproape două decenii.

Și așa cum li se striga în derâdere celor 150 de români împușcați la Uioara, ei acum „Cântați Deșteaptă-te române !”, la fiecare 3/15 Mai, alături de o lumânare aprinsă și un „Dumnezeu să-i odihnească”, pe cei 40.000 de eroi, din freământul sufletului nostru să le învăluim umbrele câteva momente cu acordurile imnului „Deșteaptă-te române”, simbol al triumfului libertății asupra sclaviei, imn, care de atunci ne-a devenit atât de drag, constituind totodată și dovada palpabilă, că în pofida atâtor pierderi umane și materiale, românii au făcut progrese enorme și s-au „Deșteptat” cu adevărat la o viață nouă.

CONCLUZII

Schița de față, prin dimensiunile ei restrânse, oferă inevitabil, doar aspectele esențiale ale giganticului tablou al revoluției românilor din Transilvania de la 1848-1849, cu cele două etape ale sale, pașnică și sângeroasă.

Lucrarea a fost concepută ca o micromonografie bazată pe izvoarele cunoscute de primă mână, folosind însă din abundență și cele mai noi date și documente, oferind astfel, într-o interpretare personală imaginea dură dar obiectivă, necenzurată și neautocenzurată a revoluției.

Fiecare cuvânt scris aici este rodul cercetării unor documente și a unor informații riguros autentice. Totul se bazează pe adevăr și acribie științifică.

Am evitat orice clișee și modele. Nu suntem tributari nici unei ideologii. Numai faptul istoric verificat a fost luat în considerare.

Așa a fost. Așa au simțit și au văzut românii ardeleni revoluția lor democratică de la 1848-1849 și așa am expus-o și noi, examinând-o însă din perspectiva timpului scurs și a unor cercetări istorice moderne.

A fost un moment măreț și tragic în același timp.

Măreț, deoarece pentru români era momentul istoric al renașterii lor naționale, devenind conștienți de drepturile și forța lor, descoperind în același timp minunatele însușiri ale democrației și sfintele drepturi ale omului.

Tragic, pentru că prețul trezirii și al menținerii ființei lor a fost un război civil de eliberare națională sângeros și devastator.

Pentru a se putea împărtăși din bunătățile vremurilor noi de libertate, românii au trebuit să se elibereze mai întâi dintr-o dominație grea și apăsătoare de câteva secole exercitată de niște stăpâni cu multă experiență și rafinament politic. Așa încât la români sloganul vremii „Libertate, egalitate, fraternitate” a sosit concomitent cu ridicarea spânzurătorilor. Teroarea s-a dezlănțuit asupra lor înainte chiar de a-și fi formulat programul revoluționar de luptă. Nu degeaba se spunea că până și strigătul „Elijen Szabadság !” [Trăiască Libertatea], însemna de fapt „lanțuri pentru români” fiindcă libertatea era atunci înțeleasă de către dominanți ca libertatea de a maghiariza pe români, și nu numai pe ei.

În ceea ce privește iobăgia, (parafrazându-l pe colonelul Stein)⁴⁰⁸, putem spune, încă o dată, că ea a fost desființată de spiritul timpului și nu de sentimentul dreptății.

Ca un fir roșu, trece apoi prin această succintă sinteză problema uniunii. Am arătat aici că acceptarea ei însemna în ultimă analiză pierderea naționalității române. Simion Bărnuțiu a înțeles primul la români aceasta și se întreba retoric: Cine i-a împuternicit pe ei să lege drepturile omului de limba [maghiară obligatorie] și de acceptarea uniunii lor ? Desigur, nimeni.

Românii aveau deja o conștiință europeană a dreptății lor. Este uimitor de constatat, după atâta vreme, limpezimea cu care în zeci de documente se găsesc referiri la Europa care trebuie să-i înțeleagă pe români, așa cum ei înșiși înțeleg conceptele democratice ale Europei. Ba se merge și mai departe și se face apel la tribunalul întregii lumi civilizate, arătând că uniunea Transilvaniei cu Ungaria proclamată silnic, împotriva tuturor drepturilor omului nu este valabilă și astfel protestul națiunii române trebuie recunoscut și îndreptățit de acest tribunal⁴⁰⁹. Tot cu judecarea înaintea „Europei celei culte” amenința și I. Buteanu când pârjolul luptelor a devenit mult prea crâncen.

Sperăm că a devenit foarte clar pentru oricine că forțându-se uniunea s-a încălcat o logică a istoriei; românii au fost însă conștienți că o astfel de acțiune nu va fi de durată. Deoarece, susțineau ei, acul busolei se poate învârti în orice direcție, dar magnetul popoarelor îl va atrage veșnic spre același punct cardinal: naționalitatea.

Dacă analizăm și reanalizăm evenimentele se va vedea cu ușurință că momentul de maximă tensiune și cauza directă a războiului civil a fost proclamarea uniunii de către dieta feudală de la Cluj, contra voinței românilor și prin exercitarea terorii asupra celor mai mulți deputați sași; și tocmai această nerecunoaștere a uniunii de către marea majoritate a țării va conferi în principal războiului civil caracterul unui război de eliberare națională pentru

români. Românii, am arătat în lucrare, au avertizat și înainte și după proclamarea uniunii că aceasta va însemna vărsare de sânge.

La Adunarea a treia de la Blaj (15-28 septembrie 1848), românii au mers înarmați considerându-se îndreptățiți a opune forța forței. De aceea chemarea la arme a Comitetului Național a avut un ecou atât de larg. Una dintre aceste chemări, redactată în Sibiu la 1 noiembrie de către S. Bărnuțiu și G. Barițiu rămâne și astăzi o piesă antologică; iată doar un pasaj: „Frați români ! când va mai vorbi Kossuth și Vay de frăție, când vă vor zice acești oameni că și-au împărțit toate drepturile cu voi, uitați-vă atunci la furcile [spânzurătorile] puse pe dealuri și pe la drumuri; aduceți-vă aminte numai de jafurile și omorurile din acest an, ca să vă încredințați și să vedeți cu ochii voștri monumentele frăției ungurești. În urmă, judecați dacă pot să vă iubească într-o clipită cei ce v-au urât și v-au batjocorit întru o mie de ani”⁴¹⁰.

Am tratat aici și un aspect cu totul nou, însă foarte pe scurt, referitor la atrocitățile din acest război civil care au fost zguduitoare. În parte, cu mijloace mai puține, dar tot atât de regretabil, au răspuns și românii cu aceeași monedă; comparativ însă, numărul românilor căzuți în afara câmpului de luptă, față de cel al maghiarilor a fost imens.

Atât numărul, (40.000 - 45.000) cât și modul în care au fost omorâți românii: bărbați, femei, copii și bătrâni, atestă fără putință de tăgadă genocidul săvârșit împotriva lor, dar, ascuns cu mare grijă până în zilele noastre inclusiv de ochii istoricilor, mai ales pentru faptul că odioasa *curățire etnică* a fost și este condamnată de întreaga lume civilizată chiar dacă această monstruoasă practică de încălcare a drepturilor omului a avut loc mai demult sau mai de curând.

Am urmărit canalele de răspândire a aspirațiilor de unitate națională prin eventuala întemeiere a Dacoromâniei mari sau a României intercarpatice. Am dovedit astfel, pe bază de documente, că lupta pentru Dacoromânia (indiferent sub ce formă) nu a constat doar în proiecte și nu a fost o idee abstractă. Pentru ea s-a murit cu arma în mână.

Și în fine, la întrebarea ce câștigă românii din acest război, am răspuns clar că nu numai recunoașterea vitejiei lor, mai ales în menținerea și organizarea Munților Apuseni ca Țară Românească, ci, mai mult, au câștigat anularea uniunii, și aceasta trebuie să o spunem mereu și mereu. Indiferent de greutățile care au venit peste români, indiferent de regimul care a urmat, s-au câștigat ani prețioși în care maghiarizarea a fost stopată.

În caz că avântul maghiarizării dat de dieta Ungariei la 1836 și care la 1848-1849 și-a atins apogeul, nu ar fi fost oprit, ar fi fost catastrofal pentru români. Și aceasta trebuie bine înțeles căci este esența.

Revoluția a mai dezvoltat și întărit totodată solidaritatea și deci conștiința națională afirmată încă de la începuturile Școlii Ardelene.

Ulterior, viața politică a românilor după instaurarea dualismului la 1867, nu a fost altceva decât o luptă perpetuă pentru a rezista la o deznaționalizare organizată și condusă cu tenacitate, pe rând, de toate guvernele ungare de până la 1 Decembrie 1918, când prin *Unirea* Transilvaniei cu România s-a înfăptuit, în sfârșit, marele act de justiție istorică pe care românii îl așteptau de atâta amar de vreme.

NOTE

-
1. Silviu Dragomir, Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49, V, Cluj, 1946, p.14.
 2. *Gazeta de Transilvania*, nr.22 din 15 martie [st.v.], 1848, p.90.
 3. *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, I, București, 1977, p.86-87. Sub red. Șt.Pascu și V. Chereșteșiu. Autori: S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, D. Karolyi, G. Neamțu și alții. În continuare colecția de documente o notăm cu: Documente 1848.
 4. *Ibid.*, p.442-443.
 5. *Ibid.*, p.66-68.
 6. Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p.58.
 7. *Documente 1848*, I, p.90-92.
 8. Al. Papiu Ilarian, op. cit., p.102.
 9. George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, II, Sibiu, 1890, p.87.
 10. S. Dragomir, op. cit., V, p.119-120.
 11. *Documente 1848*, II, p.250-251.
 12. *Történelmi Lapok*, nr.4 din 1874, p.60-61.
 13. *Ibid.*, loc cit.
 14. Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p.293, Cf. *Documente 1848*, I, p.384.
 15. *Ibid.*, p.128-129 și 193.
 16. Coriolan Suci, *Cum a fost pregătit 3/15 Mai 1848*, Blaj, 1925, p.19.
 17. *Documente 1848*, I, p.319.
 18. *Ibid.*, p.146-147.
 19. G. Barițiu, op. cit., II, p.77.
 20. *Documente 1848*, II, p.96.
 21. *Ibid.*, p.70.
 22. *Ibid.*, p.71.

-
23. G. Barițiu, op. cit., II, p.96-97.
 24. V. Cheresteșiu, op. cit., p.305.
 25. Documente 1848, II, p.185-186.
 26. V. Cheresteșiu, op. cit., p.308-309.
 27. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.135-136.
 28. David Prodan, Transilvania și iar Transilvania, București, 1992, p.189.
 29. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.137-138.
 30. C. Suciu, op. cit., p.47.
 31. Documente 1848, III, p.62.
 32. Ibid., II, p. 246.
 33. Ibid., III, p.233.
 34. C. Suciu, op. cit., p.87.
 35. Documente 1848, III, p.402-403.
 36. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.200.
 37. Documente 1848, III, p.359 și 365. Cf. S. Dragomir, op. cit., V, p.167.
 38. Idem., p.175.
 39. Simion Bărnuțiu. Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848, Ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj Napoca, 1990, p.37.
 40. *Organul național*, nr.1 din 12 [st.v.], 1848, p.1-4.
 41. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.222-224.
 42. Idem, p.228.
 43. Ibid., p.233-234.
 44. Biblioteca Academiei Române, București, *Mss. rom. nr.1060, f.192-195*.
 45. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.240.
 46. Idem, p.242.
 47. G. Neamțu, Az 1848 május 3/15 - 5/17-i balázsfalvi nemzeti gyűlés forradalmi programjának alapidokumentumai, în 1848. *Arcok. Események. Tettek*, București, 1974, p.31-52.

-
48. George Sion, Proză. Suvenire contimporane, București, 1915, p.253.
49. G. Barițiu, op. cit., II, p.143.
50. *Organul național*, nr.3 din 26 mai 1848 [st.v], p.9-10.
51. Documente 1848, V, p. 114-116.
52. *Organul național*, nr.3 din 26 mai 1848 [st.v.], p.10.
53. Documente 1848, IV, p.288.
54. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XII, nr.10 din 5 dec.1849, p.78-79.
55. Arhivele Statului Budapesta, Fond. A. Arhiva ministerială 1848. Ministerul de justiție. nr.356/1848. E. Foto:726-730.
56. Haus, Hof - und Staatsarchiv, Wien, Fond Ministerrat, nr.3156/1848 Xerox: 14561-14567 (la Inst. de Ist. Cluj Napoca, colectivul 1848).
57. Arhivele Statului Filiala Cluj Napoca, Fond. Comitatul Turda, nr.851/1848. Praes.
58. Arhiva Istorică a Filialei Academiei Române, Cluj Napoca. Fond Arhiva familiei Wesselényi. Copierul de scrisori al lui Wesselényi Miklós. (Concept).
59. Documente 1848, V, p.60.
60. G. Sion, op. cit., p.260.
61. Arh. Stat. Fil. Cluj Napoca. Documente 1848. Ms.sertar 412/1. Publicat și în George Bariț și contemporanii săi, (coordonator Șt. Pascu), VII, p.114-126.
62. Documente 1848, V, p.107.
63. *Wiener Zeitung*, nr.161 din 10 iunie 1848, p.764-765. Publicat în traducere: Cornelia Bodea, 1848 la români. O istorie în date și mărturii, I, București, 1982, p.570-573.
64. *Gazeta de Transilvania*, nr.38 din 9 mai 1848, p.156-160.
65. Arh. Ist. a Fil. Academiei Române, Cluj Napoca. Arh. familiei Wesselényi. Copierul de scrisori al lui Wesselényi Miklós. (Concept).
66. *Márczius Tizenötödike*, Pesta, nr. din 26 mai 1848, p.247-248. Apud Din Istoria Transilvaniei, II, București, 1961, p.63.
67. S. Dragomir, op. cit., V, p.228.
68. Ibid., p.231.
69. Sterie Stinghe, Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (1846-1868), V, Brașov, 1903, p.13-15.

-
70. V. Cheresteșiu, op. cit., p.529.
71. Documente 1848, IV, p.XII-XIV.
72. Ibid., p.154.
73. *Gazeta de Transilvania*, nr.40 din 17 mai 1848, p.116.
74. G. Barițiu, op. cit., II, p.159-161.
75. Paul E. Michelson, *Revoluțiile din 1848 și 1989 în România. Note spre un studiu comparativ*, în *Ethos. Revistă de teorie a culturii*, (serie nouă), Iași, I, nr.2, aprilie-iunie, 1990, p.3-10.
76. Arh. St. Budapesta, Fond. G. Pr., nr.1432/1848. Foto:25573-25580. (Fototeca Inst. de Ist. Cluj Napoca, 1848).
77. Documente 1848, III, p. 472-473.
78. Trócsányi Zsolt, *Az Erdélyi Parasztság Története 1790-1849*, Budapest, 1956, p.327-329.
79. Documente 1848, III, p.475. Vezi și volumele IV și V.
80. Ibid., III, p.61-62.
81. *Gazeta de Transilvania*, XI, nr.43 din 27 mai 1848, p.179.
82. Documente 1848, V, p.409.
83. *Organul național*, nr.3 din 26 mai 1848, p.13.
84. *Gazeta de Transilvania*, nr. din 37 mai 1848, p.179.
85. Arh. St. Sf. Gheorghe, Fond. Arh. familiei Apor, Fasc.XXI, nr.4. (Colectiv 1848, Inst. de Ist. Cluj Napoca), Foto:10103-10105.
86. *Der Siebenbürger Bote*, nr.55 din 7 iunie 1848, p.221.
87. Inst. de Ist. Cluj Napoca, (Fototeca colectivului 1848), Foto: 11439-11450.
88. *Organul național*, nr. 5 din 9 iunie 1848, p.20.
89. Gelu Neamțu, *Aspecte comportamentale în primăvara revoluției de la 1848 din Transilvania*, în *Anuarul Inst. de Ist. și Arh. „A.D. Xenopol”*, XXV, 1, 1988, p.316.
90. Documente 1848, II, p.55.
91. Ibid., IV, p.394. Citirea cuvântului „verbrant” (= ars) din original ca „verbannt” (= izgonit), prin tăierea lui „r”, pentru a-i schimba sensul (profitându-se că din eroare de scriere lipsește un „n”) este un fals. Modificându-se textul s-a scăpat însă din vedere că traducerea falsificată a cuvântului nu se potrivește cu conținutul textului, deoarece, izgonirea (alungarea

iobagului de pe moșie) putea produce cel mult îngrijorare, pe când arderea de vii a unor oameni (chiar dacă erau iobagi) producea incontestabil spaimă (groază, teroare). În cazul de față, nu este vorba de vreo neglijență a traducătorului Kurt Schmidts, ci de presiunile care s-au făcut asupra lui de către cercetătorul Benkő Samu, coautor la volum și cel care a tăiat pe „r” cu mâna sa din textul dactilografiat corect. Regestul traducerii inițiale (corecte) făcut de cercetătoarea Hilda Mureșan a fost: „Notarul comunei Copșa Mare către Universitatea săsească. Informează că proprietarul pământului din Sântioana, scaunul Sighișoara, cu numele Benkő și-a ars de vii iobagii care s-au opus să mai presteze robote”. Text confirmat și de actuala traducătoare a colectivului 1848, Mihaela Cosma.

92. *Gazeta de Transilvania*, nr. 42 din 24 mai 1848, p.174-175.

93. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.228.

94. Documente 1848, V, p.194.

95. Ioan Oros alias Rusu, *Memorii*, Text îngrijit de I. Ranca, București 1989, p.46.

96. Cornelia Bodea, 1848 la români. O istorie în date și mărturii, I, București, 1982, p.577-578.

97. S. Dragomir, Avram Iancu, București, 1968, p.70-71.

98. C. Bodea, op. cit., I, p.586.

99. *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, Ediție îngrijită de N. Bocșan, V. Leu, Cluj Napoca, 1988, p.244.

100. *Organul național*, nr.9 din 7 iulie 1848, p.43-44.

101. *Gazeta de Transilvania*, nr.45 din 3 iunie 1848, p.185-186.

102. Ibid., nr.46 din 7 iunie 1848, p.190.

103. Documente 1848, V, p.22-24.

104. Ibid., p.503-504.

105. Ibid., p.465.

106. Ibid., loc. cit.

107. *Gazeta de Transilvania*, nr.51 din 23 iunie 1848, p.209.

108. Ioan Oros alias Rusu..., p.48-51.

109. Costin Feneșan, Informații noi privind revoluția din Transilvania în vara anului 1848, în *Sargeția*, XIV, 1979, p.379-381.

110. C. Bodea, 1848 la români..., I, p.594-595.

111. Arh. St. Budapesta. Fond Az 1848-1849-i. Minisztériumi Levéltár Belügyminisztérium. Nr.563/1848. E. (Fototeca Inst. de Ist. colectivul 1848), Foto:26989-26991.

112. Arhiva Consistoriului Ortodox din Sibiu, Fond Revoluția de la 1848-1849, nr.8 (75). Cf. Liviu Maior, Contribuții la istoria revoluției române de la 1848. Rezistența populară față de „uniune” în Transilvania, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Historia, XXXIII, 1, 1988, p.44.

113. *Gazeta de Transilvania*, nr.50 din 21 iunie 1848, p.205.

114. Ibid., nr. 51 din 23 iunie 1848, p.209.

115. Ibid., nr. 54 din 1 iulie 1848, p.223.

116. Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente, II, București, 1902, p.615. (În continuare: Anul 1848.).

117. *Gazeta de Transilvania*, nr.51 din 23 iunie 1848, p.209.

118. S. Dragomir, op. cit., V, p.269 în notă.

119. Erdély Nagyfejedelemség 1848-ik évi Május 30 ára Kolozsvár szabad kir. városba Mirdetett s junius 18 án bezárt Országgyűlésnek Jegyző és Irománykönyve. Kir. főkörmányzék engedélyezett hiteles kiadás, Kolozsvártt, 1861.

120. *Gazeta de Transilvania*, nr. 37 din 6 mai 1848, p.153-154.

121. *Amicul poporului*, Pesta, I, nr.1 din 3/15 iunie 1848, coloana 14-16.

122. Mai pe larg vezi: G. Neamțu, Din istoria presei românești „Amicul poporului” (1848) și „Democrația” (1849), în *An. Inst. de Ist. Cluj*, IX, 1966, p.283-299.

123. *Gazeta de Transilvania*, nr. 57 din 12 iulie 1848, p.234-235.

124. Ibid., nr.56 din 8 iulie 1848, p.229.

125. Const. Mălinaș, Documente bihorene. Proclamația de la Sarcău din 1848, în *Familia*, XXIV, nr.6 din iunie 1988, p.10.

126. *Organul național*, nr.8 din 30 iunie 1848, p.36.

127. Arh. Stat. Fil. Cluj Napoca, Arhiva familiei Wesselényi. Corespondența lui Wesselényi Miklós.

128. Anul 1848, II, p.137.

129. *Amicul poporului*, nr. 8 din 30 iunie 1848, p.36.

130. *Gazeta de Transilvania*, nr.53 din 28 iunie 1848, p.218.

131. Ibid., nr.42 din 24 mai 1848, p.173-175.

-
132. S. Dragomir, op. cit., V, p.333-334.
133. Teodor V. Păcățean, Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară, I, Sibiu, 1904, p.346-347.
134. S. Dragomir vorbește de „rătăcirea” lui E. Murgu, pe când I.D. Suciu îl scuză, susținând că în situația dată, nu a putut acționa decât așa cum a acționat.
135. *Gazeta de Transilvania*, nr.29 din 8 aprilie, p.119.
136. Documente 1848, V, p.411.
137. Ibid., p.425-428.
138. Ibid., p.393-394.
139. Ibid., p.354-355.
140. Bibl. Academiei Române, București, Mss. rom., nr. 1061, f.294.
141. Al. Papiu Ilarian, Istoria românilor din Dacia Superioară. Schița tomului III, cu introducere și note de Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p.32.
142. S. Dragomir, op. cit., V, p.386.
143. Tábori, K., Titkosrendőrség és Kamarilla, Budapest, 1921, p.129.
144. S. Dragomir, op. cit., II, p.127.
145. I. D. Suciu, Revoluția de la 1849-1849 în Banat, București, 1968, p.106.
146. T.V. Păcățian, op. cit., I, p.347-354.
147. I.D. Suciu, op. cit., p.110-111.
148. *Amicul poporului*, I, nr. 11 din 17 aug. 1848, col.165-168 și nr. 12 din 24 aug. 1848, col. 177-180.
149. G. Neamțu, Deputații români în dieta de la Pesta 1848-1849, în *An. Inst. de Ist. din Cluj*, XIII, 1970, p.133.
150. S. Dragomir, op. cit., V, p.274-292.
151. *Gazeta de Transilvania*, nr.71 din 29 aug. 1848, p.294.
152. Ibid., nr.72 din 2 sept. 1848, p.297-299. Cf. *Organul Național*, nr.17 din 1 sept. 1848, p.76.
153. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj Napoca, Arhiva Istorică, dosar „Diverse”, azi la Arhivele Statului Cluj Napoca.

-
154. Biblioteca Academiei Române, București, Mss. rom. nr. 1058, f.154-155.
155. Arhiva bisericii „Sf. Nicolae” din Brașov, Fond. Protopopiat. Fotocopia la Inst. de Ist. Cluj Napoca, (1848), Foto nr.5102-5106.
156. G. Barițiu, op. cit., II, p.786.
157. Tóth Zoltán, Magyarok es romanok. Tortenelmi tanulmányok, Budapest, 1966, p.330.
158. Al. Papiu Ilarian, op. cit., II, p.300-301.
159. Idem, III, p.10.
160. S. Dragomir, op. cit., V, p.242. Cf. Ioan Chioreanu, Din activitatea Comitetului Național Român de la Sibiu în timpul revoluției de la 1848-1849, în *Studii și cercetări de științe sociale*, București, 1977, p.49-77.
161. Deák Imre, 1848. A szabadságharc története levelekben. A hogyan a Kortársak látták, Budapest, f. a., p.124-126.
162. Arh. St. Cluj Napoca, Montantesaurariat Zlatna, nr.928/1848.
163. C. Feneșan, op. cit., p.374-377.
164. Arh. St. Budapesta, Az 1848-49-i Minisztériumi Levéltár Belügminisztérium. (col. 1848.) Foto:26835-26836.
165. G. Neamțu, Simion Bărnuțiu și evenimentele de la Mihaiț din vara anului 1848, în *Acta Musei Porolissensis*, XVI, Zalău, 1992, p.405-416.
166. Arh. Istorică, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj Napoca, Fond. Arh. familiei Wessélenyi. Copierul de scrisori al lui Wessélenyi Miklós.
167. Deák Imre, op. cit., p.124-126.
168. G. Barițiu, op. cit., II, p.314.
169. I.D. Suciu, op. cit., p.171.
170. G. Barițiu, op. cit., II, p.243. Mai detaliat, *Gazeta de Transilvania*, nr. 74 din 9 sept. 1848, p.305-306. Reprodus și la C. Bodea, op. cit., II, p.900-902.
171. Bucovina, Cernăuți, nr.16 din 27 mai 1849, p.82-83.
172. Arh. St. Arad, Fond. Episcopia ortodoxă română. Actele revoluției de la 1848, pachet I, doc. nr.10/1848.
173. Ibid., doc. nr. 11/1848.
174. Arh. St. Târgu Mureș, Fond. Magistratul orașului Târgu Mureș, dosar nr. 775, nr. de înregistrare 603.

-
175. Ibid., nr.783/1848.
176. Ibid., nr. 780/1848.
177. Ibid., nr. 608 și 778/1848.
178. Ibid., nr. 780/1848.
179. Ibid., nr.610/1848.
180. Ibid., nr. 786/1848.
181. Ibid., nr. 782/1848.
182. Ilie Dăianu, Cronica anului 1848, [f.a.], p.128.
183. Arh. St. Târgu Mureș, Fond. Magistratul orașului Târgu Mureș, dosar nr.829.
184. I.D. Suciu, op. cit., p.175.
185. *Gazeta de Transilvania*, nr.77 din 20 sept. 1848, p.318.
186. Arh. St. Arad, Fond. Episcopia ortodoxă română. Actele revoluției de la 1848, pachet IV, f.41.
187. Inst. de Ist. Cluj Napoca. Fototeca 1848. Foto:12303-12332.
188. Arh. Consistoriului ortodox din Sibiu, Fond Revoluția de la 1848-1849, nr.56.
189. G. Barițiu, op. cit., II, p.391.
190. S. Dragomir, op. cit., II, Sibiu, 1944, p.543.
191. Din istoria Transilvaniei, București, 1961, p.103.
192. L. Bányai, Pe făgașul tradițiilor frățești, București, 1971, p.64.
193. S. Dragomir, op. cit., II, p. 443-445.
194. Ioan Mazere, Gelu Neamțu, Evenimentele de la Luna Arieșului din septembrie 1848. Documente inedite. (I), în *Acta Musei Napocensis*, nr.26-30, II, Istorie, 1989-1993, Cluj-Napoca, 1994, p.207-234.
195. Arh.St Budapesta. Fond Az 1848-1849-i Minisztérumi Levéltár. Vay Miklós Kormánybistosi iratai. Fototeca 1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Foto: 19029-19030.
196. Arh. St. Budapesta, Fond. K. Papp Miklós. Fototeca 1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca. Foto:1251-1252/1848. În continuare „Foaia volantă”.
197. Arh. St. Fil Cluj Napoca, Fond. Comitatul Turda, prezidiale, dos. nr. 1031/1848. (48 pagini de format mare).

-
198. Ibid., f.32.
199. Ibid., *Prezidiale*, nr.904/5.
200. Ibid., *Prezidiale*, nr. 920; 954; 956/1848.
201. *Kolozsvári Hiradó*, nr.63 din 17 sept. 1848, p.257.
202. Arh. St. Fil Cluj Napoca. Fond. Comitatul Turda, Prezidiale, dos. nr. 1031/1848, f.29; 25-25 v.; 26 v.
203. Ibid., f.3-5.
204. Arh. St. Budapesta, Fond. Az 1848-1849-i. Minisztériumi Levéltar. Vay Miklós Kormánybistosi iratai. Fototeca 1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca. Foto:19029-19030/1848.
205. Orbán Balázs, A Székelyföld. Leirása, Történelmi, Regeszeti, Természetráji s Népismeii Szempontból, V, Pest, 1871, p.136.
206. C. Bodea, op. cit., II, p.904-905.
207. Arh. St. Fil. Cluj Napoca. Fond. Comitatul Turda, prezidiale, dos. nr.1031/1848, f.9.
208. *Gazeta de Transilvania*, nr.74 din 9 sept. 1848, p.305-306.
209. Arhiva Bibliotecii Mitropoliei ortodoxe din Sibiu. Fond. Anul 1848 nr.62. Cf. N. Popea, Memorialul lui Andrei baron de Șaguna, I, Sibiu, 1899, p.167-170.
210. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 37 din 13 sept. 1848, p.302-304. Cf. N. Popea, op. cit., p.170-173.
211. Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente, I, București, 1902, p.638-640.
212. *Gazeta de Transilvania*, nr.83 din 11 oct. 1848, p.341.
213. Deák Imre, op. cit., p.200-201.
214. Ibid., p.218.
215. *Organul național*, nr.18 din 8 sept. 1848, p.81.
216. Arh. St. Budapesta. Fond. G.P., nr. 10792/1848. Traducere contemporană. Cu ușoare diferențe și în *Organul național*, nr.18 din 8 sept. 1848, p.81.
217. G. Neamțu, Le programme révolutionnaire de la troisième Assemblée Nationale de Blaj (15-28 sept.1848). În *Studia. Historia, Universitatis „Babeș-Bolyai”*, 35, fasc 1, 1990, p.67-92.
218. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Fototeca 1848, Foto:26269-26272.
219. *Ellenör*, nr.84 din 28 sept.1848, p.333.

-
220. *Organul național*, nr. 19 din 15 sept. 1848, p.85.
221. Biblioteca Academiei Române, București, Mss. rom. nr.1004, f.226-228. Cf. *Transilvania*, X, nr. 19 din 1 oct. 1877, p.223-225.
222. *Foaie pentru minte inimă și literatură*, nr. 37 din 13 sept. 1848, p.301-302. Cf. Al. Papiu Ilarian, op. cit., III, p.60-62.
223. G. Barițiu, op. cit., II, p.244.
224. Arh. St. Budapesta, Fond. G. Pr., nr.640 E./1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Fototeca 1848, Foto: 28733-28734.
225. Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Cluj Napoca, Secția de manuscrise. Arh. familiei Mikó Rhedey, cutia nr.75, fila 101. Azi în custodia Arh. St. Fil. Cluj Napoca.
226. *Memorialistica revoluției...*, p.215.
227. G. Neamțu, O autobiografie necunoscută până acum a lui Simion Balint (1848), în *Acta Musei Porolissensis*, XIX, 1995, p.191-202.
228. *Transilvania*, X, nr. 19 din 1 oct. 1877, p.223-224.
229. Trocsányi Zsolt, *Az erdély parasztság története 1790-1849*, Budapest, 1956, p.406-407.
230. D. Prodan, op. cit., p.161.
231. C. Bodea, **Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849**, București, 1967, p.178.
232. *Transilvania*, III, nr.85 din 18 oct. 1848, p.349-350.
233. *Gazeta de Transilvania*, nr.85 din 18 oct. 1848, p.349-350.
234. L. Maior, **Adunarea de la Sibiu (28 dec. 1848). Reafirmarea revoluției române din Transilvania**, în *Stat, societate, națiune*, Cluj Napoca, 1982, p.316-326.
235. Bibl. Academiei Române, Fil. Cluj Napoca, secția mss. Fond III, pachet 15, mapa 1 (Rev. de la 1848). Azi în custodia Arh. St. Fil. Cluj Napoca.
236. C. Bodea, **Lupta românilor...**, p.341.
237. Arh. Bibl. Mitropoliei ortodoxe române din Sibiu, doc. nr. 65. Publicat (cu diferențe de transcriere) în *Transilvania*, VIII, 1875, p.203.
238. Bibl. Academiei Române, București, Mss. rom. nr.1058, f.43. Cf. *Gazeta de Transilvania*, nr. 78 din 23 sept. 1848, p.324.
239. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, III, p.59.
240. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.243.

-
241. Octavian Goga, **Discursul de la centenarul nașterii lui Avram Iancu, 1924:** „cea dintâi campanie ostășească în războiul de neatârnavare”.
242. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, III, p.67.
243. T. V. Păcățian, **op. cit.**, I, p.429.
244. **Ibid.**, p.433-435.
245. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, III, p.69.
246. **Ibid.**, p.72.
247. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.286.
248. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, III, p.73, Cf. Al. Roman, **Privire scurtă la lupta dintre români și maghiari sub decursul revoluțunii din anii 1848-1849**, în *Memorialistica revoluției...*, p.198.
249. V. Popescu-Râmnicianu, **Luptele românilor din Ardeal 1848-49**, București, 1919, p.47.
250. Al. Papiu Ilarian, **op.cit.**, III, p.75-77.
251. T. V. Păcățian, **op. cit.**, I, p.451.
252. S. Dragomir, **Legiunile și prefectii**, în *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, ed. de P. Teodor, Cluj Napoca, 1989, p.186-213. cf. L. Maior, **Aspecte ale organizării administrației românești din anii 1848-1849 în Transilvania**, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p.563-570. Vezi și I. Chindriș, **Începuturile prefecturii câmpiei la 1848**, în *Anuarul Inst. de Ist. și Arh. Cluj Napoca*, XXVII, 1987-1988, p.39-79.
253. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.304.
254. R. R. Rosetti, **Un episod din anii 1848-49 în Transilvania. Apărarea Munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849**, în *Anuarul de Istorie Națională*, 1926-1927, IV, București, 1929, p.115.
255. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, III, p.79.
256. C. Bodea, **1848 la români**, II, p.940-941.
257. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.314.
258. Deák Imre, **1848...**, p.255-257.
259. Arh. Stat. Budapesta, Fond. G. P., nr.10939/1848. (nr.7677).
260. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.214.
261. *Transilvania*, IX, nr. 15 sin 1876, p.177-178.

-
262. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.381-385.
263. Bibl. Academiei Române, București, Mss. rom. nr.1058, f.86.
264. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.403.
265. V. Popescu Râmnicănean, **op. cit.**, p.62.
266. **Idem**, p.63-64.
267. I. Ghica, **Amintiri...**, p.324-328.
268. C. Bodea, **1848...**, II, p.1072-1080.
269. **Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională**, II, Arad, 1980, p.18-19.
270. S. Dragomir, **Avram Iancu**, București, 1968, ed. II, p. 145-187.
271. Spira György, **De pe tărâmul celălalt, Ioan Drăgos ne vorbește din nou**, în *Anuarul Inst. de Ist. Cluj Napoca*, XXXII, 1993, p.107.
272. S. Dragomir, **op. cit.**, p.162-163.
273. Spira György, **op. cit.**, p.117.
274. E. Hodoș, **Din corespondența lui Simeon Bărnăuțiu și a contemporanilor săi**, Sibiu, 1944, p.118.
275. S. Dragomir, **op. cit.**, p.225-229.
276. *Transilvania*, X, nr. 5 din 1 martie 1877, p.54.
277. **Ibid.**, nr. 6 din 15 mart. 1877, p.64-65.
278. G. Neamțu, **Din istoria presei românești „Amicul poporului” (1848) și „Democrația” (1849)**, în *An. Inst. de Ist. din Cluj*, IX, 1966, p.283-299.
279. Simion Retegan, **Espatriatul ziar militant pentru înfrățirea popoarelor**, în *An. Inst. de Ist. din Cluj*, VII, 1964, p.335.
280. D. Prodan, **op. cit.**, p.191.
281. **Ibid.**, p.193.
282. G. Neamțu, **Nicolae Bălcescu și deputații români din Dieta maghiară (1849)**, în *Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu. Bălcescu și Transilvania*, IV, 1976, p.77-87.
283. S. Dragomir, **op. cit.**, p.309.
284. G. Neamțu, **Un memoriu al generalului Lüders privitor la românii din Transilvania în revoluția de la 1848-1849**, în *An. Inst. de Ist. și Arh. Cluj Napoca*, XXV, 1982, p.279.

-
285. Bibl. Academiei Române, București, Mss. rom., nr.1059, f.114-115.
286. *Foaie pentru minte...*, XII, nr.10 din 5 dec. 1849, p.78-79.
287. *Transilvania*, X, nr. 6 din 15 martie 1877, p.64.
288. Deák István, **The Revolution of 1848-49 in Transylvania and the Polarization of National Destinies**, in *Transylvania the roots of ethnic conflict*, 1983, p.120-127.
289. Arh. St. Budapesta, Fond. G. Pr., nr. 2482. E/1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Fototeca 1848, Foto:28726/a - 28728/a.
290. G. Neamțu, **Procesul politic de presă din 3 septembrie 1879, intentat lui George Barițiu pentru publicarea unui document istoric în revista Transilvania**, în *Acta Musei Napocensis*, XXIV-XXV, 1987-1988, p.711-725.
291. G. Barițiu, **Studii și articole**, (Cu o prefață de I. Lupaș), p.115-122.
292. *Observatorul*, II, nr. 71 din 5/17 sept. 1879, p.283.
293. **Ibid.**, V, nr. 2 din 8/20 ian. 1883, p.7.
294. *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 83 din 11 oct. 1848, p.341.
295. Arh. St. Budapesta, Fond. G. P., nr.9012/1848. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Fototeca 1848, Foto:27708-27198.
296. **Foaie pentru minte...**, nr.46 din 15 nov. 1848, p.365-366.
297. **Documente pentru istoria anilor 1848-49**, în *Observatoriul*, VI, nr.35 din 4/16 mai 1883, p.239.
298. *Transilvania*, XI, nr.23 din 1 dec. 1878, p.268-269 și nr. 24 din 15 dec. 1878, p.279-280.
299. *Gazeta de Transilvania*, XI, nr.90 din 4 nov. 1848, p.370.
300. Arhiva Consistoriului Ortodox din Sibiu, Doc. nr.265.
301. *Gazeta de Transilvania*, XI, nr. 90 din 4 nov. 1848, p.370.
302. **Documente istorice. Câteva episoade din trecutul de martirism al românilor din județul Satu Mare**, în *Cronica*, nr.25 din 21 iun. 1939.
303. Mitropolia Ortodoxă din Sibiu. Fond Șoguna. Fototeca Inst. de Ist. Cluj Napoca. Foto:230-232.
304. Arhiva Consistoriului Ortodox din Sibiu. Extras din „Conscripția orașelor, satelor, bisericilor, școalelor și a sufletelor din eparhia greco-unită din Transilvania la sfârșitul anului 1849, (1849 decembrie). [F.nr.] Copie la Inst. de Ist. Cluj Napoca.
305. Inst. de Ist. Cluj Napoca, Fototeca „Problema națională” Foto: nr.875-882.

-
306. N. Bălcescu, **Puterea armată la români. Mișcarea românilor din Ardeal la 1848**, cu o notiță introductivă de Petre V. Haneș, București, 1936, p.14.
307. I. Ghica, **op. cit.**, p.326.
308. S. Dragomir, **op. cit.**, V, p.305.
309. **Documente 1848**, I, p.197.
310. **Ibid.**, p.195-196. Vezi și Deák Imre, **1848**, p.57-58.
311. **Documente 1848**, III, p.565-566.
312. **Ibid.**, IV, p.302.
313. **Ibid.**, p.473.
314. **Ibid.**, p.468-469.
315. Al. Papiu Ilarian, **op. cit.**, II, p.181-186.
316. **Anul 1848**, II, p.136-139. Cf. S. Dragomir, **Studii privind istoria revoluției române de la 1848**, p.106.
317. **Documente 1848**, III, p.364-365.
318. **Ibid.**, p.358-359.
319. Aurel A. Mureșianu, **Planul „Regatului Daciei”, refugiații politici din Principate și românii brașoveni la 1848**, Brașov, 1935, p.5.
320. **Documente 1848**, III, p.162-163.
321. **Anul 1848**, II, p.616.
322. C. Bodea, **Lupta românilor...**, p.136.
323. S. Dragomir, **op. cit.**, V, p.306-307.
324. Dan Berindei, **Problema unirii naționale în revoluția română, în Revoluția română din 1848**, București, 1969, p.313.
325. S. Dragomir, **op. cit.**, V, p.322.
326. **Anul 1848**, II, p.193.
327. C. Bodea, **Lupta românilor...**, p.336-341.
328. **Ibid.**, p.343.
329. **Anul 1848**, IV, p. 336.

330. **Ibid.**, p.277.

331. **Ibid.**, p.398.

332. Zentrales Staatsarchiv. Dienststelle Merzeburg, A. A. 2.4.1. - Abt. I. Nr.7293. Bl.79-82. Documentul ne-a fost pus la dispoziție de d-na Hilda Mureșan, căreia îi mulțumim și pe această cale. Vezi și Grigore Pleoșteanu, **Correspondențe diplomatice inedite privind tendințele de unitatea națională a le românilor în epoca revoluției de la 1848**, în *Vatra*, nr. 6 din 20 iunie 1978, p.9.

333. C. Bodea, **Lupta românilor...**, p.191.

334. Ioan Lupaș, **Avram Iancu**, Cluj, 1924, p.43-45.

335. Gheorghe I. Bodea, **Avram Iancu și problema creării Daco-României**, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p.775-782.

336. G. Neamțu, **Aspirații dacoromâne reflectate în documentele unei anchete din Munții Apuseni la 1848**, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia*, XXXIII, 1, 1988, p.73-83.

337. L. Maior, **Organizarea administrativă a Munților Apuseni ca „Țară Românească” de către Avram Iancu (1848-1849)**, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia*, 2, 1972, p.42.

338. Bibl. Academiei Române, București, Mss. rom. nr.1059, f.121-121 v.

339. **Ibid.**, f.127-129.

340. **Ardealul în luptă pentru eliberarea socială și națională**, Arad, 1980, II, p.19-21.

341. **Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească**, București, 1962, p.174-175. [coordonată de M. Regleanu].

342. **Ibid.**, p.190-191.

343. **Ibid.**, p.630.

344. **Ibid.**, p.175.

345. C. Bodea, **Lupta românilor...**, p.130. Cf. **George Bariț și contemporanii săi**, I, București, 1973, p.65-66.

346. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.583.

347. S. Dragomir. **op. cit.**, V, p.204.

348. **George Bariț și contemporanii săi**, București, 1975, p. 25-28.

349. *Observatorul*, III, nr. 14 din 16/28 februarie 1880, p. 54.

350. Concept, Arh. Ist. Fil. Acad. Române, Cluj Napoca, Fond. Arh. familiei Wesselényi Miklós. Wesselényi Miklós către Szemere Bertalan. Cf. G. Barițiu, **Părți alese din Istoria**

Transilvaniei pe două sute de ani în urmă, II, Sibiu, 1890, p.300.

351. Imprimat. Arh. St. Cluj Napoca, Fond. Arhiva Istorică a Bibl. Acad. Române, Cluj Napoca. Colecția de documente Blaj - 1848, cutia 60, nr. 38. Publicat în limba maghiară în G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.760-763.

352. A. Sever, **Respons la „Cartea Neagră”** (A Fekete Könyv) scrisă de br. Stefan Kemény jun. 1849, și publicată de Hentaler József în numerii 121-131 din Mai 1895 a lui „Magyarország” din Budapesta, Brașov, 1896, 353 p.

353. *Observatorul*, IV, nr.75 din 16/28 sept. 1881, p.301

354. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.299-300.

355. Bibl. Acad. Române, Fil. Cluj Napoca, Secția mss. și doc. Fond. III, Pachet 15 (Revoluția de la 1848), mapa 1. Proclamația cu chirilice.

356. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p.301.

357. Al. Filipașcu, **Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluției din anul 1848 și 1849 în protoprezbiteriatul Hălmagiului**, în *Transilvania*, an. 74 ianuarie 1943, nr.1, 44-61.

358. G. Barițiu, **op. cit.**, II, p. 403.

359. Șt. Manciulea, **Scrisori și acte privitoare la mișcarea revoluționară a românilor din Ardeal și Ungaria în 1848-49**, în A.I.I.N., IV, 1926-1927, p.273.

360. **Idem**, op. cit., p. 279.

361. Al. Filipașcu, **op. cit.**, p.49.

362. **Idem**, op. cit., p.47-48.

363. V. Vânătoru, E. Mărioara Vânătoru, **Un document privind revoluția de la 1848/1849 în comitatul Zarand**, în *Sargeția*, XXI-XXIV, 1988-1991, p.243-252.

364. Arh. Mitropoliei din Sibiu, fond. Șaguna, foto. Inst. de Ist. Cluj Napoca, „Problema națională”, f. 801.

365. Arhiva Cosistotiului ortodox din Sibiu, nr.152.

366. Gh. Tulbure, **Mitropolitul Șaguna**, Sibiu, 1938, p. 400-402.

367. Arh. Stat. Fil Cluj Napoca, Bibl. Fil. Acad. Rom. Cluj Napoca, Arhiva Istorică, Colecția de documente Blaj, anul 1848, nr. 130.

368. G. Barițiu, **Barbariile și cruzimile unguuro-secuilor**, în *Foaie pentru minte...*, nr.46 din 15 noiembrie 1848 [st.v.], p.365-366.

369. **Ibid.** loc. cit.

-
370. Șt. Manciulea, **op. cit.**, p.263-264.
371. Al Lupeanu, **Documente privitoare la Avram Iancu**, în *Blajul*, I, nr.5 din 1934, p.218-221. Cf. G. Barițiu, „**Părți alese ...** II, p.549-550.
372. Idem, **op. cit.**, p.760-763.
373. Idem, **Barbariile ...**, p.366-367.
374. S. Dragomir, **Studii privind istoria revoluției române de la 1848**, Cluj Napoca, 1989, p.79 [Ediție îngrijită de P. Teodor].
375. Enea Hodoș, **Din corespondența lui Simeon Bărnăuțiu și a contemporanilor săi**, Sibiu, 1944, p. 118.
376. G. Barițiu, **Părți alese ...**, II, p. 403.
377. Ela Cosma, **Intervenția rusă în Transilvania la 1849. Imaginea rușilor în presa săsească**, (lucrare în mss.).
378. S. Dragomir, **Studii și documente...**, III, Cluj, 1946, p.205.
379. E. Hodoș, **op. cit.**, p.120.
380. Nits Arpad, **Istoriografia bunicilor**, în *Dialog interetnic*, nr.10 din martie-aprilie 1995, p.3. Vezi și *Adevărul de Cluj*, VII, nr.1390.
381. **Foaie pentru minte...**, nr.10 din 5 dec. 1849, p.78-80.
382. **Ibid.**, loc. cit.
383. G.B.C., I, București, 1973, p.326.
384. Antoniu Marchescu, **Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere (contribuțiuni istorice și juridice)**, Caransebeș, 1941, p.207.
385. Arhiva Consistoriului din Sibiu, nr.133/1848.
386. *Siebenburger Bote*, nr.19 din 12 februarie 1849, p.71-73 apud Ela Cosma, **op. cit.**, (în mss).
387. I. Pușcariu, **Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania**, Sibiu, 1900, p.11.
388. Nicolae Josan, **Însemnările lui Rubin Patița despre anii 1848-1849 în Munții Apuseni**, în *Apulum*, XI, 1973, p.498.
389. *Concordia*, VII, nr.46 din 27/15 iun. 1867, p.183.
390. În traducere publicată (selectiv) și de E. Hodoș, **op. cit.**, p.119-120.

-
391. *Transilvania*, X, nr.2 din 15 ian. 1977, p.13.
392. G. Barițiu, **Părți alese...**, II, p.493-494.
393. **Idem**, p.493.
394. G. Neamțu, **Procesul politic de presă din 3 septembrie 1879 intentat lui George Barițiu pentru publicarea unui document istoric în revista „Transilvania”**, în *Acta Musei Napocensis*, XXIV-XXV, 1987-1988, p.719-720.
395. A.P. Alexi, **Din pomelnicul martirilor români de la 1848-49**, în *Transilvania*, III, nr.19 din 1 oct. 1870, p.231-232 și până în anul IV, nr.13 din 1 iulie 1871, p.153-155.
396. **„Verzeichniss der während der jüngsten Revolution 1848 et [und] 49 im Kronlande Siebenbürgen auf verschiedener Weise gefallenen Menschenopfer”**. La aceasta se adaugă: **„Diese Abschrift ist mit den Vorzeichnissen der Urschrift vollkamen gleich”**, Wien 30. Jänner 1851. Die politische Erhebungscommission. Format 4°, mare, 82 pagini.
397. *Bucovina*, Cernăuți, nr.1 din 6 ian. 1850, p.1-4.
398. Cele 2 documente citate aici fac parte dintr-o lucrare în curs de redactare.
399. A. Sever, **op. cit.**, p.71.
400. G. Barițiu, **Un apel...**, în *Foaie pentru minte...*, 1849, p.78-80.
401. **Idem**, **Părți alese...**, II, ed. II-a, Brașov, 1994, p.655.
402. Szilágyi Farkas, **Alsófehér vármegye 1848-1849-ben**, Nogyenyed, 1898, p.400-401. Cf. Kemény István báro, **Emlek lapjai melyeken mint a boldogtalan 1848 évben utolsó Alsófehérmegyei főispán, néhány jelenetet vázol azon írtó háborúból, melyben az oláh rablócsordák a magyar birtokosság ellen dühöngtek**, Budapest, 1903, cu liste de morți la p.8-11; 23-27; 38-39; 44-47; 50-51; 52-55.
403. *Transilvania*, III, nr.15 din 1 august 1870, p.179.
404. *Federațiunea*, I, nr.115 din 3/15 august 1868, p.453.
405. *Adevărul literar și artistic*, IV, nr.171 din 2 iunie 1993, p.5.
406. G. Barițiu, **Un apel pentru cei morți...**, loc. cit.
407. *Transilvania*, III, nr.19 din 1 octombrie 1870, p.231-232.
408. V. Popescu-Râmniceanu, **op. cit.**, p.290.
409. C. Bodea, **1848 la români...**, I, p.570-573.
410. Antoniu Marchescu, **Grănicerii bănățeni și comunitatea de avere**, Caransebeș, 1941, p.207. Vezi și T. V. Păcățian, **op. cit.**, I, p.468. Din păcate, aici textul a fost cenzurat în bună parte de către autoritățile maghiare (la Sibiu, 1904).